

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

**«Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ: ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής
στην ποινική δίκη».**

**“EU preliminary ruling procedure: Issues of interpretation and application in
the criminal proceedings”**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΝΙΚ. ΚΑΓΙΟΥΛΗ

(ΑΜ.:2123Μ038)

Αθήνα, Ιανουάριος 2025

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Όλγα Τσόλκα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Βασίλειος Χατζόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χαρίσιος Ταγαράς, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αγγελική Νικ. Καγιούλη, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Η εργασία είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνονται όλες οι νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέα.

Στους γονείς μου

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΔΕΕ:Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΔΔΑ:Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΕ:Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΕΕ:Ευρωπαίος Εντεταλμένος Εισαγγελέας

ΕΕΣ:Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης

ΕΚ:Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

ΕΣΔΑ:Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΠοινΧρ:Ποινικά Χρονικά

ΣΕΕ:Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

ΣΛΕΕ:Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΧΘΔΕΕ:Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

αιτιολ.:αιτιολογική

αριθ.:αριθμός

βλ.:βλέπε

εδ.:εδάφιο

εκδ.:έκδοση

ενδ.:ενδεικτικά

επ.:επόμενα

μειοψ.:μειοψηφία

παρ.:παράγραφος/παράγραφοι

π.χ.:παραδείγματος χάριν

σ.:σελίδα

σκ.:σκέψη/σκέψεις

σ.σ.:σελίδες

τεύχ.:τεύχος

τόμ.:τόμος

υποσ:υποσημείωση

CJEU:Court of Justice of the European Union

ECtHR:European Court of Human Rights

EU:European Union

EPPO:European Public Prosecutor's Office

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.....	11
<i>Η ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ (άρθρο 267 ΣΛΕΕ).....</i>	<i>11</i>
1. Αντικείμενο και σκοπός της προδικαστικής παραπομπής.....	11
2. Η διάπλαση αρχών «συνταγματικού» χαρακτήρα μέσα από τη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	20
<i>Η ΕΙΔΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 42 ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΑ (ΕΡΡΟ).....</i>	<i>20</i>
1. Γενικά επί του άρθρου 42 του Κανονισμού ΕΡΡΟ.....	20
2. Η αρμοδιότητα του ΔΕΕ σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 42 παρ. 2 του Κανονισμού 2017/1939.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....	26
<i>ΟΙ ΔΙΚΑΙΟΥΜΕΝΟΙ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΒΑΙΝΟΝΤΕΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΔΕΕ</i>	<i>26</i>
1. Η έννοια του Δικαστηρίου σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ.....	26
2. Η προβληματική περί της ενεργητικής νομιμοποίησης του Εισαγγελέα.....	30
3. Οι Παρεμβαίνοντες ενώπιον του ΔΕΕ	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	38
<i>ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 267 ΣΛΕΕ ΣΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΗ.....</i>	<i>38</i>
1. Προϋποθέσεις υποβολής του προδικαστικού ερωτήματος.....	38
2. Υποχρέωση και ευχέρεια υποβολής του προδικαστικού ερωτήματος.....	41
3. Επείγουσα προδικαστική διαδικασία και προϋποθέσεις εφαρμογής της.....	44
4. Περιεχόμενο και παραδεκτό της αίτησης του εθνικού ποινικού δικαστηρίου	47
5. Το τεκμήριο λυσιτέλειας των ερωτημάτων	49
6. Η δυναμική των αυτοτελών εννοιών.....	53
7. Η δεσμευτικότητα της απόφασης του ΔΕΕ επί του προδικαστικού ερωτήματος.....	56
8. Η στάση των ελληνικών ποινικών δικαστηρίων έναντι του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής.....	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ.....	62
<i>ΕΝΝΟΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΛΕΙΨΗΣ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΣ.....</i>	<i>62</i>
1. Έννομες συνέπειες, υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΔΕΕ	62
2. Έννομες συνέπειες, υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ.....	66
3. Η θέση εθνικών Συνταγματικών Δικαστηρίων	68
ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	70
<i>Ελληνόγλωσσες</i>	<i>72</i>
<i>Ξενόγλωσσες</i>	<i>73</i>
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	73

<i>Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)</i>	73
<i>Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ)</i>	74
<i>Δικαστηρίου Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)</i>	75
<i>Εθνικών Δικαστηρίων</i>	77
ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ – ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ– VARIA	77

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται την προδικαστική παραπομπή (άρθρο 267 ΣΛΕΕ) στην ποινική δίκη. Ειδικότερα, εξετάζονται οι ρυθμιστικές προβλέψεις της ΣΛΕΕ, οι προϋποθέσεις υποβολής προδικαστικού ερωτήματος και τα ειδικότερα ζητήματα ερμηνείας κι εφαρμογής της οικείας διαδικασίας στο πλαίσιο της ποινικής δίκης, η ειδική ρύθμιση του Κανονισμού της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, η δεσμευτικότητα των αποφάσεων του ΔΕΕ, αλλά και οι συνέπειες μη υποβολής ενός προδικαστικού ερωτήματος, όταν τούτο είναι απαραίτητο προκειμένου ένα εθνικό δικαστήριο να αχθεί σε ασφαλή δικαιοδοτική κρίση. Τέλος, γίνεται αξιολόγηση της σημασίας της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ για την ποινική δίκη και εξάγονται συμπεράσματα. Σκοπός της εργασίας είναι να αναδείξει τη σπουδαιότητα του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής στην ποινική δίκη και τα ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή του από τα ποινικά δικαστήρια των κρατών-μελών.

Λέξεις-κλειδιά: ευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο, προδικαστικό ερώτημα, προδικαστική παραπομπή, ποινική δίκη, Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ευρωπαϊκή Εισαγγελία.

ABSTRACT

This current thesis deals with the issue of EU preliminary ruling procedure (Article 267 TFEU) in criminal proceedings. Particularly, it examines the regulatory provisions of the TFEU and the specific issues of interpretation and application of the relevant procedure within the context of criminal trial, the special provision of the European Public Prosecutor's Office Regulation, the binding nature of the CJEU's decisions, as well as the consequences of not submitting a preliminary reference when the latter is necessary in order for a national court to reach a reliable judicial decision. Finally, the process under Article 267 TFEU for criminal proceedings is thoroughly assessed and conclusions are drawn. The aim of the thesis is to highlight the significance of the preliminary ruling mechanism in criminal proceedings and the issues arising during its application by the criminal courts of the member states.

Keywords:

European criminal law, preliminary ruling procedure, reference for a preliminary ruling, criminal proceedings, Court of Justice of the European Union, European Public Prosecutor's Office.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο πλαίσιο του ενωσιακού συστήματος δικαστικής προστασίας, η διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής αποτελεί τον χρησιμότερο και προσφορότερο μηχανισμό που μπορεί να διευκολύνει και τελικά να επιτύχει την ομοιόμορφη, αποτελεσματική και ενιαία εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης στα κράτη μέλη. Μέσω της εν λόγω διαδικασίας επιτυγχάνεται, μεταξύ άλλων, η νομική και πραγματική ενσωμάτωση του ενωσιακού δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις των κρατών μελών, αλλά και η όσμωση μεταξύ ενωσιακού και επιμέρους εθνικών εννόμων συστημάτων καθώς και εκείνου της ΕΣΔΑ, ώστε να διασφαλιστεί η ενότητα του δικαίου και η ισότητα έναντι του νόμου.

Κατά την κλασσική προσέγγιση, η θέση του Κράτους στο ποινικό δίκαιο είναι θεμελιώδης και καίρια, καθώς λειτουργεί ως ο κύριος φορέας της ποινικής δικαιοσύνης, με ρόλο καθοριστικό για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων, τη διασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης και την εφαρμογή των νόμων. Στο σύγχρονο όμως νομικό σύστημα της Ένωσης, όπου η τελευταία έχει πλέον ουσιώδη ρυθμιστική αρμοδιότητα στο πεδίο του ποινικού δικαίου, οι εθνικοί φορείς της δικαστικής λειτουργίας καλούνται συχνά να συλλειτουργήσουν με το ΔΕΕ για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Στον χώρο δηλαδή (και) του αποκαλούμενου ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου, εθνικά δικαστήρια και ΔΕΕ καλούνται, μέσω του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής, να συνομιλήσουν, χάριν της ενότητας της έννομης τάξης. Για τον ίδιο σκοπό, το ΔΕΕ επιχειρεί συνάμα, μέσω της ερμηνείας, να αμβλύνει τις διαφορές ανάμεσα στα δικαιοσύνη συστήματα της ποινικής δικαιοσύνης των κρατών μελών, η οποία παραδοσιακά είναι άμεσα συνυφασμένη με το σκληρό πυρήνα του κράτους.

Είναι γεγονός ότι για το προδικαστικό ερώτημα και τη λειτουργία του μηχανισμού του άρθρου 267 ΣΛΕΕ έχουν εκπονηθεί πλήθος πτυχιικών, μεταπτυχιικών εργασιών, αλλά και διδακτορικών διατριβών, που αφορούν την πολιτική και τη διοικητική δίκη, το ρόλο του εθνικού δικαστή στις εν λόγω διαδικασίες, αλλά και ζητήματα που ανακύπτουν από το διάλογο των εθνικών δικαστηρίων στις ανωτέρω δίκες με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ταυτόχρονα, ιδιαίτερα πλούσια αρθρογραφία στον ευρωπαϊκό χώρο ασχολείται εξειδικευμένα για θέματα που ανακύπτουν από τη λειτουργία του μηχανισμού του προδικαστικού ερωτήματος, όπως π.χ. για ζητήματα που αφορούν το φορολογικό δίκαιο, τη διαιτησία ή το προδικαστικό ερώτημα ως μηχανισμό προστασίας των

θεμελιωδών δικαιωμάτων. Δεν παρατηρείται όμως, ανάλογη ενασχόληση με τα ζητήματα που αφορούν τη διαδικασία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ στην ποινική δίκη, παρά το γεγονός ότι η νομοθετική παραγωγή της Ε.Ε. στον τομέα αυτό είναι εντυπωσιακή και επηρεάζει άμεσα όλα τα ποινικά συστήματα των κρατών μελών. Η ποινική δίκη, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στα περισσότερα κράτη μέλη, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, λόγω της αμεσότητας αυτής, αλλά και της ενιαίας ολοκλήρωσής της (σε αντίθεση με την πολιτική ή διοικητική δίκη), από τη στιγμή που η υπόθεση θα εισαχθεί στο ακροατήριο και θα ξεκινήσει η εκδίκασή της, καθώς ο ποινικός δικαστής καλείται άμεσα να εκδώσει την απόφασή του, αμέσως μετά την περάτωση της αποδεικτικής διαδικασίας. Τούτο απαιτεί αφενός την άριστη προετοιμασία και την εγρήγορση όλων των παραγόντων της δίκης (δικαστών, εισαγγελέων, συνηγόρων υπεράσπισης και υποστήριξης της κατηγορίας), αφετέρου, ετοιμότητα, όσον αφορά τη διατύπωση αιτημάτων από τους διαδίκους, αλλά και την απάντηση αυτών από το Δικαστήριο, καθώς πρόκειται για μία ζωντανή διαδικασία, που εξελίσσεται κατά τη διάρκειά της. Συνεπώς, ένα αίτημα υποβολής προδικαστικού ερωτήματος προς το ΔΕΕ, για ζήτημα που συνέχεται με την εκδικαζόμενη υπόθεση και αφορά το ενωσιακό δίκαιο, θα υποβληθεί κατά τη διεξαγωγή της ποινικής δίκης στο ακροατήριο και το Δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να απαντήσει άμεσα, θετικά ή αρνητικά επ' αυτού. Αντίθετα, στην πολιτική ή τη διοικητική δίκη μετά τη διεξαγωγή της επ' ακροατηρίου διαδικασίας, ο Δικαστής ή το Δικαστήριο (σε πολυμελή σύνθεση), έχει μία προθεσμία (συνήθως οκτώ μηνών) να μελετήσει την υπόθεση και τους ισχυρισμούς των διαδίκων, οι οποίοι διατυπώνονται εγγράφως με τις προτάσεις ή τα υπομνήματά τους, να επεξεργαστεί τα δεδομένα, να αναζητήσει στη θεωρία ή στη νομολογία λύσεις και τελικά να εκδώσει την απόφασή του. Τούτο όμως, όπως προαναφέρθηκε, δεν ισχύει στην ποινική δίκη και είναι ένα εκ των χαρακτηριστικών που τη διαφοροποιεί από τις ανωτέρω διαδικασίες της πολιτικής ή της διοικητικής δίκης. Επιπλέον, η ποινική δίκη αφορά τόσο την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, όσο και την περιστολή αυτών, όταν τίθεται ζήτημα προστασίας του δημοσίου συμφέροντος και, όπως είναι γνωστό, συχνά σε αυτήν αντιμετωπίζεται το ζήτημα της στέρησης ή μη του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος της ελευθερίας του ατόμου, λόγος για τον οποίο η ποινική δίκη ελκύει το δημόσιο ενδιαφέρον. Εν προκειμένω πρέπει να τονισθεί ότι στο τελευταίο εδάφιο του άρθρου 267 ΣΛΕΕ προβλέπεται η επείγουσα προδικαστική διαδικασία, που δύναται να εφαρμοσθεί όταν ανακύπτει ζήτημα υποβολής προδικαστικού ερωτήματος σε

εκκρεμή υπόθεση ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους, η οποία αφορά πρόσωπο υπό κράτηση, ρύθμιση ιδιαίτερα χρήσιμη στην ποινική δίκη. Τα ανωτέρω, σε συνδυασμό με τη συμμετοχή (μόνο) στην ποινική δίκη του Εισαγγελέα, η νομιμοποίηση του οποίου σε υποβολή προδικαστικού ερωτήματος έχει ήδη απασχολήσει το ΔΕΕ, καθιστούν την έρευνα του μηχανισμού του άρθρου 267 ΣΛΕΕ στην ποινική δίκη ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, τόσο ως προς τα γενικά, όσο και ως προς τα ειδικά χαρακτηριστικά της.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάλυση του ρόλου και η ανάδειξη της αξίας του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής στα πλαίσια της ποινικής δίκης με τις ιδιομορφίες και τις ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν αυτή, ο ρόλος του εθνικού δικαστή, αλλά και του ΔΕΕ στο πλαίσιο του μηχανισμού του άρθρου 267 ΣΛΕΕ και η σημασία της διαμόρφωσης μιας αμφίδρομης επικοινωνίας μεταξύ εθνικού και ενωσιακού δικαστή, με τελικό στόχο την εξασφάλιση της ομοιόμορφης εφαρμογής και ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου. Η εργασία θα εξετάσει το αντικείμενο και το σκοπό της προδικαστικής παραπομπής, τις νομολογιακά από το ΔΕΕ, μέσω της εν λόγω διαδικασίας, διαμορφωθείσες αρχές συνταγματικού χαρακτήρα, τις προϋποθέσεις υποβολής ενός προδικαστικού ερωτήματος, τους δικαιούμενους προς τούτο φορείς, την ειδική ρύθμιση του Κανονισμού της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, τις συνέπειες υποβολής ή μη ενός προδικαστικού ερωτήματος, τα ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής της διαδικασίας αυτής στην ποινική δίκη, τη δεσμευτικότητα των σχετικών αποφάσεων του ΔΕΕ και στο τέλος θα εξαχθούν συμπεράσματα για τη σπουδαιότητα του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής στην ποινική δίκη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ (άρθρο 267 ΣΛΕΕ)

1. Αντικείμενο και σκοπός της προδικαστικής παραπομπής

Η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής, η οποία συνιστά μια μορφή συνεργασίας, άλλως «διαλόγου» μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του ΔΕΕ¹,

¹ ΔΕΚ 16.7.1992, C-83/91, *Meilicke*, σκ. 22· ΔΕΚ 12.2.2008, C-2/06, *Willy Kempter KG*, σκ. 41-42, C-210/06· ΔΕΚ 16.12.2008, *Cartesio*, σκ. 90· ΔΕΕ 18.7.2013, C-136/12, *Consiglio nazionale dei geologi*, σκ. 28· Συστάσεις του ΔΕΕ προς τα εθνικά δικαστήρια σχετικές με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων (2016/C439), σκ. 1.

θεσπίστηκε με το άρθρο 177 ΣυνθΕΟΚ, το οποίο μετά την ισχύ της Συνθήκης του Μάαστριχτ, αντικαταστάθηκε από το άρθρο 234 ΣυνθΕΚ, και στη συνέχεια, με την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας (2009) αντικαταστάθηκε από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Κατά την πάγια θέση του ΔΕΚ/ΔΕΕ συνιστά «ακρογωνιαίο λίθο» του δικαιοδοτικού συστήματος της Ένωσης, προκειμένου να επιτευχθεί «η ενότητα της ερμηνείας» του ενωσιακού δικαίου κι έτσι να καταστεί δυνατή η «διασφάλιση της συνοχής του και της πλήρους αποτελεσματικότητάς του» στις εθνικές έννομες τάξεις². Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 19 παρ. 3 β' ΣΕΕ και 267 ΣΛΕΕ, το ΔΕΕ αποφαινεται με προδικαστικές αποφάσεις: (α) επί της ερμηνείας των Συνθηκών, και (β) επί του κύρους και της ερμηνείας των πράξεων των θεσμικών ή λοιπών οργάνων ή οργανισμών της Ένωσης, ενώ ο εθνικός (εν προκειμένω και ο ποινικός) Δικαστής κατά την άσκηση του δικαιοδοτικού του έργου, άλλοτε υποχρεούται και άλλοτε δύναται να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, όταν αμφιβάλλει σχετικά με την έννοια ενωσιακού κανόνα ή με το κύρος ενωσιακής πράξης, όπως θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο.

Η αρμοδιότητα της ερμηνείας καλύπτει: (α) το δίκαιο της Ένωσης στο σύνολο του και περιλαμβάνει αφενός το πρωτογενές δίκαιο, όπως αυτό συγκροτείται από το κανονιστικό περιεχόμενο των δύο Συνθηκών (ΣΕΕ, ΣΛΕΕ) και από τα θεμελιώδη δικαιώματα του Χάρτη (ΧΘΔΕΕ), με τα προσαρτημένα εκεί παραρτήματα και πρωτοκόλλα, (β) το παράγωγο δίκαιο, ήτοι το δίκαιο που θεσπίζουν οι Κανονισμοί, οι οδηγίες και οι αποφάσεις, (γ) τις γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου, (δ) τις διεθνείς συμφωνίες τις οποίες συνάπτει ή στις οποίες προσχωρεί η Ένωση, οι οποίες κατά τη νομολογία του ΔΕΕ καθίστανται αναπόσπαστο τμήμα της έννομης τάξης της Ένωσης, (ε) το αποκαλούμενο νομολογιακό δίκαιο, με την έννοια ότι ένα εθνικό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει με προδικαστικό ερώτημα περαιτέρω διευκρίνιση για ζητήματα που έχουν κριθεί στο παρελθόν³. Ακολούθως, στο πλαίσιο της ανωτέρω αρμοδιότητας του ΔΕΕ να ελέγχει το κύρος, δηλ. τη νομιμότητα των κανονιστικών ή ατομικών πράξεων των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, το Δικαστήριο μπορεί να ελέγχει το σύνολο του δευτερογενούς δικαίου της Ένωσης. Σχετικά διευκρινίζεται ότι η σχετική κρίση περί του κύρους των ενωσιακών πράξεων δεν εκφεύγει τελείως της αρμοδιότητας των εθνικών δικαστηρίων, τα οποία έχουν την ευχέρεια να

²Βλ. σχετ. υπ' αριθμ. 2/13 Γνωμοδότηση του ΔΕΕ (σε Ολομέλεια) επί του τότε σχεδίου προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, σκ. 176.

³Μπακόπουλος, Κ. (2020). *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ*. Εκδόσεις Σάκκουλα. σ.σ. 27-35.

απορρίπτουν τους λόγους που προβάλλονται ενώπιόν τους σχετικά με το ανίσχυρο πράξεως θεσμικού οργάνου της ΕΕ, χωρίς την ανάγκη παρεμβολής του ΔΕΕ. Η κήρυξη όμως της ενωσιακής πράξης ως ανίσχυρης ανήκει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του ΔΕΕ, με συνέπεια αν ένα εθνικό δικαστήριο κράτους μέλους έχει αμφιβολίες σχετικά με το κύρος τέτοιας πράξεως, οφείλει να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλλει αίτηση προδικαστικής αποφάσεως στο ΔΕΕ, εκθέτοντας τους λόγους για τους οποίους θεωρεί ότι η εν λόγω πράξη είναι ανίσχυρη⁴.

Μέχρι πρόσφατα, την αρμοδιότητα προς έκδοση προδικαστικών αποφάσεων είχε το ΔΕΕ σε όλα τα πεδία αρμοδιότητας της Ένωσης, περιλαμβανομένου του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Τούτο άλλαξε με τον Κανονισμό (Ε.Ε., ΕΥΡΑΤΟΜ) 2024/2019 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Απριλίου 2024, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου προβλέφθηκε, μεταξύ άλλων, μερική μεταβίβαση της προδικαστικής αρμοδιότητας του Δικαστηρίου στο Γενικό Δικαστήριο από την 1η Οκτωβρίου 2024. Η μερική μεταβίβαση αφορά έξι συγκεκριμένους τομείς⁵, σκοπός δε της ως άνω μεταρρύθμισης είναι να ελαφρυνθεί ο φόρτος εργασίας του Δικαστηρίου στον τομέα των προδικαστικών υποθέσεων και να του παρασχεθεί η δυνατότητα να συνεχίσει να εκπληρώνει, εντός εύλογου χρόνου, τη βασική αποστολή του που συνίσταται στη διασφάλιση της τήρησης του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών. Επιπλέον, η ανωτέρω μεταρρύθμιση παρέχει στο Δικαστήριο τη δυνατότητα να επικεντρωθεί στην αποστολή του αυτή και συνακόλουθα, στη διαφύλαξη και την ενίσχυση της ενότητας και της συνοχής του ενωσιακού (πρωτογενούς και παραγώγου) δικαίου⁶.

Κατά το προοίμιο του ανωτέρω Κανονισμού⁷, η τροποποίηση αυτή ήταν αναγκαία:(α) αφενός λόγω του αυξημένου αριθμού προδικαστικών ερωτημάτων που υποβάλλονται κατ' έτος στο Δικαστήριο, του γεγονότος ότι ολοένα και περισσότερα

⁴Ο.π., σ.σ. 49, 53.

⁵Ήτοι: το κοινό σύστημα ΦΠΑ, τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης, τον τελωνειακό κώδικα, τη δασμολογική κατάταξη των εμπορευμάτων, την αποζημίωση των επιβατών και την παροχή βοήθειας σε αυτούς σε περίπτωση άρνησης επιβίβασης ή καθυστέρησης ή ματαίωσης υπηρεσιών μεταφοράς και το σύστημα εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπής αερίων θερμοκηπίου.

⁶<https://curia.europa.eu/jems/upload/docs/application/pdf/2024-08/cp240125el.pdf>, Ανακοινωθέν Τύπου ΔΕΕ αριθ. 125/24.

⁷Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2024/2019 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Απριλίου 2024, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σκ. 2, 3 και 4 Προοιμίου.

από τα ζητήματα που τίθενται ενώπιόν του είναι ιδιαιτέρως περίπλοκα ή ευαίσθητα, της ανάγκης ταχείας εξετάσεως αυτών, προκειμένου να μπορούν τα εθνικά δικαστήρια να διασφαλίζουν το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, (β) αφετέρου για να δοθεί στο ΔΕΕ η δυνατότητα να συνεχίσει την εκπλήρωση της αποστολής του, ήτοι, τη διαφύλαξη και την ενίσχυση της ενότητας και της συνοχής του ενωσιακού δικαίου, και συνάμα να διασφαλιστεί η υψηλότερη δυνατή ποιότητα των αποφάσεων του.

Σύμφωνα, πάντως, με το νέο άρθρο 50B του Οργανισμού του ΔΕΕ, που εισήχθη με τον ως άνω Κανονισμό, κατ' εξαίρεση της μεταβίβασης της ανωτέρω αρμοδιότητας στο Γενικό Δικαστήριο, το Δικαστήριο παραμένει αρμόδιο να αποφαινεται επί αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως, οι οποίες εγείρουν ανεξάρτητα ζητήματα ερμηνείας του πρωτογενούς δικαίου, του δημόσιου διεθνούς δικαίου, των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου ή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και τούτο, διότι στις προδικαστικές υποθέσεις το Δικαστήριο καλείται όλο και περισσότερο να αποφαινεται επί ζητημάτων συνταγματικής φύσης ή επί ζητημάτων που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον ΧΘΔΕΕ, λόγος για τον οποίο κρίθηκε αναγκαίο να ενισχυθεί η διαφάνεια και ο ανοικτός χαρακτήρας της δικαστικής διαδικασίας. Για τον ίδιο λόγο με το άρθρο 1 του ανωτέρω Κανονισμού τροποποιήθηκε το άρθρο 23 του εν λόγω Οργανισμού και προβλέπεται πλέον όπως τα υπομνήματα ή οι γραπτές παρατηρήσεις που καταθέτει ο ενδιαφερόμενος (που αναφέρεται στο άρθρο 23) να δημοσιεύονται στον ιστότοπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης εντός εύλογου χρονικού διαστήματος από την περάτωση της υπόθεσης (εκτός εάν ο εν λόγω ενδιαφερόμενος εναντιώνεται στη δημοσίευση των δικών του γραπτών καταθέσεων, οπότε στον ίδιο ιστότοπο θα γίνεται μνεία της σχετικής εναντίωσης), ούτως ώστε με τη δημοσίευση αυτή να αυξηθεί η λογοδοσία και να οικοδομηθεί εμπιστοσύνη στην Ένωση και στο δίκαιο της Ένωσης⁸.

Η ιδιομορφία του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής, αλλά ταυτόχρονα και η ιδιαίτερη αξία του συνίσταται στο ότι, αφενός ο εθνικός δικαστής δεν αποξενώνεται από την ουσιαστική κρίση της υπόθεσης, αλλά αντίθετα εξακολουθεί να είναι αρμόδιος επ' αυτής, αφετέρου το ΔΕΕ υποχρεούται να

⁸Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2024/2019 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Απριλίου 2024, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σκ. 4 Προοιμίου.

απαντήσει επί του ερωτήματος (εκτός εάν τούτο κριθεί ότι είναι απαράδεκτο), διαδραματίζοντας και πραγματώνοντας έτσι τον καθοριστικό ρόλο του στη διαδικασία ομοιόμορφης εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά ο μηχανισμός αυτός στα πλαίσια της ποινικής δίκης, όπου φορέας της ποινικής εξουσίας είναι η Πολιτεία. Μάλιστα στην ελληνική έννομη τάξη, λόγω του δημόσιου χαρακτήρα του ποινικού δικαίου, τα όρια του τελευταίου καθορίζονται από το Σύνταγμα, όπου απαντούν διατάξεις που προδιαγράφουν τα όρια της ποινικής διαδικασίας,⁹ κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα του κατηγορουμένου¹⁰ και θεσπίζουν βασικές αρχές του ουσιαστικού ποινικού δικαίου¹¹. Όμως και οι αποφάσεις του ΔΕΕ στον τομέα του ποινικού δικαίου έχουν συνταγματική χροιά, καθώς αφορούν ερωτήματα σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και το εύρος των εξουσιών των Κρατών Μελών σε τομείς που παραδοσιακά είχαν εθνική μόνον διάσταση. Για παράδειγμα, οι δικαστές του Λουξεμβούργου έχουν ανανοηματοδοτήσει παραδοσιακές αρχές του ποινικού δικαίου (όπως η αρχή της νομιμότητας, η αρχή του *ne bis in idem*) και έχουν ασχοληθεί με την ερμηνεία νέων ενωσιακών αρχών δικαστικής συνεργασίας και τη σχέση τους με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων (όπως στον τομέα της αμοιβαίας αναγνώρισης ποινικών αποφάσεων και διαταγών)¹².

Έτσι, τις τελευταίες δεκαετίες συναντάται στη θεωρία ο όρος «ευρω-ενωσιακό ποινικό δίκαιο», ο οποίος κατά την Τσόλκα¹³, είναι ο πλέον πρόσφορος, προκειμένου «να αποδώσει την ιδιαίτερη θεσμική και κανονιστική διασύνδεση επιμέρους ποινικών δικαιотаξιών στο πλαίσιο της Ένωσης, αλλά και τη διαλεκτική διαμόρφωση των ευρωπαϊκών αξιών της, ειδικότερα των θεμελιωδών αρχών και δικαιωμάτων που διέπουν αυτή την ιδιότυπη, μη κρατικής οργάνωσης, δημόσια εξουσία στο πεδίο του ποινικού δικαίου». Σε επίπεδο πρωτογενούς δικαίου η σχέση μεταξύ ενωσιακού και εθνικού ποινικού δικαίου, ρυθμίζεται από «συνταγματικές αρχές της Ένωσης» και δη του άρθρου 5 ΣΕΕ που κατοχυρώνει την αρχή αφενός του «σεβασμού της εθνικής συνταγματικής ταυτότητας» και αφετέρου της «έντιμης ή καλόπιστης συνεργασίας»

⁹Άρθρα 5 και 6 Συντάγματος.

¹⁰Άρθρα 20 παρ. 1 και 2 Συντάγματος.

¹¹Άρθρο 7 Συντάγματος.

¹²Mitsilegas, V., Di Martino, A. & Mancano, L. (επιμ.) (2019). *The Court of Justice and European Criminal Law*. Bloomsbury Publishing. σ.σ.1,2.

¹³Τσόλκα, Ο. (2021). *Ευρωπαϊκή εντολή έρευνας στις ποινικές υποθέσεις – Εναρμόνιση της νομοθεσίας με την Οδηγία 2014/41/ΕΕ και άλλες διατάξεις*. Στο Παύλου, Σ. & Σάμιου, Θ. (επιμ.), *Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι/ 7η ενημ. Π.Ν. Σάκκουλας*. σ.10.

καθώς και των ειδικότερων κανόνων που θεμελιώνουν την υποχρέωση των κρατών-μελών να «θεσπίζουν όλα τα μέτρα εσωτερικού δικαίου που είναι αναγκαία για την εφαρμογή των νομικά δεσμευτικών πράξεων της Ένωσης» (άρθρο 291 παρ. 1 ΣΛΕΕ) και να διασφαλίζουν «την πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης» (άρθρο 19 παρ. 2 ΣΕΕ).

Ακολουθώντας, στο πλαίσιο του αποκεντρωτικού δικαστικού συστήματος της Ένωσης, η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής ενώπιον του ΔΕΕ καθιερώνει το θεσμικό διάλογο σε επίπεδο δικαιοδοτικών οργάνων (ΔΕΕ και εθνικών δικαστηρίων), που αποσκοπεί μεν, όπως προαναφέρθηκε, στη διασφάλιση της ενότητας, κατά την ερμηνεία του πρωτογενούς και παραγώγου δικαίου, καθώς και της αποτελεσματικότητάς του πλέον δε και στη διαμόρφωση των αρχών του «ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου», συμπεριλαμβανομένων εκείνων που διέπουν τη σχέση μεταξύ ενωσιακού και εθνικού ποινικού δικαίου¹⁴. Άλλωστε, η διάπλαση σειράς δομικών αρχών «συνταγματικού χαρακτήρα» για τη εν γένει σχέση κοινοτικού/ενωσιακού και εθνικού δικαίου οφείλεται στη νομολογία του ΔΕΚ/ΔΕΕ που αναπτύχθηκε μέσω του εν λόγω δικαιοδοτικού διαλόγου.

2. Η διάπλαση αρχών «συνταγματικού» χαρακτήρα μέσα από τη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής

Το δίκαιο της Ένωσης χαρακτηρίζεται από την προέλευσή του από αυτόνομη πηγή δικαίου, την οποία αποτελούν οι Συνθήκες, την υπεροχή του έναντι του δικαίου των κρατών-μελών¹⁵, καθώς και από το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του παραγώγου ενωσιακού δικαίου. Στην εμβληματική απόφαση *Van Gend en Loos*¹⁶ το τότε ΔΕΚ χαρακτήρισε την κοινοτική έννομη τάξη ως μια νέα έννομη τάξη του διεθνούς δικαίου, υπέρ της οποίας τα κράτη περιόρισαν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα και της οποίας υποκείμενα είναι όχι μόνο τα κράτη μέλη, αλλά και οι πολίτες τους. Επίσης, το Δικαστήριο με την ανωτέρω απόφασή του δέχθηκε το άμεσο αποτέλεσμα διάταξης Συνθήκης, ήτοι πρωτογενούς δικαίου της Ε.Ε., κρίνοντας ότι για να θεωρηθεί πως μια διάταξη της Συνθήκης παράγει άμεσα αποτελέσματα για

¹⁴Τσόλκα, Ο. (2021). ό.π., σ.σ. 11,12.

¹⁵Πλέον, ο όρος «προτεραιότητα εφαρμογής» του ευρωπαϊκού δικαίου θεωρείται περισσότερο ορθός και δόκιμος στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης (βλ. σχετ. Πρεβεδούρου, Ε. (2020). Σε Σκουρή, Β., *Συνθήκη της Λισαβώνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*. Εκδόσεις Σάκουλα: Κανελλοπούλου-Μαλούχου, Ν. (2012). *Η χειραφέτηση της Ευρώπης*. Παπαζήση.σ.σ. 251 επ.).

¹⁶ΔΕΚ 5.2.1963, C-26/62, *Van Gend & Loos*.

τους ιδιώτες θα πρέπει να είναι σαφής, ανεπιφύλακτη, να θεσπίζει υποχρέωση αποχής, η οποία να εφαρμόζεται χωρίς να αναγνωρίζεται στα κράτη μέλη οποιοδήποτε δικαίωμα επιφύλαξης και να μην εξαρτάται από την θέσπιση οποιουδήποτε ειδικότερου νομοθετικού μέτρου. Συνεπώς, ως άμεσο αποτέλεσμα νοείται η ικανότητα του κανόνα του ενωσιακού δικαίου να παράγει άμεσα εφαρμοστέα δικαιώματα, τα οποία τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα μπορούν να επικαλούνται απευθείας ενώπιων των εθνικών δικαστηρίων, υπό τις προϋποθέσεις που έχουν διαμορφωθεί νομολογιακά. Ακολούθως, με την αντιστοίχου εμβέλειας απόφαση του ΔΕΚ *Costa v Enel*¹⁷ καθιερώθηκε η αποκαλούμενη «αρχή της υπεροχής» του ενωσιακού δικαίου έναντι του εθνικού δικαίου. Ειδικότερα το Δικαστήριο αφού προέβη σε διαφοροποίηση της τότε κοινοτικής από τη διεθνή έννομη τάξη, χαρακτηρίζοντας την πρώτη, ως ιδιαίτερη έννομη τάξη, έκρινε ότι *«αυτή η ενσωμάτωση διατάξεων που προέρχονται από κοινοτική πηγή στο δίκαιο κάθε κράτους μέλους και, γενικότερα, το γράμμα και το πνεύμα της Συνθήκης έχουν ως αναγκαία συνέπεια ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να επικαλούνται κατά διατάξεων της εννόμου τάξεως, την οποία έχουν αποδεχθεί με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας, μεταγενέστερο μονομερές μέτρο, το οποίο, ως εκ τούτου, δεν είναι δυνατόν να αντιτάσσεται στην έννομη αυτή τάξη. Δεν είναι πράγματι δυνατόν η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου να ποικίλλει από κράτος σε κράτος υπέρ μεταγενεστέρων εσωτερικών νομοθετικών κειμένων χωρίς να υπονομεύεται η πραγμάτωση των σκοπών της Συνθήκης, στην οποία αναφέρεται το άρθρο 5, δεύτερη παράγραφος, και να προκαλούνται διακρίσεις απαγορευόμενες από το άρθρο 7»*, συνδέοντας έτσι την ως άνω αρχή της υπεροχής με τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας του κοινοτικού δικαίου¹⁸. Από τη διασύνδεση αυτή απορρέει και η «αρχή της σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας του εθνικού δικαίου, βάσει της οποίας τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, κατά το μέτρο του δυνατού, να ερμηνεύουν το εσωτερικό δίκαιο, σύμφωνα προς τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην απόφαση *Poplawski*(II)¹⁹, σύνδεση που είχε κάνει

¹⁷ΔΕΚ 15.7.1964, C-6/64, *Flaminio Costa v E.N.E.L.*

¹⁸Σημειωτέον ότι μετά τη θέσπιση της Ευρωπαϊκής Συνθήκης της Λισαβόνας η αρχή της υπεροχής του ευρωπαϊκού δικαίου, μολονότι δεν κατοχυρώνεται ρητά από τις διατάξεις των Συνθηκών, διατυπώνεται στη Δήλωση υπ' αριθμόν 17, που προσαρτάται στις Ευρωπαϊκές Συνθήκες.

¹⁹ΔΕΕ 24.6.2019, C-573/17, *Daniel Adam Poplawski* (II).

νωρίτερα η απόφαση *Simmenthal*²⁰, επικαλούμενη εν προκειμένω την αρχή της άμεσης ισχύος: «η άμεση ισχύς σημαίνει ότι οι κανόνες του κοινοτικού δικαίου πρέπει να παράγουν πλήρως τα αποτελέσματά τους κατά τρόπο ομοιόμορφο σε όλα τα κράτη μέλη, από την έναρξη της ισχύος τους και καθ' όλη τη διάρκειά της. Από τις διατάξεις αυτές επομένως πηγάζουν άμεσα δικαιώματα και υποχρεώσεις για όλους αυτούς τους οποίους αφορούν, είτε πρόκειται για κράτη μέλη είτε για ιδιώτες που εμπλέκονται σε έννομες σχέσεις ρυθμιζόμενες από το κοινοτικό δίκαιο».

Η εφαρμογή των ανωτέρω αρχών επεκτάθηκε από την νομολογία του ΔΕΚ και στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο, με την απόφαση *Internationale Handelsgesellschaft*²¹ όσον αφορά την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ε.Ε. και με την απόφαση *Van Duyn*²², όσον αφορά το άμεσο αποτέλεσμα των Οδηγιών. Ειδικότερα, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι στην περίπτωση που οι αρχές της Κοινότητας επιβάλλουν με οδηγία στα κράτη μέλη την υποχρέωση να τηρήσουν ορισμένη συμπεριφορά, η πρακτική αποτελεσματικότητα της οδηγίας θα αποδυναμωνόταν αν οι πολίτες εμποδίζονταν να την επικαλεστούν ενώπιον των δικαστηρίων και αν τα εθνικά δικαστήρια εμποδίζονταν να τη λάβουν υπόψη, ως στοιχείο του κοινοτικού δικαίου. Ακολούθως απεφάνθη ότι εφόσον το (τότε) άρθρο 177 παρέχει τη δυνατότητα στα εθνικά δικαστήρια να απευθύνονται στο Δικαστήριο για το κύρος και την ερμηνεία όλων αδιακρίτως των πράξεων των οργάνων, συνεπάγεται ότι οι πολίτες μπορούν να επικαλεστούν τις πράξεις αυτές ενώπιον των εν λόγω δικαστηρίων.

Έκτοτε, παγίως το ΔΕΕ αναγνωρίζει την ευθεία δυνατότητα επίκλησης μιας Οδηγίας από έναν ιδιώτη ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, όταν το κράτος μέλος δεν προέβη στην ενσωμάτωσή της, εντός της τασσόμενης στην Οδηγία προθεσμίας ή την ενσωμάτωσε πλημμελώς, υπό δύο προϋποθέσεις: α) Η οικεία διάταξη της Οδηγίας να είναι κατά περιεχόμενο αρκούντως σαφής και απαλλαγμένη αιρέσεων και β) Ο ιδιώτης να θίγεται από την μη ενσωμάτωση ή την πλημμελή ενσωμάτωσή της στην εσωτερική έννομη τάξη. Συνεπώς, σύμφωνα με την νομολογιακή προσέγγιση του ΔΕΕ, τόσο η αρχή της υπεροχής του ευρωπαϊκού δικαίου, όσο και η αρχή του άμεσου αποτελέσματος του παράγωγου ενωσιακού δικαίου συνδέονται άρρηκτα με τη διασφάλιση της ομοιόμορφης και αποτελεσματικής εφαρμογής του ευρωπαϊκού

²⁰ΔΕΚ 9.3.1978, C-106/77, *Amministrazione delle finanze dello Stato κατά Société anonyme Simmenthal*.

²¹ΔΕΚ 17.12.1970, C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr*.

²²ΔΕΚ 4.12.1974, C-41/74 *Yvonne van Duyn κατά Home Office*.

δικαίου²³. Άμεση δε, και πρακτική συνέπεια της αρχής της υπεροχής και του άμεσου αποτελέσματος των διατάξεων του ευρωπαϊκού δικαίου, είναι ότι τα εθνικά δικαστήρια, που είναι αρμόδια για την εφαρμογή του, στα πλαίσια της ομοιόμορφης ερμηνείας και εφαρμογής αυτού, καλούνται, σε περίπτωση σύγκρουσης των διατάξεων της εθνικής νομοθεσίας του εν λόγω κράτους μέλους με το ενωσιακό δίκαιο, να μην εφαρμόσουν τους κανόνες του εθνικού δικαίου, αλλά τους κανόνες του ενωσιακού δικαίου²⁴, που διαθέτουν προτεραιότητα εφαρμογής²⁵. Μάλιστα με την προμνημονευθείσα απόφαση Simmenthal, το ΔΕΚ είχε αναδείξει ρητά το ρόλο του εθνικού δικαστή ως ευρωπαϊού δικαστή, αναφορικά (και) με το άμεσο αποτέλεσμα²⁶, ενώ η νομολογία του Δικαστηρίου νοηματοδότησε τις «αυτοτελείς έννοιες» (για τις οποίες γίνεται εκτενέστερη αναφορά κατωτέρω) στο πλαίσιο των απαιτήσεων της ενιαίας και ομοιόμορφης εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, για την ερμηνεία των διατάξεων αυτού κατά τρόπο αυτοτελή και ενιαίο από τους εθνικούς δικαστές σε ολόκληρη την Ένωση «βάσει του πλαισίου στο οποίο εντάσσονται και του σκοπού της επίμαχης ρυθμίσεως»²⁷. Η διασφάλιση της ομοιόμορφης ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου και η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία των εθνικών κανόνων επιτυγχάνεται μέσω του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής, τη σημασία του οποίου τονίζει διαρκώς το ΔΕΕ.

Άλλωστε, κατά την πάγια θέση του Δικαστηρίου, ο εν λόγω θεσμός συνιστά, όπως προαναφέρθηκε, «ακρογωνιαίο λίθο» του δικαιοδοτικού συστήματος της Ένωσης που καθιερώνει «το διάλογο σε επίπεδο δικαιοδοτικών οργάνων», ήτοι μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών «δικαστηρίων», προκειμένου να επιτευχθεί «η ενότητα της ερμηνείας» του ενωσιακού δικαίου κι έτσι να καταστεί δυνατή η «διασφάλιση της συνοχής του, της πλήρους αποτελεσματικότητάς του και της

²³Στα καθ' ημάς, βλ. μειοψ. στην ΟΛΑΠ 15/2013 (ΕΝαυτΔ 2013/81, ΧρΙΔ 2013/601, ΕΕμπΔ 2013/820, ΕπισκΕμπΔ 2013/35), όπου γίνεται αναφορά στην αρχή της ομοιόμορφης ερμηνείας και εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, για τη θεμελίωση της αντίθετης με την πλειοψηφία θέσης.

²⁴Η αρχή της υπεροχής του ευρωπαϊκού δικαίου δεσμεύει και τις εθνικές δημόσιες διοικήσεις, αλλά και τους εθνικούς νομοθέτες, που οφείλουν να μην προβαίνουν στη θέσπιση νομοθεσίας που αντίκειται στο δίκαιο της Ένωσης.

²⁵ΔΕΕ 21.10.2021, C-282/20, ΖΧ.

²⁶«Κάθε εθνικός δικαστής που επιλαμβάνεται αρμοδίως μιας διαφοράς έχει την υποχρέωση να εφαρμόζει στο ακέραιο το κοινοτικό δίκαιο και να προστατεύει τα δικαιώματα τα οποία αυτό απονέμει στους ιδιώτες, αφήνοντας ανεφάρμοστη κάθε ενδεχομένως αντίθετη διάταξη του εθνικού δικαίου, είτε προγενέστερη είτε μεταγενέστερη του κανόνα του κοινοτικού δικαίου».

²⁷ΔΕΕ 24.5.2016, C-108/16, *Paweł Dworzecki*, σκ. 28, καθώς και της 15ης Οκτωβρίου 2015, *Axa Belgium*, C-494/14, σκ. 21 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

αυτονομίας του και εν τέλει του ιδιάζοντος χαρακτήρα του²⁸. Συνεπώς, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ένας ιδιαίτερος και ιδιόμορφος υπερεθνικός οργανισμός, παράγει δίκαιο, προσδίδοντας του τις ιδιότητες της υπεροχής και του αμέσου αποτελέσματος, αρχές στις οποίες έχει εναποθέσει την ανεξίτηλη σφραγίδα της η νομολογία του ΔΕΕ²⁹, μέσω της διαδικασίας του δια-δικαιοδοτικού διαλόγου που θεσπίζει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Πρόκειται για έναν διάλογο που έχει «συνταγματική σημασία», όπως υπογραμμίζει και ο Γενικός Εισαγγελέας Bobek στις από 8.7.2021 Προτάσεις του επί της υπόθεσης *Getin Noble Bank*³⁰, «καθώς, όπως καθίσταται σαφές από το άρθρο 19, παράγραφος 1, ΣΕΕ, το Δικαστήριο και τα δικαστήρια των κρατών μελών ενεργούν, έκαστο εντός της αρμοδιότητάς του, ως «θεματοφύλακες» της έννομης τάξεως της Ένωσης»(σκ. 50).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΕΙΔΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 42 ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΑ (ΕΡΡΟ)

1. Γενικά επί του άρθρου 42 του Κανονισμού ΕΡΡΟ

Η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία (European Public Prosecutor's Office, εφεξής ΕΡΡΟ) συστάθηκε, επί τη βάσει σχετικής πρόβλεψης της Συνθήκης της Λισσαβώνας (άρθρο 86 ΣΛΕΕ), με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2017/1939. Η εν λόγω νομική πράξη περιλαμβάνει ειδικές προβλέψεις που περιγράφουν όλα τα διαδικαστικά στάδια χειρισμού των υποθέσεων της αρμοδιότητας της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, από τη γνωστοποίησή τους σε αυτήν έως την οριστική περάτωσή τους. Αποτελεί αδιαίρετο οργανισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποκεντρωμένη δομή και νομική προσωπικότητα και είναι αρμόδια για την έρευνα, τη δίωξη και την παραπομπή ενώπιον της δικαιοσύνης των δραστών εγκλημάτων που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων της, η

²⁸Υπ' αριθμ. 2/13 Γνωμοδότηση του ΔΕΕ (σε Ολομέλεια) επί του τότε σχεδίου προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, σκ. 176, ενδεικτικά ΔΕΕ 29.3.2022, C-132/20, *Getin Noble Bank*, σκ. 71 και ειδικότερα στο πεδίο του ευρω-ενωσιακού ποινικού δικαίου ΔΕΕ 5.7.2016, C-614/14, *Ognyazov*, σκ. 15, ΔΕΕ 23.11.2021, C-564/19, *IS*, σκ. 67.

²⁹Σκουρή, Β. (2016). Στο Παπαδοπούλου, Τ., Πρεβεδούρου, Ε. & Γώγος, Κ., *Το Δικαστήριο της ΕΕ, Εγγυητής της εύρυθμης λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των δικαιωμάτων των πολιτών*. σ.σ. 333-334.

³⁰ΔΕΕ 29.3.2022, *Getin Noble Bank*, C-132/20.

Ευρωπαϊκή Εισαγγελία διενεργεί έρευνες, ασκεί πράξεις δίωξης και ασκεί εισαγγελικά καθήκοντα στα αρμόδια δικαστήρια των κρατών μελών έως την οριστική περάτωση της υπόθεσης, (ιδ. άρθρ. 4 του Κανονισμού). Αποτελεί την πιο φιλόδοξη μέχρι σήμερα πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πεδίο του ποινικού δικαίου και ως ένα υπερεθνικό ευρωπαϊκό δικαστικό όργανο, καλείται να προστατεύσει αποτελεσματικά τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης από αξιόποινες πράξεις που προκαλούν κάθε έτος σημαντικές οικονομικές ζημιές στον προϋπολογισμό της.

Σύμφωνα με τις διατάξεις των παραγράφων 1, 2 και 3 του άρθρου 42 του Κανονισμού 2017/1939 της 12ης Οκτωβρίου 2017 (εφεξής Κανονισμός ΕΡΡΟ):

«1. Οι διαδικαστικές πράξεις της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας που προορίζονται να παραγάγουν έννομα αποτελέσματα έναντι τρίτων υπόκεινται σε έλεγχο από τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια σύμφωνα με τις προϋποθέσεις και τις διαδικασίες που ορίζει το εθνικό δίκαιο. Το ίδιο ισχύει όταν η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία παραλείπει να εκδώσει διαδικαστικές πράξεις που προορίζονται να παραγάγουν έννομα αποτελέσματα έναντι τρίτων και τις οποίες έχει νομική υποχρέωση να εκδώσει δυνάμει του παρόντος κανονισμού.

2. Το Δικαστήριο είναι αρμόδιο, σύμφωνα με το άρθρο 267 της ΣΛΕΕ, να αποφαινεται με προδικαστικές αποφάσεις σχετικά με: α) το κύρος των διαδικαστικών πράξεων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας εφόσον τέτοιο ζήτημα εγείρεται ενώπιον οποιουδήποτε δικαστηρίου κράτους μέλους και θεμελιώνεται άμεσα επί του ενωσιακού δικαίου· β) την ερμηνεία ή το κύρος διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένου του παρόντος κανονισμού· γ) την ερμηνεία των άρθρων 22 και 25 του παρόντος κανονισμού σε σχέση με οποιαδήποτε σύγκρουση αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας και των αρμόδιων εθνικών αρχών.

3. Κατά παρέκκλιση από τα οριζόμενα στην παράγραφο 1 του παρόντος άρθρου, οι αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας να θέσει υπόθεση στο αρχείο, στο μέτρο που αμφισβητούνται απευθείας με βάση το δίκαιο της Ένωσης, υπόκεινται σε έλεγχο ενώπιον του Δικαστηρίου σύμφωνα με το άρθρο 263 τέταρτο εδάφιο της ΣΛΕΕ.»

Η ανωτέρω διάταξη του άρθρου 42 του Κανονισμού σκοπό έχει να ρυθμίσει και να αποσαφηνίσει την αρμοδιότητα για τον δικαστικό έλεγχο στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας και ειδικότερα τον δικαστικό έλεγχο αποφάσεων και άλλων «διαδικαστικών πράξεων» της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας. Το Γενικό Δικαστήριο σε σχετική Διάταξή του, έχει χαρακτηρίσει τον εν λόγω μηχανισμό του άρθρου 42 του Κανονισμού *sui generis*, που αποσκοπεί στη διασφάλιση του ελέγχου των

διαδικαστικών πράξεων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, αλλά και στην εξασφάλιση αποτελεσματικών ένδικων μέσων, σύμφωνα με το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ. Ο Κανονισμός επέλεξε το σύστημα της συντρέχουσας αρμοδιότητας (shared competence) των εθνικών αρχών και της EPPO, ήτοι την στενή συνεργασία των οργάνων του Γραφείου της EPPO και των εθνικών αρχών των κρατών μελών και εισάγει με τις διατάξεις του άρθρου 42 ένα «ειδικό» καθεστώς δικαστικού ελέγχου, δια του οποίου θα μεταφέρεται η σχετική αρμοδιότητα από τα δικαστήρια της Ένωσης (κατ' άρθρα 263-265 και 268-272 ΣΛΕΕ) στα εθνικά δικαστήρια. Η ανάθεση όμως δικαστικού ελέγχου στα εθνικά δικαστήρια συνοδεύεται με τη θέσπιση ειδικών διατάξεων (παρ. 2 του άρθρου 42) για τη θεσμική «συνεργασία» εθνικού και ενωσιακού δικαστή, κατά την προβλεπόμενη στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής, χωρίς να περιορίζεται με τις εν λόγω ρυθμίσεις η αρμοδιότητα του ΔΕΕ να εκδίδει προδικαστικές αποφάσεις, καθώς με τη εν λόγω ρύθμιση επιδιώχθηκε να αποσαφηνιστεί ο ρόλος του στο πλαίσιο του συστήματος του Κανονισμού. Έτσι, εκτός από «την ερμηνεία» και «το κύρος διατάξεων» του ενωσιακού δικαίου, συμπεριλαμβανομένου του Κανονισμού (εδ. β' και γ'), το ΔΕΕ είναι αρμόδιο να αποφαινεται με προδικαστικές αποφάσεις και για το «κύρος των διαδικαστικών πράξεων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας», εφόσον το σχετικό ζήτημα που εγείρεται ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου «θεμελιώνεται άμεσα επί του ενωσιακού δικαίου». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Τσόλκα³¹ με την εν λόγω ρύθμιση «επιδιώκεται να μη «χαθούν» -μέσα στη πολυμορφία των εθνικών ποινικών συστημάτων και τις (πιθανές) διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις των ενωσιακών κανόνων- δύο αλληλένδετοι στόχοι της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής: δηλαδή η διασφάλιση της ενότητας και της αποτελεσματικότητας του (πρωτογενούς και παραγώγου) ενωσιακού δικαίου στις εσωτερικές έννομες τάξεις».

2. Η αρμοδιότητα του ΔΕΕ σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 42 παρ. 2 του Κανονισμού 2017/1939

Η παράγραφος 2 του άρθρου 42 σκοπεύει να αποσαφηνίσει τη δικαιοδοσία του ΔΕΕ να εκδίδει προδικαστικές αποφάσεις σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ στο πλαίσιο του κανονισμού της EPPO. Ενώ το στοιχείο (α) αφορά τη δικαιοδοσία του ΔΕΕ να εκδίδει προδικαστικές αποφάσεις σχετικά με το κύρος των διαδικαστικών

³¹ Τσόλκα Ο. (2022). *Λειτουργικές αρμοδιότητες της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας και «δικαστικός έλεγχος», κατ' άρθρο 42 του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/1939*, ΠοινΧρ 2022/21, σελ. 35.

πράξεων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, το στοιχείο (β) εφαρμόζεται σε προδικαστικές αποφάσεις σχετικά με την ερμηνεία ή την εγκυρότητα του δικαίου της Ένωσης. Ο κύριος λόγος για την εισαγωγή του στοιχείου (α) ήταν να διασφαλιστεί ότι διατηρείται η αποκλειστική αρμοδιότητα του ΔΕΕ να αποφασίζει για την ακυρότητα των διαδικαστικών πράξεων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, όταν αυτό βασίζεται στη μη συμμόρφωσή του με το δίκαιο της Ένωσης. Σε αντίθεση με το άρθρο 267 της ΣΛΕΕ, η παράγραφος 2 στοιχείο α) προβλέπει μόνο προδικαστικές αποφάσεις σχετικά με το κύρος τέτοιων πράξεων και δεν αφορά την ερμηνεία των διαδικαστικών πράξεων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στην ομάδα εργασίας του Συμβουλίου, δεν κρίθηκε απαραίτητο να αναγνωριστεί συγκεκριμένα η τελευταία δυνατότητα, καθώς θεωρήθηκε ότι δεν θα προκύψουν ζητήματα ερμηνείας των διαδικαστικών πράξεων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας. Η διάταξη του στοιχείου (β) σκοπεύει απλώς να υπενθυμίσει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ όσον αφορά τις προδικαστικές αποφάσεις σχετικά με την ερμηνεία ή το κύρος του δικαίου της Ένωσης, και προστέθηκε εδώ απλώς για να αποφευχθεί η πιθανή εντύπωση ότι το στοιχείο α) είχε σκοπό να περιορίσει την αρμοδιότητα του ΔΕΕ βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ για την επανεξέταση διαδικαστικών πράξεων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας.³²

Έτσι στη ρύθμιση του άρθρου 42 παρ. 2 περ. α' υπάγονται οι αποφάσεις του Μονίμου Τμήματος για την επιλογή του forum της διεξαγωγής των ερευνών και της εκδίκασης της υπόθεσης, ενώ μπορούν να προβληθούν ως λόγοι αιτίασης κατ' αυτών π.χ. ότι δεν ελήφθησαν υπ' όψιν τα κριτήρια του άρθρου 25 παρ. 4-5 του Κανονισμού, ή η έλλειψη αιτιολογίας κλπ. Σε αυτήν την περίπτωση το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα. Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 42 παρ. 2 περ. β' και γ' το ΔΕΕ είναι αρμόδιο για την ερμηνεία των διατάξεων του Κανονισμού, του πρωτογενούς (ΧΘΔ) και του παραγώγου ενωσιακού δικαίου (π.χ. οδηγίες για δικονομικά δικαιώματα) και για την ερμηνεία των άρθρων 22 (καθ' ύλην αρμοδιότητα της EPPO)³³ και 25 (σύγκρουση

³²Herrnfeld, H.-H. (2021). Στο Herrnfeld, H.-H., Brodowski, D. & Burchard, C., *European Public Prosecutor's Office*. Nomos. σ. 423.

³³Άρθρο 22: «1. [...] 2. Η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία είναι επίσης αρμόδια για αξιόποινες πράξεις που αφορούν τη συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση ως αυτή ορίζεται στην απόφαση-πλαίσιο 2008/841/ΔΕΥ όπως εφαρμόζεται στο εθνικό δίκαιο, αν το επίκεντρο της εγκληματικής δραστηριότητας της εγκληματικής αυτής οργάνωσης είναι η τέλεση οποιασδήποτε από τις αξιόποινες πράξεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1. – 3. Η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία είναι επίσης αρμόδια για οποιαδήποτε άλλη αξιόποινη πράξη συνδέεται άρρηκτα με αξιόποινη συμπεριφορά εμπίπτουσα στο

αρμοδιοτήτων μεταξύ ΕΡΡΟ και εθνικών αρχών)³⁴. Στο άρθρο 22 του Κανονισμού συναντούμε τις αυτοτελείς έννοιες «επίκεντρο» της εγκληματικής δραστηριότητας και «άρρηκτο σύνδεσμο» αξιόποινων πράξεων με πράξεις της παρ. 1 του άρθρου 22. Συνεπώς σε περίπτωση αμφιβολίας ως προς την ερμηνεία αυτών, το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να υποβάλει σχετικό προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, εφόσον δεν πληρούνται κάποιο από τα αρνητικά κριτήρια που τέθηκαν στην απόφαση CILFIT³⁵, για τα οποία θα γίνει εκτενέστερη αναφορά κατωτέρω. Επίσης, όταν το εθνικό δικαστήριο ασκεί δικαστικό έλεγχο για παράλειψη δράσης της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, το δικαστήριο μπορεί ή υποχρεούται (σύμφωνα με το άρθρο 267 παρ. 3 ΣΛΕΕ), να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ, σχετικά με την ερμηνεία του κανονισμού ΕΡΡΟ, πριν λάβει τελική απόφαση σχετικά με το εάν η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία υποχρεούται (βάσει του κανονισμού) να εκδώσει τη διαδικαστική πράξη.³⁶

Εν προκειμένω πρέπει να επισημανθεί ότι στην παρ. 2 ορίζεται η αρμοδιότητα του ΔΕΕ να κρίνει περί του κύρους των διαδικαστικών πράξεων της ΕΡΡΟ, ενώ ήδη στην παράγραφο 1 ορίζονται ως αρμόδια επί προσβολής των εν λόγω πράξεων τα εθνικά δικαστήρια. Έτσι, σε πρώτη ανάγνωση μπορεί να διαφαίνεται μία αντίφαση ανάμεσα στις δύο διατάξεις, η οποία όμως αίρεται όταν γίνει αντιληπτή η φύση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας και η διαδικασία του αρθρ. 267 ΣΛΕΕ. Και τούτο, διότι δύναται ενώπιον ενός εθνικού δικαστηρίου να εγερθούν ζητήματα κύρους των πράξεων και αποφάσεων της ΕΡΡΟ, οι οποίες να θεμελιώνονται άμεσα επί ενωσιακού δικαίου, οπότε το εθνικό δικαστήριο οφείλει να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, όταν π.χ. τίθεται ζήτημα παραβίασης των γενικών αρχών της ΕΕ, των

πεδίο εφαρμογής της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου. Η αρμοδιότητα για τις εν λόγω αξιόποινες πράξεις δύναται να ασκείται μόνο σύμφωνα με το άρθρο 25 παράγραφος 3. – 4. Σε κάθε περίπτωση, η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία δεν είναι αρμόδια για αξιόποινες πράξεις που αφορούν εθνικούς άμεσους φόρους, συμπεριλαμβανομένων αξιόποινων πράξεων που συνδέονται άρρηκτα με αυτές. Η δομή και η λειτουργία της φορολογικής διοίκησης των κρατών μελών δεν θίγεται από τον παρόντα κανονισμό.

³⁴Άρθρο 25 παρ. 6: «Σε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας και των εθνικών εισαγγελικών αρχών σχετικά με το αν η αξιόποινη συμπεριφορά εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 22 παράγραφος 2 ή 3 ή του άρθρου 25 παράγραφος 2 ή 3, οι εθνικές αρχές που είναι αρμόδιες να αποφασίσουν σχετικά με την ανάθεση αρμοδιοτήτων για τη δίωξη σε εθνικό επίπεδο αποφασίζουν ποιος πρέπει να είναι αρμόδιος για τη διερεύνηση της υπόθεσης. Τα κράτη μέλη προσδιορίζουν την εθνική αρχή που αποφασίζει σχετικά με την ανάθεση της αρμοδιότητας».

³⁵ΔΕΚ 6.10.1982, C-283/81, CILFIT (όταν το ανακύβαν ζήτημα δεν είναι ουσιώδες, όταν το ζήτημα είναι κατ' ουσία ταυτόσημο με ζήτημα που έχει ήδη αντιμετωπισθεί από τη νομολογία του ΔΕΕ και όταν η ορθή εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου παρίσταται τόσο προφανής, ώστε να μην αφήνει κανένα περιθώριο για καμία εύλογη αμφιβολία).

³⁶ Herrnfeld, H.-H., ό.π., σ. 416-417.

θεμελιωδών δικαιωμάτων, των Συνθηκών ή διατάξεων του ίδιου του Κανονισμού από μία πράξη της EPPO.

Αντίθετα, όταν δεν υπάρχει λόγος να υποβληθεί προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την ερμηνεία ή την εγκυρότητα των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, το εθνικό δικαστήριο, ακόμη και όταν δεν υπάρχουν διαθέσιμα ένδικα μέσα κατά των αποφάσεων αυτού βάσει του εθνικού δικαίου (βλ. άρθρο 267 παράγραφος 3 ΣΛΕΕ), εξουσιοδοτείται να λάβει απόφαση, επιβεβαιώνοντας ουσιαστικά τη νομιμότητα της διαδικαστικής πράξης από την άποψη του δικαίου της Ένωσης και του εθνικού δικαίου.³⁷ Ωστόσο, όταν το εθνικό δικαστήριο έχει αμφιβολίες σχετικά με την εγκυρότητα της πράξης έναντι του δικαίου της Ένωσης δεν μπορεί απλώς να αποφασίσει μόνο του επί του θέματος. Θα πρέπει να αναστείλει τη διαδικασία και να ζητήσει την έκδοση προδικαστικής απόφασης από το ΔΕΕ σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Μάλιστα ο Herrnfeld υποστηρίζει³⁸ ότι ένα εθνικό δικαστήριο δύναται να υποβάλλει ερώτημα σε περίπτωση που το ζήτημα της εγκυρότητας της πράξης έχει τεθεί π.χ. από την υπεράσπιση, ακόμη και όταν το δικαστήριο θεωρεί ότι η διαδικαστική πράξη της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης, αλλά ζητά από το ΔΕΕ να το επιβεβαιώσει. Αντίθετα, όπως επισημαίνεται στην αιτιολογική σκέψη 88 του προοιμίου του Κανονισμού, η υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος προς το ΔΕΕ σχετικά με την εγκυρότητα της διαδικαστικής πράξης της EPPO δεν ισχύει για ζητήματα εγκυρότητας όσον αφορά *«εθνικά μέτρα μεταφοράς οδηγιών, ακόμη και αν ο παρών κανονισμός αναφέρεται σε αυτά»*.

Στην περίπτωση των διαδικαστικών πράξεων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, οι νομικές συνέπειες της απόφασης του ΔΕΕ για την ακυρότητα θα εξαρτηθούν από το είδος της διαδικαστικής πράξης και τις διαδικασίες στο εθνικό δικαστήριο, ενώπιον του οποίου έχει τεθεί το ζήτημα της εγκυρότητας αυτών.³⁹ Η απόφαση του ΔΕΕ μπορεί να απαιτεί από την Ευρωπαϊκή Εισαγγελία να λάβει μια νέα (διαφορετική) απόφαση απευθείας, ως συμμόρφωση στην απόφαση του Δικαστηρίου (άρθρο 266 ΣΛΕΕ), ή να απαιτήσει από το εθνικό δικαστήριο, κατά τη διάρκεια της εθνικής

³⁷Herrnfeld, H.-H., ό.π., σ. 416, πλ.28.

³⁸Herrnfeld, H.-H., ό.π., σ. 424, πλ.39.

³⁹Δεν πρέπει να συγχέεται η διαδικασία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, με την προσφυγή ακύρωσης του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, καθώς, η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής, δεν μπορεί ποτέ να οδηγήσει σε ακύρωση του μέτρου, αλλά το ΔΕΕ διαπιστώνει το ανίσχυρο της πράξης, και το αρμόδιο ενωσιακό όργανο φροντίζει έγκαιρα για την αντικατάστασή του.

δικαστικής διαδικασίας που οδήγησε στην έκδοση της προδικαστικής απόφασης, να επισύρει τις αναγκαίες έννομες συνέπειες, όπως π.χ. επειδή η προσβαλλόμενη πράξη πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια έρευνας που διεξήχθη κατά παράβαση των κριτηρίων που ορίζονται στο άρθρο 26 παράγραφος 4, από ΕΕΕ που ήταν αναρμόδιος να χειρίζεται τις έρευνες στη συγκεκριμένη περίπτωση.⁴⁰

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΟΙ ΔΙΚΑΙΟΥΜΕΝΟΙ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΒΑΙΝΟΝΤΕΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΔΕΕ

1. Η έννοια του Δικαστηρίου σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ

Οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται, προκειμένου ένα όργανο να θεωρηθεί δικαστήριο για τις ανάγκες του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, σύμφωνα με τη σχετική νομολογία του ΔΕΕ, είναι η ίδρυσή του με νόμο, η μονιμότητά του, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας του, ο κατ' αντιμωλία χαρακτήρας της ενώπιόν του διαδικασίας, η εκ μέρους του εφαρμογή κανόνων δικαίου και η ανεξαρτησία του⁴¹. Συνεπώς, το ΔΕΕ δίνει αποφασιστική σημασία όχι στον νομικό χαρακτηρισμό του οργάνου, αλλά στα διαρθρωτικά και λειτουργικά του χαρακτηριστικά. Η έννοια του «δικαστηρίου» σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ αποτελεί μια αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁴², γεγονός που σημαίνει ότι το αν ένα εθνικό όργανο δεν θεωρείται δικαστήριο κατά το εθνικό δίκαιο δεν έχει καίρια σημασία, δεδομένου ότι το ΔΕΕ θεωρεί ότι αποφασιστική σημασία έχουν τα διαρθρωτικά και λειτουργικά του χαρακτηριστικά⁴³.

⁴⁰Herrnfeld, H.-H., ό.π., σ. 431.

⁴¹Μπακόπουλος,Κ., ό.π., σ.σ. 61-69, ΔΕΚ 17.9.1997 C-54/96 *Dorch Consult*, ΔΕΚ 30.6.1996, C-61/65, *Vaassen-Gobbels*, ΔΕΚ 11.6.1987, C-14/86, *Pretore di Salo*, ΔΕΚ 17.10.1989, C-109/88, *Danfoss*, ΔΕΚ 27.4.1994, C-393/92 *Almelo* κ.λπ., ΔΕΚ 19.10.1995, C-111/94, *Job Centre*.

⁴²Οι αυτοτελείς ή αυτόνομες έννοιες (“autonomous concepts”, “notions autonomes”), είναι έννοιες τις οποίες ερμηνεύει αυτόνομα και ενιαία το ΔΕΕ χωρίς να επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να τις ερμηνεύει με την δική του εθνική ματιά και αποτελούν νομολογιακό εργαλείο το οποίο συμβάλλει αποφασιστικά στην επίτευξη ομοιόμορφης ερμηνείας και εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, βλ. κατωτέρω στο οικείο κεφάλαιο.

⁴³Πρεβεδούρου, Ε. (2020, Αύγουστος 14). *Η έννοια του «δικαστηρίου κράτους μέλους» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ στην πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου: judicial passivism, ορθολογική νομολογιακή εξέλιξη ή δογματική συνέπεια;*. <https://www.prevedourou.gr/%CE%B7-%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D->

Η αρχική νομολογία του ΔΕΚ/ΔΕΕ εμφάνισε την τάση της αναγνώρισης της ιδιότητας του δικαστηρίου σε όργανα που δεν ανήκαν στη δομή του δικαστικού συστήματος του εκάστοτε κράτους-μέλους⁴⁴, προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα σε περισσότερους σχηματισμούς να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία θα προκαλούσαν την έκδοση αντίστοιχων αποφάσεων από το Δικαστήριο, προς το σκοπό της διασφάλισης της ενιαίας και ομοιόμορφης εφαρμογής του κοινοτικού/ενωσιακού δικαίου. Στην πορεία, όμως, μεταγενέστερες αποφάσεις του Δικαστηρίου προέβησαν σε αυστηρότερο έλεγχο των χαρακτηριστικών των αιτούντων οργάνων και στον πιο φειδωλό χαρακτηρισμό τους ως «δικαστηρίων»⁴⁵. Την τελευταία δεκαετία το ΔΕΕ έχει αναβαθμίσει την ανεξαρτησία του αιτούντος δικαστηρίου σε ένα ουσιώδους σημασίας όρο για τη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής, προσέγγιση που αποδίδει βαρύνουσα σημασία στην αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας, ως θεμελιώδους εγγύησης συμφυούς με το δικαιοδοτικό έργο και την αποστολή του δικαστή, για τη διασφάλιση της δικαστικής προστασίας και την προάσπιση των κοινών αξιών των κρατών μελών, ιδίως δε της αξίας του κράτους δικαίου⁴⁶.

Η αρχή του Κράτους Δικαίου μετά την ενσωμάτωσή της στην κοινοτική/ενωσιακή έννομη τάξη τοποθετήθηκε μεν στο επίκεντρο της αξιακής ταυτότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ως αρχή με καθολικό και οριζόντιο χαρακτήρα υποχρεώνει σε σεβασμό της, τόσο τα όργανα της Ένωσης κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για την προστασία των ιδιωτών, όσο και τα Κράτη Μέλη, για την προσχώρηση των οποίων, άλλωστε, αποτελεί προαπαιτούμενο⁴⁷. Όμως, σε κάποια κράτη μέλη της ΕΕ υφίστανται συστημικά ζητήματα σχετιζόμενα με το κράτος δικαίου. Έτσι το ΔΕΕ δεν αρκείται στην εθνική νομοθετική πρόβλεψη περί λειτουργικής ανεξαρτησίας του αιτούντος

[%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1/](#)

⁴⁴Ενδ. ΔΕΚ 21.03.2000, C-110/98, *Gabalfria* (ο έλεγχος του Δικαστηρίου επικεντρώθηκε αφενός στην κατ' αντιμωλία φύση της διαδικασίας ενώπιόν του οργάνου που απέστειλε το προδικαστικό ερώτημα και αφετέρου στην προϋπόθεση της λειτουργικής ανεξαρτησίας του οργάνου υπό την έννοια ότι αυτό είναι τρίτο σε σχέση με τις υπηρεσίες που εκδίδουν τις πράξεις επί των οποίων καλείται να αποφανθεί).

⁴⁵Ενδ. ΔΕΕ 31.1.2013, C-394/11, *Belov*.

⁴⁶Τσόλκα, Ό. (υπό έκδοση). *Ευρωπαϊκός Χώρος Ποινικής Δικαιοσύνης», Θεμελίωση και σχέσεις διάδρασης μεταξύ ενωσιακού και εθνικού ποινικού δικονομικού δικαίου*. σ. 209.

⁴⁷Χρυσομάλλης, Μ. (επιμ.) (2018). *Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Νομική Βιβλιοθήκη. σ.7.

οργάνου, αλλά προχωρά σε έλεγχο της εν τοις πράγμασι λειτουργίας του εντός του συγκεκριμένου θεσμικού πλαισίου και των πραγματικών πιέσεων που ασκούνται σε αυτό. Ήδη υφίσταται μία πλούσια νομολογιακή επεξεργασία της αρχής της ανεξαρτησίας, η οποία φαίνεται πως κατευθύνεται προς μία αυτονόμησή της στο πεδίο του ενωσιακού δικαίου⁴⁸. Μία σημαντική απόφαση, είναι εκείνη στην υπόθεση Banco de Santander SA, όπου το ΔΕΕ έκρινε ότι η ανεξαρτησία των δικαστών είναι ουσιώδους σημασίας για να λειτουργήσει σωστά το σύστημα της δικαστικής συνεργασίας, το οποίο έχει συσταθεί με τον μηχανισμό προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, δεδομένου ότι αυτός ο μηχανισμός μπορεί να ενεργοποιηθεί μόνο από όργανο, το οποίο είναι επιφορτισμένο με την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου και το οποίο έχει το εχέγγυο της ανεξαρτησίας⁴⁹. Ακολούθως, με την emblematicή απόφαση Associação Sindical dos Juizes Portugueses⁵⁰ το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι: «*Το άρθρο 19 ΣΕΕ, με το οποίο συγκεκριμενοποιείται η αξία του κράτους δικαίου, την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 2 ΣΕΕ, αναθέτει το καθήκον ασκήσεως του δικαστικού ελέγχου εντός της έννομης τάξης της Ένωσης όχι μόνο στο Δικαστήριο, αλλά και στα εθνικά δικαστήρια*». Περαιτέρω, στην απόφαση Land Hessen το ΔΕΕ κάνει λόγο για τη θεμελιώδη σημασία που έχει η ανεξαρτησία των δικαστών των κρατών μελών για την ενωσιακή έννομη τάξη⁵¹. Ακολούθησε η απόφαση Prokuratura Rejonowaw Mińsku Mazowieckim⁵², η οποία αναφερόμενη στην πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, επανέλαβε ότι «*οι εγγυήσεις περί ανεξαρτησίας και αμεροληψίας τις οποίες επιτάσσει το δίκαιο της Ένωσης απαιτούν την ύπαρξη κανόνων, ιδίως όσον αφορά τη σύνθεση του οργάνου, τον διορισμό των μελών του, τη διάρκεια της θητείας τους και τους λόγους εξαιρέσεως ή παύσεώς τους, ώστε οι πολίτες να μην έχουν καμία εύλογη αμφιβολία ως προς το ανεπηρέαστο του εν λόγω οργάνου από εξωγενή στοιχεία και ως προς την ουδετερότητά του έναντι των αντιπαρατιθέμενων συμφερόντων*».

Ιδιαίτερα σημαντική όμως είναι και η νομολογία του Δικαστηρίου, η οποία αποδίδει ένα τεκμήριο ανεξαρτησίας του εκάστοτε αιτούντος δικαιοδοτικού οργάνου

⁴⁸Γαμπά, Δ. (2020, Ιούνιος 27). *Η ανεξαρτησία ως καθοριστικό στοιχείο της έννοιας του δικαστηρίου κατ' άρθρο 267 ΣΛΕΕ*. <https://www.constitutionalism.gr/i-anexartisia-os-kathoristiko-stoixeio-tis-ennoias-tou-dikastiriou/>.

⁴⁹ΔΕΕ 21.1.2020, C-274/14, Banco de Santander SA, σκ. 56.

⁵⁰ΔΕΕ 27.2.2018, C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses κατά Tribunal de Contas, σκ.32, 38.

⁵¹ΔΕΕ 9.7.2020, C-272/19, VQ κατά Land Hessen, σκ. 45.

⁵²ΔΕΕ 16.11.2021, Prokuratura Rejonowa w Mińsku Mazowieckim, C-748/19, σκ. 67.

και η οποία αποτυπώνεται στην απόφαση Getin Noble Bank SA⁵³ με τη σκέψη ότι εφόσον η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προέρχεται από εθνικό δικαστήριο, τεκμαίρεται ότι το συγκεκριμένο δικαστήριο πληροί τις ως άνω αναφερόμενες απαιτήσεις, ανεξαρτήτως της συγκεκριμένης συνθέσεώς του, αλλά και με τη μνεία περί ανατροπής του τεκμηρίου αυτού στη σκέψη 72 της απόφασης. Όπως σχετικά διευκρίνισε, «το τεκμήριο που μνημονεύθηκε στη σκέψη 69 της παρούσας αποφάσεως μπορεί, πάντως, να ανατραπεί σε περίπτωση, κατά την οποία από αμετάκλητη δικαστική απόφαση, εκδοθείσα από εθνικό ή διεθνές δικαστήριο, προκύπτει ότι το δικαιοδοτικό όργανο που υπέβαλε την αίτηση δεν έχει την ιδιότητα ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου το οποίο έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως, κατά την έννοια του άρθρου 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, ερμηνευόμενου με γνώμονα το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη».

Με βάση τα ανωτέρω, είναι πιθανό να εκφρασθεί η άποψη ότι η εν λόγω νομολογία και στάση του ΔΕΕ δύναται να οδηγήσει στον περιορισμό των εθνικών οργάνων που μπορούν να μετέχουν στον θεσμοθετημένο διάλογο των Δικαστών του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Όμως η εν λόγω ανεξαρτησία αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για να διασφαλίζεται στους πολίτες, εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, το προβλεπόμενο στο άρθρο 47 του ΧΘΔΕΕ θεμελιώδες δικαίωμα σε ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστή, το οποίο είναι κεφαλαιώδους σημασίας για τη διασφάλιση της προστασίας του συνόλου των δικαιωμάτων των οποίων απολαύουν οι πολίτες βάσει του δικαίου της Ένωσης⁵⁴. Μάλιστα, με πρόσφατες ανακοινώσεις της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, στην Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου⁵⁵ και στην Έκθεση του 2023 για το κράτος δικαίου⁵⁶, εκφράζονται ανησυχίες όσον αφορά τη διαδικασία διορισμού στις ανώτερες θέσεις δικαστών και εισαγγελέων και παρά τις σχετικές συστάσεις σημειώνεται ότι δεν έχουν ληφθεί μέτρα για τη συμμετοχή του δικαστικού σώματος στην εν λόγω διαδικασία. Στα καθ' ημάς και προφανώς σε συμμόρφωση προς τις ανωτέρω συστάσεις, με το άρθρο 27 του ν. 5123/2024 (ΦΕΚ Α' 109/19.07.2024, με έναρξη ισχύος από τη 16^η Σεπτεμβρίου 2024) τροποποιήθηκε η παρ. 3 του άρθρου 59

⁵³ ΔΕΕ 29.3.2022, *Getin Noble Bank*, C-132/20.

⁵⁴ ΔΕΕ 9.7.2020, C-272/19, *VQ κατά Land Hessen*, σκ. 45.

⁵⁵ https://greece.representation.ec.europa.eu/news/ekthesi-gia-kratos-dikaioy-2022-i-epitropi-ekdidei-eidikes-systaseis-gia-ta-krati-meli-2022-07-13_el.

⁵⁶ <https://secure.ipex.eu/IPEXL-WEB/download/file/082d290888cabc1301894ffbd6846d9d>.σ.7.

του ν. 4938/2022 (Κώδικας Οργανισμού Δικαστηρίου και κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών) και πλέον ορίζεται σε αυτό ότι ειδικά για τις προαγωγές στις θέσεις των Προέδρων και των αντιπροέδρων του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, καθώς επίσης και στις θέσεις του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και του Γενικού Επιτρόπου της Επικρατείας στο Ελεγκτικό Συνέδριο, πριν από τη γνώμη της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής ζητείται από τον Υπουργό Δικαιοσύνης η γνώμη της Ολομέλειας του οικείου Ανώτατου Δικαστηρίου, η οποία διατυπώνεται κατόπιν μυστικής ψηφοφορίας των μελών της. Ειδικότερα για την προαγωγή στη θέση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου ζητείται από τον Υπουργό Δικαιοσύνης και η γνώμη της Ολομέλειας της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου. Η Ολομέλεια συνεδριάζει σε συμβούλιο και μετέχουν σε αυτήν όλα τα μέλη του Δικαστηρίου, στη δε Ολομέλεια του Αρείου Πάγου μετέχουν επίσης ο Εισαγγελέας και οι Αντεισαγγελείς του Αρείου Πάγου. Η εν λόγω ρύθμιση με εκφρασθείσα άποψη κατά τη δημόσια διαβούλευση του σχετικού νομοσχεδίου, έχει επικριθεί ως ελλιπής⁵⁷.

Πέραν του ανωτέρω ζητήματος, με βάση τα ανωτέρω κριτήρια της νομολογίας του ΔΕΕ, ευλόγως συνάγεται το συμπέρασμα ότι στην έννοια του ποινικού «δικαστηρίου», κατ' άρθρο 267 ΣΛΕΕ, όσον αφορά το ελληνικό δικαιοδοτικό σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, υπάγονται τα δικαστικά συμβούλια, τα ποινικά δικαστήρια κάθε είδους και βαθμού δικαιοδοσίας, συμπεριλαμβανομένων δηλαδή των μονοπρόσωπων δικαιοδοτικών οργάνων, όπως των Μονομελών Πλημμελειοδικείων και Εφετείων καθώς και ο Πρόεδρος Εφετών, όταν ασκεί δικαιοδοτικό έργο, όπως λ.χ. στην περίπτωση του άρθρου 309 ΚΠΔ⁵⁸.

2. Η προβληματική περί της ενεργητικής νομιμοποίησης του Εισαγγελέα

Στην ήδη προεκτεθείσα νομολογία του Δικαστηρίου παρατηρούμε ότι για την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος από ένα όργανο, απαιτούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις που απορρέουν από το ενωσιακό δίκαιο, αφού η έννοια του δικαστηρίου κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ δεν μπορεί παρά να είναι ενωσιακή και το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι το σχετικό ζήτημα (αν το αιτούν όργανο είναι δικαστήριο)

⁵⁷<https://daily.nb.org/nomika-nea/enosi-dikaston-kai-eisangeleon-nai-men-alla-stin-epilogi-igesias-tis-dikaioynis-kai-me-ti-symmetochi-dikaston-theseis-scholia-kai-protaseis-epi-tis-rythmisis-tou-ypourgeiou-dikai/>.

⁵⁸Τσόλκα, Ο. (υπό έκδοση). ό.π., σ. 211.

εκτιμάται τελικά από το ίδιο, βάσει των κριτηρίων που έχει θεσπίσει μέσω των αποφάσεών του. Η νομολογία του ΔΕΚ/ΔΕΕ όσον αφορά τη νομιμοποίηση του Εισαγγελέα σε υποβολή προδικαστικού ερωτήματος είναι ιδιαίτερα πτωχή, καθώς το Δικαστήριο έχει κληθεί να δώσει απάντηση επί υποβληθέντων προδικαστικών ερωτημάτων από εισαγγελικές αρχές μόνο δύο φορές και στις δύο αυτές περιπτώσεις η κρίση του ήταν αρνητική.

Ειδικότερα, την πρώτη φορά, το ΔΕΚ απεφάνθη επί υποβληθέντων προδικαστικών ερωτημάτων από ιταλική εισαγγελική αρχή (*Procura della Repubblica*), που αφορούσαν την ερμηνεία της οδηγίας 90/270/ΕΟΚ του Συμβουλίου και αφορούσαν την παράβαση του *decreto legislativo* (νομοθετικού διατάγματος) 626, της 19ης Σεπτεμβρίου 1994, το οποίο περιλάμβανε τα μέτρα για την ενσωμάτωση της ανωτέρω οδηγίας στο ιταλικό δίκαιο⁵⁹. Η ως άνω εισαγγελική αρχή θεώρησε αναγκαία την υποβολή της προδικαστικής αίτησης, καθώς, όπως εξέθεσε στη σχετική πράξη περί παραπομπής, προκειμένου να κρίνει τη σκοπιμότητα της λήψεως των μέτρων που εμπίπτουν στην αρμοδιότητά της, όφειλε να εξακριβώσει κατά πόσον στοιχειοθετείται έγκλημα και, ειδικότερα, κατά πόσον υπήρξε παράβαση των άρθρων 50 έως 59 του ανωτέρω διατάγματος (σκ. 4). Το ΔΕΚ επικαλούμενο την μέχρι τότε νομολογία του Δικαστηρίου⁶⁰, σύμφωνα με την οποία αιτήσεις για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως (δυνάμει του τότε άρθρου 177) μπορούν να υποβάλλουν στο Δικαστήριο μόνον όργανα τα οποία καλούνται να αποφανθούν, με πλήρη ανεξαρτησία γνώμης, στο πλαίσιο διαδικασίας που πρόκειται να καταλήξει στην έκδοση αποφάσεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα, έκρινε, υιοθετώντας τις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα, ότι η *Procura della Repubblica* δεν μπορεί να θεωρηθεί ως δικαστήριο υπό την έννοια του άρθρου 177 της Συνθήκης. Και τούτο διότι στην προκειμένη περίπτωση η εισαγγελική αρχή είχε ως αποστολή, όχι να επιλύσει μια διαφορά με πλήρη ανεξαρτησία γνώμης, αλλά να την εισαγάγει, ενδεχομένως, στο αρμόδιο δικαστήριο, μετέχουσα στην ποινική δίκη ως κατηγορούσα αρχή (σκ. 19 και 20). Έτσι, απέρριψε τα προδικαστικά ερωτήματα ως απαράδεκτα.

⁵⁹ ΔΕΚ 12.12.1996, C-74/95 και C-129/95.

⁶⁰ Αποφάσεις της 11ης Ιουνίου 1987, 14/86, *Pretore di Salò κατά X*, σκ. 7, και της 27ης Απριλίου 1994, C-393/92, *Almelo* κ.λπ., σκ. 21, και διατάξεις της 18ης Ιουνίου 1980, 138/80, *Borker*, σκ. 4, και της 5ης Μαρτίου 1986, 318/85, *Greis Unterweger*, σκ. 4.

Ο Γενικός Εισαγγελέας Bot, τις προτάσεις του οποίου υιοθέτησε το ΔΕΚ, χωρίς όμως εκτενή αναφορά αυτών στο σκεπτικό της απόφασης και χωρίς αναλυτική αιτιολογία, χαρακτήρισε τον εισαγγελέα ως διάδικο της ποινικής δίκης και θεώρησε ότι δεν πληρούνται εν προκειμένω δύο τουλάχιστον από τα κριτήρια που έχει καθορίσει το Δικαστήριο για το παραδεκτό της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, ήτοι τα κριτήρια του δικαιοδοτικού χαρακτήρα των πράξεων και της κατ' αντιδικία διαδικασίας. Συγκεκριμένα, ανέφερε ότι (α) η Procura della Repubblica δεν είναι όργανο με υποχρεωτική δικαιοδοσία, εφόσον δεν αποτελεί καν δικαιοδοτικό όργανο, με την αυστηρή έννοια του όρου, (β) δεν αποφαινεται αφού ακούσει τους διαδίκους στο πλαίσιο κατ' αντιδικίαν διαδικασίας, αλλά μετέχει και η ίδια στη δίκη (σκ. 7). Μάλιστα, θέλοντας να ενισχύσει την αιτιολογία της θέσης του περί του μη δικαιοδοτικού χαρακτήρα της ιταλικής εισαγγελικής αρχής, χαρακτήρισε το ρόλο της ως αυτόν του διαδίκου που ζητεί από τον δικαστή να διατάξει αποδείξεις (καθώς στην προκειμένη περίπτωση θα ζητούσε από την αρμόδια δικαστική αρχή τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης), ενώ παράλληλα επισήμανε ότι, με απόφαση του Ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, η ιταλική εισαγγελική αρχή δεν μπορεί να υποβάλει σε αυτό ερωτήματα σχετικά με τη συνταγματικότητα των νόμων ή λοιπών πράξεων (σκ. 9 και υποσημ. 4), το οποίο σύμφωνα με την Τσόλκα⁶¹ αποτέλεσε ουσιώδη παράγοντα για την αρνητική κρίση του ΔΕΚ στην προκειμένη περίπτωση. Σημειώνεται ότι το ΔΕΚ έδωσε τις απαραίτητες απαντήσεις επί των υποβληθέντων ερωτημάτων, καθώς τα ίδια ερωτήματα έθεσε επικουρικά και η ιταλική δικαστική αρχή, για την περίπτωση που το ΔΕΚ θα έκρινε απαράδεκτη την αίτηση της εισαγγελικής αρχής, κίνηση που πιθανώς να υπονόμεισε παρά να υποστήριξε την υποβολή του ερωτήματος από τον Εισαγγελέα, καθώς θα μπορούσε να εκτιμηθεί ότι ακόμη και η ιταλική δικαστική αρχή αμφέβαλλε για την νομιμοποίηση του εισαγγελέα προς τούτο.

Η δεύτερη και πρόσφατη περίπτωση, την οποία κλήθηκε να κρίνει το ΔΕΕ⁶², αφορά υποβολή προδικαστικού ερωτήματος και πάλι από ιταλική εισαγγελική αρχή και δη από την Εισαγγελία του Trento (Procura della Repubblica di Trento), η οποία ως αρμόδια ιταλική αρχή για την αναγνώριση και εκτέλεση ευρωπαϊκής εντολής έρευνας (ΕΕΕ), η οποία εν προκειμένω είχε εκδοθεί από γερμανική φορολογική αρχή (Finanzamt Münster), υπέβαλε στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την

⁶¹Τσόλκα, Ό. (υπό έκδοση). σ. 213.

⁶²ΔΕΕ 2.9.2021, C-66/20, ΧΚ.

ερμηνεία του άρθρου 2 της οδηγίας (ΕΕ) 2014/41. Η εν λόγω εισαγγελική αρχή, λαμβάνοντας υπ' όψη την ανωτέρω μοναδική (και απορριπτική) απόφαση του Δικαστηρίου για τη νομιμοποίηση του Εισαγγελέα και θέλοντας να ενισχύσει τη θέση της, αναφέρθηκε μεν σε αυτή, με σκοπό όμως να αντιτάξει ότι στην προκειμένη περίπτωση α) η εισαγγελία Trento δεν είναι διάδικος στη διαδικασία έρευνας που κίνησε στη Γερμανία η Finanzamt Münster, β) δεν μπορεί να ασκήσει ποινική δίωξη στην Ιταλία για τα πραγματικά περιστατικά τα οποία αφορά η επίμαχη στην κύρια δίκη ευρωπαϊκή εντολή έρευνας, ούτε να υποβάλει στην κρίση δικαστή την εν λόγω ευρωπαϊκή εντολή έρευνας, δεδομένου ότι, κατά το ιταλικό δίκαιο, εναπόκειται στην εισαγγελική αρχή και όχι στην καθήμενη δικαιοσύνη να αναγνωρίσει μια ευρωπαϊκή εντολή έρευνας και, κατά συνέπεια, να την εκτελέσει ή, ενδεχομένως, να αρνηθεί την αναγνώρισή της. Με βάση τα ανωτέρω επιχειρήματα ισχυρίστηκε ότι στο πλαίσιο της διαδικασίας εκτελέσεως της ευρωπαϊκής εντολής έρευνας, η ιταλική εισαγγελική αρχή πρέπει να χαρακτηρίζεται ως όργανο που έχει ως αποστολή να «επιλύει με πλήρη ανεξαρτησία μια διαφορά» και, ως εκ τούτου, ως «δικαστήριο», κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ (σκ. 29, 30, 31). Παρά ταύτα το ΔΕΕ, αν και δέχθηκε ότι η εισαγγελία Trento, ως όργανο, πληροί τα κριτήρια που αφορούν την ίδρυσή του με νόμο, τη μονιμότητά του, τον δεσμευτικό χαρακτήρα της δικαιοδοσίας του, την ανεξαρτησία του, καθώς και την εκ μέρους του εφαρμογή κανόνων δικαίου, αποφάνθηκε αρνητικά, κρίνοντας ως απαράδεκτη την υποβληθείσα αίτηση, με την αιτιολογία ότι αφού ενεργεί ως αρχή εκτελέσεως ευρωπαϊκής εντολής έρευνας, κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 2014/41, δεν καλείται να επιλύσει διαφορά και, κατά συνέπεια, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ασκεί δικαιοδοτική λειτουργία (σκ. 38). Επιπλέον, στην αιτιολογία του επικαλέσθηκε το προσωρινό χαρακτήρα της ευρωπαϊκής εντολής έρευνας (όπως διατυπώνεται στην αιτιολογική σκέψη 34 της οδηγίας 2014/41), της οποίας μοναδικός σκοπός της εκτελέσεώς της είναι η συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων και, αν πληρούνται οι αναγκαίες προς τούτο προϋποθέσεις, η διαβίβασή των τελευταίων στην αρχή εκδόσεως του άρθρου 2, στοιχείο γ', της οδηγίας αυτής και κατέληξε ότι η αρχή εκτελέσεως, κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο δ', της εν λόγω οδηγίας, η οποία προβαίνει στην αναγνώριση και την εκτέλεση ευρωπαϊκής εντολής έρευνας, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως επιφορτισμένη με την «έκδοση δικαστικής αποφάσεως», κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ.

Αντίθετα, ο Γενικός Εισαγγελέας Sanchez-Bordona στις από 11.3.2021 Προτάσεις του τοποθετήθηκε θετικά επί του παραδεκτού της αιτήσεως της Εισαγγελίας Trento τονίζοντας ότι *«το μόνο στοιχείο που έχει σημασία δεν είναι η οργανική ή θεσμική ιδιότητα της εισαγγελίας, αλλά η λειτουργία που αυτή ασκεί, ως εκτελεστική αρχή, στη διαδικασία της οδηγίας 2014/41»*. Εκτιμάται ότι ο Γενικός Εισαγγελέας κατέληξε στην ανωτέρω άποψη διαβλέποντας την πιθανότητα να μην υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης στο ΔΕΕ προς απάντηση των τεθέντων ερωτημάτων από κανένα μέρος της διαδικασίας της επίδικης ΕΕΕ. Και τούτο διότι, αφενός η απόφαση της εισαγγελίας Trento δεν μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο δικαστικού ελέγχου, σύμφωνα με τις εθνικές διατάξεις του ιταλικού δικαίου, κατά τα εκτεθέντα ανωτέρω, από δικαστική αρχή (η οποία θα είχε τη δυνατότητα υποβολής σχετικού ερωτήματος), αφετέρου η επίμαχη ΕΕΕ δεν είχε εκδοθεί από δικαστήριο, αλλά από διοικητικό όργανο, το οποίο επίσης δεν είχε πρόσβαση στο Δικαστήριο μέσω του άρθρου 267 ΣΛΕΕ (σκ. 57-58).

Στα καθ' ημάς οι εισαγγελικοί λειτουργοί, με τη θέσπιση του Σ. του 1975 και την καθιέρωση της ισοβιότητάς τους, είναι δικαστικοί λειτουργοί και αντιμετωπίζονται ως τέτοιοι από άποψη προσόντων διορισμού, προαγωγής τους και εν γένει προσωπικής τους κατάστασης. Στην ελληνική ποινική δίκη ο εισαγγελέας δεν είναι διάδικος⁶³ και μπορεί να μην είναι αυτοτελώς δικαιοδοτικό όργανο, εφόσον το έργο αυτό έχει ανατεθεί σύμφωνα με το άρθρο 87 παρ. 1 του Σ. στους τακτικούς δικαστές που συγκροτούν τα δικαστήρια, υπάρχουν όμως περιπτώσεις κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς του, όπου αυτός επιλύει οριστικά μια ένδικη διαφορά, όπως π.χ. στην περίπτωση αρχειοθέτησης μιας υπόθεσης, κατ' άρθρο 43 παρ. 3 ή απόρριψης της έγκλησης, κατ' άρθρο 51 παρ. 2 και 3 ΚΠΔ, όπως και αποχής από την ποινική δίωξη, κατ' άρθρα 45-47 ΚΠΔ⁶⁴. Συνεπώς, στις περιπτώσεις αυτές δεν πρέπει να αποκλείεται το δικαίωμα αυτού να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα, αφού αφενός υφίσταται δεσμευτικότητα της κρίσης του, αφετέρου δε χρειάζεται δικαστική έγκριση ή επικύρωση από μία δικαστική αρχή.

Στο πλαίσιο της ίδιας προβληματικής πρέπει να τεθεί και η δυνατότητα του Μόνιμου Τμήματος της ΕΡΡΟ να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ,

⁶³Δαλακούρας, Θ. (2019). *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο (Τόμος Ι)*. Π.Ν. Σάκκουλας. σ.162·Κωνσταντινίδης, Α. (2015). *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*. Εκδόσεις Σάκκουλα. σ. 61.

⁶⁴Τσόλκα, Ό. (υπό έκδοση), ό.π., σ. 216.

πάντα υπό τις ανωτέρω προϋποθέσεις, όσον αφορά τη ρύθμιση του άρθρου 39 του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/1939, ήτοι την αρχειοθέτηση της υπόθεσης με απόφαση του Μόνιμου Τμήματος μετά από πρόταση του αρμόδιου ΕΕΕ. Μάλιστα, η ρύθμιση του άρθρου 42 παρ. 3 του Κανονισμού καθορίζει ως αρμόδιο να κρίνει τις αποφάσεις της ΕΡΡΟ περί θέσης μιας υπόθεσης στο αρχείο και μη κίνησης ποινικής δίωξης, αποκλειστικά το ΔΕΕ και είναι η μόνη περίπτωση στο κείμενο του Κανονισμού που θεμελιώνεται δικαίωμα των «μη προνομιούχων διαδικών», ήτοι των φυσικών και νομικών προσώπων, να προσφύγουν απευθείας στο ΔΕΕ, αιτούμενοι την ακύρωση απόφασης. Συνεπώς η δυνατότητα υποβολής προδικαστικού ερωτήματος εκ μέρους του Μόνιμου Τμήματος της ΕΡΡΟ, δύναται να αποτρέψει και τυχόν μελλοντική προσβολή της απόφασής της, καθώς το Δικαστήριο θα αποφανθεί εκ των προτέρων επί ζητήματος που ασκεί σημαντική επιρροή στην έκβαση της δίκης. Βέβαια, πάντα ταύτα, εφόσον πληρούνται και οι υπόλοιπες προϋποθέσεις, προκειμένου να θεωρηθεί το Μόνιμο Τμήμα ότι νομιμοποιείται να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, όπως αυτές αναλύθηκαν ανωτέρω.

Τέλος, στο ημέτερο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, όσον αφορά την περίπτωση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας (ΕΡΡΟ), σύμφωνα με το άρθρο 19 του ν. 4786/2021 (όπως τροπ. με το άρθρο 54 του ν. 5026/2023), ορίζεται ο Άρειος Πάγος που συνέρχεται σε συμβούλιο, ως αρμόδια εθνική Αρχή, σύμφωνα με το δεύτερο εδάφιο της παρ. 6 του άρθρου 25 του Κανονισμού της ΕΡΡΟ, η οποία αποφασίζει την ανάθεση της αρμοδιότητας για τη διερεύνηση υπόθεσης, όταν υπάρχει διαφωνία μεταξύ της ΕΡΡΟ και της εθνικής Εισαγγελικής Αρχής (σχετικά με το αν η αξιόποινη συμπεριφορά εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των παρ. 2 και 3 του άρθρου 22 και των παρ. 2 και 3 του άρθρου 25 του ίδιου Κανονισμού). Η προηγούμενη ρύθμιση του άρθρου 19, σύμφωνα με την οποία αρμόδια εθνική Αρχή για την άρση της ανωτέρω διαφωνίας ήταν ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου ή ο Αντεισαγγελέας που αυτός θα όριζε, εγκαταλείφθηκε, με συνέπεια να μην τίθεται πλέον ζήτημα ή προβληματισμός για τη δυνατότητα παραδεκτής υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από αυτούς.

3. Οι Παρεμβαίνοντες ενώπιον του ΔΕΕ

Σύμφωνα με το άρθρο 23 του Οργανισμού του ΔΕΕ, όπως αυτό τροποποιήθηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ, ΕΥΡΑΤΟΜ) 2024/2019 του Ευρωπαϊκού

Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Απριλίου 2024⁶⁵, στις περιπτώσεις υποβολής προδικαστικού ερωτήματος προς το Δικαστήριο, η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου που αναστέλλει τη διαδικασία και παραπέμπει υπόθεση στο Δικαστήριο, κοινοποιείται προς αυτό επιμελεία του εθνικού δικαστηρίου και στη συνέχεια κοινοποιείται, επιμελεία του γραμματέα του Δικαστηρίου, στους ενδιαφερομένους διαδίκους, στα κράτη μέλη, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο Συμβούλιο, στην Επιτροπή και στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, καθώς και στο θεσμικό ή λοιπό όργανο ή τον οργανισμό της Ένωσης που έχει εκδώσει την πράξη, το κύρος ή η ερμηνεία της οποίας αμφισβητείται, προκειμένου οι ανωτέρω να παρέμβουν στη δίκη ενώπιον του ΔΕΕ. Σύμφωνα με τις σκέψεις του Προοιμίου του ανωτέρω Κανονισμού η τροποποίηση του άρθρου 23 του Οργανισμού ήταν αναγκαία, ούτως ώστε όλες οι αποφάσεις του δικαστηρίου κράτους μέλους που παραπέμπουν μια υπόθεση στο Δικαστήριο να κοινοποιούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, προκειμένου να μπορούν να αξιολογήσουν αν έχουν τέτοιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον και να αποφασίσουν αν επιθυμούν να ασκήσουν το δικαίωμά τους να καταθέσουν υπομνήματα ή γραπτές παρατηρήσεις (σκ. 26 προοιμίου). Εντούτοις, στο πλαίσιο της δικαιοδοτικής του πρακτικής, το Δικαστήριο έχει ήδη δεχθεί τη συμμετοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας σε διαδικασίες σχετικά με άλλες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως, όταν είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα ζητήματα που είχε θίξει το εθνικό δικαστήριο.

Ακολούθως, το ίδιο ως άνω άρθρο ορίζει ότι εντός προθεσμίας δύο μηνών από την τελευταία αυτή κοινοποίηση, οι διάδικοι, τα κράτη μέλη, η Επιτροπή και, εφόσον κρίνουν ότι έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα ζητήματα που εγείρει η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, έχουν το δικαίωμα να καταθέτουν στο Δικαστήριο υπομνήματα ή γραπτές παρατηρήσεις. Σύμφωνα δε με σχετική νομολογία του ΔΕΕ⁶⁶ «οι πληροφορίες οι οποίες περιλαμβάνονται στις αποφάσεις περί παραπομπής έχουν ως σκοπό να παρέχουν τη δυνατότητα όχι μόνο στο Δικαστήριο να δίνει λυσιτελείς απαντήσεις, αλλά και στις κυβερνήσεις των κρατών μελών και στα λοιπά ενδιαφερόμενα μέρη να υποβάλλουν παρατηρήσεις σύμφωνα με το άρθρο 23 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ότι έργο του Δικαστηρίου

⁶⁵<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/2019/oj>.

⁶⁶ΔΕΕ, 5.7.2016, C-614/14, *Ognyanov*, σκ. 20.

είναι να μεριμνά για τη διασφάλιση της δυνατότητας αυτής, λαμβανομένου υπόψη ότι, κατά το ως άνω άρθρο, μόνον οι αποφάσεις περί παραπομπής κοινοποιούνται στα ενδιαφερόμενα μέρη». Το δε τελευταίο, νέο, εδάφιο του άρθρου 23, που προστέθηκε με το άρθρο 1 του ανωτέρω Κανονισμού 2024/2019, ορίζει ότι τα υπομνήματα ή οι γραπτές παρατηρήσεις που καταθέτει ο ενδιαφερόμενος σύμφωνα με το παρόν άρθρο δημοσιεύονται στον ιστότοπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης εντός εύλογου χρονικού διαστήματος από την περάτωση της υπόθεσης, εκτός εάν ο εν λόγω ενδιαφερόμενος εναντιώνεται στη δημοσίευση των δικών του γραπτών, ρύθμιση η οποία καθιστά πλέον εφικτή τη διαπίστωση της επίδρασης ή μη των απόψεων αυτών στη τελική κρίση του Δικαστηρίου. Το άρθρο 96 του Κανονισμού Διαδικασίας του ΔΕΕ επαναλαμβάνει τη ρύθμιση του ανωτέρω άρθρου 23 του Οργανισμού περί καταθέσεως παρατηρήσεων ενώπιον του Δικαστηρίου και επιπλέον στη παρ. 2 αυτού ορίζεται ότι η συμμετοχή στην έγγραφη διαδικασία δεν αποκλείει τη συμμετοχή στην προφορική διαδικασία.

Έτσι, στα πλαίσια στα πλαίσια της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ και στο πεδίο του ευρω-ενωσιακού ποινικού δικαίου, που ενδιαφέρει εν προκειμένω, ενώπιον του ΔΕΕ, δύνανται να παρέμβουν οι ύποπτοι και κατηγορούμενοι⁶⁷, οι εκζητούμενοι στα πλαίσια της διαδικασίας του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης⁶⁸, ο Εισαγγελέας⁶⁹, ο ευρωπαίος εντεταλμένος Εισαγγελέας⁷⁰, η Επιτροπή (η οποία παρεμβαίνει στην πλειονότητα των υποθέσεων), οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών⁷¹, το Συμβούλιο⁷² και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο⁷³.

⁶⁷Βλ. ενδ. ΔΕΚ 28.9.2006, C-467/04, *Gasparini* κ.α.: ΔΕΕ 28.4.2011, C-61/11 PPU, *El Dridi*: ΔΕΕ 26.2.2013, C 617/10, *Åkerberg Fransson*.

⁶⁸Βλ. ενδ. ΔΕΚ 17.7.2008, C-66/08, *Kozłowski*: ΔΕΕ 26.2.2013, C-399/11, *Melloni*: ΔΕΕ 24.5.2016, C-108/16 PPU, *Dworzecki*.

⁶⁹Βλ. ενδ. ΔΕΕ 28.6.2012, C-192/12/PPU, *West*: ΔΕΕ 25.7.2018, C-220/18 PPU, *ML*.

⁷⁰ΔΕΕ 21.12.2023, C-281/22, *G.K.*

⁷¹Βλ. ενδ. ΔΕΕ 29.6.2016, C-486/14, *Kossowski*: ΔΕΕ 2.2.2021, C-481/19, *Consob*.

⁷²Βλ. ενδ. ΔΕΚ 3.6.2018, C-308/06, *Intertanko*: ΔΕΕ 26.2.2013, C-399/11, *Melloni*: ΔΕΕ 2.2.2021, C-481/19, *Consob*.

⁷³ΔΕΚ 3.6.2018, C-308/06, *Intertanko*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 267 ΣΛΕΕ ΣΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΗ

1. Προϋποθέσεις υποβολής του προδικαστικού ερωτήματος

Σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 267 ΣΛΕΕ Δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει ζήτημα επί της ερμηνείας των Συνθηκών ή επί του κύρους και της ερμηνείας των πράξεων των θεσμικών ή λοιπών οργάνων ή οργανισμών της Ένωσης, δύναται, αν κρίνει ότι απόφαση επί του ζητήματος είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του απόφασης, να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο για να αποφανθεί επ' αυτού. Έτσι, σχηματικά, οι προϋποθέσεις υποβολής προδικαστικού ερωτήματος είναι α) ο εθνικός δικαστής να αμφιβάλλει ως προς την ερμηνεία ή το κύρος ενωσιακού κανόνα, β) το ερώτημα να τεθεί στα πλαίσια εκκρεμούς δίκης ενώπιον του εθνικού δικαστή, γ) η εκκρεμής δίκη να αφορά την επίλυση διαφοράς, δ) ο εθνικός δικαστής να κρίνει ότι είναι αναγκαία η απόφαση του ΔΕΕ για να οδηγηθεί στην δικανική του κρίση.

Ειδικότερα, πρώτη προϋπόθεση για την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος είναι να προβεί στη σχετική διαδικαστική ενέργεια «Δικαστήριο κράτους μέλους», ήτοι εθνικό δικαστήριο, σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν ανωτέρω, στο οικείο κεφάλαιο της παρούσας (Γ.1.). Όπως ήδη αναφέρθηκε, με βάση τα ανωτέρω κριτήρια της νομολογίας του ΔΕΕ στην έννοια του ποινικού «δικαστηρίου», κατ' άρθρο 267 ΣΛΕΕ, όσον αφορά το ελληνικό δικαιοδοτικό σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, υπάγονται τα δικαστικά συμβούλια, τα ποινικά δικαστήρια κάθε είδους και βαθμού δικαιοδοσίας, συμπεριλαμβανομένων των Μονομελών Πλημμελειοδικείων και Εφετείων, ο Πρόεδρος Εφετών, όταν ασκεί δικαιοδοτικό έργο και ο Εισαγγελέας, στις περιπτώσεις που έχουν αναλυθεί ανωτέρω.

Ακολούθως, από τη διατύπωση του άρθρου 267 ΣΛΕΕ προκύπτει ότι αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος μπορεί να είναι ένα ζήτημα ερμηνείας ή κύρους διάταξης του δικαίου της Ένωσης, και όχι ένα ζήτημα ερμηνείας ή κύρους της εθνικής νομοθεσίας. Τα ερωτήματα ερμηνείας μπορούν να αφορούν οποιαδήποτε διάταξη των Συνθηκών, καθώς και των πράξεων των θεσμικών ή λοιπών οργάνων ή

οργανισμών της Ένωσης⁷⁴. Τα προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το κύρος μίας διάταξης του δικαίου της ΕΕ, αφορούν μόνο σε διατάξεις του δευτερογενούς δικαίου, καθώς οι Συνθήκες, ο Χάρτης (ΧΘΔΕΕ) και οι γενικές αρχές μπορούν μεν να ερμηνευτούν, ωστόσο το κύρος τους δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, και ένα προδικαστικό ερώτημα που θέτει ζητήματα κύρους αυτών είναι εξ αρχής απαράδεκτο, καθώς τα κείμενα αυτά και οι γενικώς αποδεκτές αρχές του δικαίου αποτελούν το μέτρο ελέγχου του κύρους όλων των πράξεων των οργάνων της ΕΕ⁷⁵. Εκτός των ανωτέρω, οι λόγοι που οδηγούν τον εθνικό δικαστή να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, προκαλώντας την κρίση του ΔΕΕ, πρέπει να αφορούν αποκλειστικά και μόνο το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συνεπώς, αν υποβληθεί σχετικό ερώτημα σχετικά με το κύρος ή την ερμηνεία εθνικών κανόνων δικαίου, αυτό είναι απορριπτέο, ως απαράδεκτο⁷⁶.

Τέλος, το προδικαστικό ερώτημα που τίθεται από το εθνικό δικαστήριο πρέπει να έχει σχέση με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης και να είναι χρήσιμο για την έκδοση απόφασης επί της κύριας δίκης που εκκρεμεί ενώπιον του εθνικού δικαστή, προϋπόθεση που στηρίζεται μεν στη διατύπωση της παραγράφου β' του άρθρου 267 ΣΛΕΕ (σύμφωνα με την οποία το εθνικό δικαστήριο αναπέμπει την υπόθεση εάν κρίνει ότι απόφαση του ΔΕΕ είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του απόφασης), αλλά καθιερώθηκε, ως όρος του παραδεκτού του προδικαστικού ερωτήματος από την νομολογία του ΔΕΕ⁷⁷. Μάλιστα το Δικαστήριο σε κάθε ευκαιρία τονίζει ότι έργο του στο πλαίσιο του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, είναι να συμβάλλει στην απονομή της δικαιοσύνης εντός των κρατών μελών και όχι να διατυπώνει συμβουλευτικές γνώμες επί γενικών ή υποθετικών ερωτημάτων⁷⁸. Έτσι, αρνήθηκε να απαντήσει σε υποθετικό ερώτημα εθνικού δικαστηρίου⁷⁹, απέρριψε ως απαράδεκτο προδικαστικό ερώτημα που δεν συγκέντρωνε τα στοιχεία, τα οποία θα επέτρεπαν στο Δικαστήριο να δώσει μια χρήσιμη απάντηση⁸⁰, απεφάνθη ότι δεν είναι αρμόδιο για ερωτήματα που δεν είναι αναγκαία για την κρίση της εθνικής διαφοράς από το

⁷⁴Σαφούρης, Γ. (2021). *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*. Νομική Βιβλιοθήκη. σ. 14,15.

⁷⁵Σαφούρης, Γ., ό.π., σ. 18.

⁷⁶ΔΕΚ 28.3.1979, C -175/78, *Saunders*.

⁷⁷Σαφούρης, Γ., ό.π., σ.84.

⁷⁸ΔΕΚ 16.12.1981, C-244/80, *Foglia II*. ΔΕΕ 26.2.2013, *Åkerberg Fransson*, C-617/10, σκ. 42 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

⁷⁹ΔΕΚ 28.9.2006, C-467/04, *Gasparini*, σκ. 45.

⁸⁰Η ελληνικού ενδιαφέροντος Διάταξη του ΔΕΕ 23.5.2019, C-105/19, *Τράπεζα Πειραιώς*.

παραπέμπον δικαστήριο⁸¹. Επίσης, με πρόσφατη απόφασή του⁸² έκρινε ότι παρέλκει η εξέταση των προδικαστικών ερωτημάτων, λόγω του ότι το αιτούν δικαστήριο, μετά την ημερομηνία υποβολής των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως, συνέχισε τις διαδικασίες των κύριων δικών προκειμένου να διενεργηθούν διαδικαστικές πράξεις αφορώσες πτυχές σχετικές με τα υποβληθέντα ερωτήματα. Εν προκειμένω πρέπει να επισημανθεί ότι η διαφορά μεταξύ απόρριψης λόγω απαραδέκτου και απόρριψης λόγω αναρμοδιότητας είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς η απόρριψη ως απαραδέκτου ενός ερωτήματος αφήνει περιθώριο για μελλοντική παραδεκτή υποβολή του ερωτήματος, εάν υπάρξει η κατάλληλη αναπροσαρμογή⁸³, περίπτωση που δεν συντρέχει στην περίπτωση της αναρμοδιότητας.

Κατόπιν όλων των ανωτέρω, ευχερώς συνάγεται ότι, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου που ενδιαφέρει εν προκειμένω, ο εθνικός ποινικός δικαστής, είτε στο στάδιο της προδικασίας, είτε στο στάδιο της κύριας διαδικασίας, μπορεί να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα για την ερμηνεία των διατάξεων των Συνθηκών, του Χάρτη κ.λπ., αλλά δύναται να πράξει τούτο και σχετικά με το κύρος ή την ερμηνεία Κανονισμών (π.χ. των διατάξεων του Κανονισμού 2017/1939 της ΕΠΡΟ, στα πλαίσια του δικαστικού ελέγχου των πράξεων αυτής), Οδηγιών (π.χ. της Οδηγίας 2014/21/ΕΕ που αφορά την ευρωπαϊκή εντολή έρευνας⁸⁴, των οδηγιών για τα δικονομικά δικαιώματα), Αποφάσεων (π.χ. της απόφασης πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης⁸⁵), ή ακόμη και Συστάσεων (όπως είναι οι Συστάσεις προς τα εθνικά δικαστήρια σχετικά με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων⁸⁶), προκειμένου να αχθεί σε ασφαλή και σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο δικαστική κρίση.

⁸¹ ΔΕΚ 9.10.1997, C-291/96, *Grado and Bashir*.

⁸² ΔΕΕ 6.6.2024, C-255/23 και C-285/23, Α, Βκλπ, ΣΙΑ «ΑΥΑ»κλπ.

⁸³ Διάταξη ΔΕΕ 23.5.2019, C-105/19, *Τράπεζα Πειραιώς*, σκ. 17 «Εν πάση περιπτώσει, εφόσον η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης παραμένει αναγκαία για την επίλυση της ένδικης διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιόν του, το αιτούν δικαστήριο διαθέτει, αν συντρέχει λόγος, στο πλαίσιο της λειτουργίας του και πάντοτε δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, την ευχέρεια να υποβάλει εκ νέου προδικαστικό ερώτημα, όταν θα είναι σε θέση να παράσχει στο Δικαστήριο όλα τα στοιχεία που παρέχουν στο τελευταίο τη δυνατότητα να αποφανθεί (πρβλ. διάταξη της 21ης Νοεμβρίου 2017, *VE*, C-232/17, μη δημοσιευθείσα, *ΕΥ: C:2017:907*, σκέψη 26 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)».

⁸⁴ ΔΕΕ 2.3.2023, C-16/22, *MS*, που αφορά την ερμηνεία της «δικαστικής αρχής έκδοσης» μίας ΕΕΕ.

⁸⁵ ΔΕΕ 10.11.2016, C-452/16 *PPU, Poltorak*, που αφορά την έννοια της «δικαστικής αρχής εκδόσεως» του ΕΕΣ.

⁸⁶ Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ 8.11.2019, C 380/1 επ.

2. Υποχρέωση και ευχέρεια υποβολής του προδικαστικού ερωτήματος

Υπό τις προϋποθέσεις που αναπτύχθηκαν στο αμέσως προηγούμενο κεφάλαιο, το εθνικό δικαστήριο έχει διακριτική ευχέρεια προς υποβολή προδικαστικού ερωτήματος, ο δε σεβασμός της εν λόγω ευχέρειας αυτού κατά την επιλογή ή μη της υποβολής προδικαστικού ερωτήματος αποτελεί μία γενική αρχή που διατρέχει όλη τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ⁸⁷. Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 267 περ. β εδ. γ' ΣΛΕΕ Δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει ζήτημα επί της ερμηνείας των Συνθηκών ή επί του κύρους και της ερμηνείας των πράξεων των θεσμικών ή λοιπών οργάνων ή οργανισμών της Ένωσης, σε εκκρεμή υπόθεση και του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου, οφείλει να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο. Από τη διάταξη αυτή συνάγεται η υποχρέωση των δικαστηρίων των κρατών - μελών, συνεπώς και των ποινικών τοιούτων, των οποίων οι αποφάσεις δεν προσβάλλονται με ένδικα μέσα να παραπέμπουν προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ, όταν καλούνται να αντιμετωπίσουν ζήτημα ερμηνείας ή κύρους του δικαίου της Ένωσης. Συνεπώς, το ίδιο το άρθρο 267 ΣΛΕΕ διακρίνει τη δυνατότητα από την υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος, χωρίς να ασκεί στο ζήτημα αυτό καμία επιρροή η υποβολή ή μη σχετικού αιτήματος από τους διαδίκους. Ειδικότερα, ενώ ο κανόνας του εδ. 2 του άρθρου 267 ΣΛΕΕ ορίζει ότι οποιοδήποτε δικαστήριο κράτους μέλους μπορεί να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ αν θεωρεί την ερμηνεία του αναγκαία για την έκδοση της δικής του απόφασης, η εξαίρεση του εδ. 3 μετατρέπει την ευχέρεια σε υποχρέωση αν κατά της απόφασης που θα εκδοθεί δε χωρεί ένδικο μέσο⁸⁸.

Παρά ταύτα τα εθνικά ποινικά δικαστήρια μπορούν να μην υποβάλλουν στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα i) όταν το ανακύψαν ζήτημα δεν είναι ουσιώδες, ii) όταν το ζήτημα είναι κατ' ουσία ταυτόσημο με ζήτημα που έχει ήδη αντιμετωπισθεί από τη νομολογία του ΔΕΕ (*Acte éclairé*), και iii) όταν η ορθή εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου παρίσταται τόσο προφανής (*Acte claire*), ώστε να μην αφήνει κανένα περιθώριο για καμία εύλογη αμφιβολία. Οι ανωτέρω εξαιρέσεις αποτελούν τα γνωστά κριτήρια *CILFIT*, που διατυπώθηκαν στην ομόθυμη εμβληματική απόφαση του ΔΕΕ⁸⁹, η οποία συμπλήρωσε τη νομολογία *Da Costa*⁹⁰, κρίνοντας ότι υπάρχουν και

⁸⁷Σαφούρης, Γ., ό.π., σ. 35.

⁸⁸Μπακόπουλος, Κ., ό.π., σ. 111.

⁸⁹ΔΕΚ 6.10.1982, C-283/81, *CILFIT*.

περιπτώσεις όπου «η ορθή εφαρμογή τού κοινοτικού δικαίου δύναται να παρίσταται τόσο προφανής, ώστε να μην αφήνει περιθώριο για καμία εύλογη αμφιβολία ως προς τον τρόπο επίλυσης του τεθέντος ζητήματος». Μάλιστα, πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ⁹¹ έκρινε ότι όταν ένα εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας εκτιμά πως απαλλάσσεται από την υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής, κατά τα προαναφερθέντα κριτήρια, τότε οφείλει να διαλαμβάνει στο σκεπτικό του σχετική ειδική αιτιολογία⁹². Πάντως, σε περίπτωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος, που πληροί κάποιο από τα ανωτέρω αρνητικά κριτήρια, οι συνέπειες των ανωτέρω εξαιρέσεων είναι μόνο διαδικαστικές, καθώς σύμφωνα με το άρθρο 99 του Κανονισμού Διαδικασίας του ΔΕΕ προβλέπεται απάντηση με αιτιολογημένη Διάταξη⁹³, κατόπιν πρότασης του εισηγητή δικαστή και αφού ακουστεί ο Γενικός Εισαγγελέας, αν το προδικαστικό ερώτημα, είτε είναι ταυτόσημο με προηγούμενο όμοιο επί του οποίου υπάρχει σχετική κρίση του Δικαστηρίου, είτε η απάντηση συνάγεται σαφώς από το περιεχόμενο του ερωτήματος ή από σχετική νομολογία⁹⁴, Επιπλέον, στις περιπτώσεις αυτές, σύμφωνα με το άρθρο 20 εδ. 5 του Οργανισμού του ΔΕΕ, το Δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει την εκδίκαση της υπόθεσης χωρίς προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα, δυνατότητα την οποία έχει όταν κρίνει ότι η υπόθεση δεν εγείρει κανένα νέο νομικό ζήτημα.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, το ποινικό δικαστήριο (ανεξαρτήτου βαθμού δικαιοδοσίας) υπέχει υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος όταν έχει αμφιβολίες για το κύρος ενωσιακής πράξεως, καθώς τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να κηρύξουν ανίσχυρη πράξη ενωσιακού οργάνου, διότι η αρμοδιότητα αυτή ανήκει αποκλειστικά στο ΔΕΕ. Και τούτο διότι οι τυχόν διαφορές μεταξύ των «δικαστηρίων» των κρατών μελών επί τέτοιου ζητήματος θα

⁹⁰ ΔΕΚ 27.3.1963, C-28 έως 30/62, *Da Costa*: «Ναι μεν το άρθρο 177, τελευταία παράγραφος, επιβάλλει τη χωρίς περιορισμούς υποχρέωση στα εθνικά δικαστήρια οι αποφάσεις των οποίων δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα εσωτερικού δικαίου, να υποβάλλουν στο Δικαστήριο κάθε ζήτημα ερμηνείας που ανακύπτει ενώπιόν τους, η δεσμευτικότητα όμως της ερμηνείας στην οποία προέβη το Δικαστήριο, δυνάμει του άρθρου 177, μπορεί να αποστερήσει αυτήν την υποχρέωση από τον λόγο υπάρξεώς της και να την καταστήσει κενή περιεχομένου. Αυτό ιδίως συμβαίνει όταν το ζήτημα που ανακύπτει είναι ουσιαστικά όμοιο με ένα ζήτημα το οποίο έχει ήδη αποτελέσει αντικείμενο προδικαστικής αποφάσεως σε ανάλογη περίπτωση», καταλήγοντας στην κρίση ότι «δεν συντρέχει λόγος ερμηνείας».

⁹¹ ΔΕΕ 6.10.2021 C 561/19, *Conorzio Italian Management and Catania Multiservizi*.

⁹² Σύμφωνα με την Τσόλκα, Ό. (υπό έκδοση), ό.π., σ. 234, στην απόφαση αυτή το ΔΕΕ ερμήνευσε για πρώτη φορά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ υπό το πρίσμα του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, κατ' άρθρο 47 δεύτερο εδάφιο του ΧΘΔ.

⁹³ Ενδ. Διάταξη της 24.9.2019, C-467/19 PPU, *Spetsializirana prokuratura*.

⁹⁴ Μπακόπουλος, Κ., ό.π., σ. 117.

ήταν ικανές να διακυβεύσουν την ίδια την ενότητα της ενωσιακής έννομης τάξης και να θίξουν τη θεμελιώδη αρχή της ασφάλειας του δικαίου, για το λόγο δε αυτό, δεν ισχύει σ' αυτές τις περιπτώσεις η νομολογία του ΔΕΚ/ΔΕΕ σχετικά με τις εξαιρέσεις από τον κανόνα της υποχρεωτικής έκδοσης παραπεμπτικής απόφασης⁹⁵. Στην περίπτωση όμως που το ίδιο το εθνικό ποινικό δικαστήριο καταλήγει σε θετική κρίση σχετικά με το ζήτημα κύρους κανόνα δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου, μπορεί να εφαρμόσει τον κανόνα αυτό και δεν υποχρεούται σε υποβολή προδικαστικού ερωτήματος⁹⁶.

Επίσης, όπως ήδη εκτέθηκε ανωτέρω και θα αναλυθεί ειδικότερα κατωτέρω, σε περίπτωση αμφιβολίας ως προς το αν μια έννοια διάταξης του ΧΘΔ ή μιας οδηγίας συνιστά αυτοτελή έννοια του ενωσιακού δικαίου, το εθνικό ποινικό «δικαστήριο» δεν έχει την αρμοδιότητα να αποφανθεί σχετικά, αλλά υποχρεούται να υποβάλει σχετική αίτηση ενώπιον του ΔΕΕ, εφόσον δεν πληρούνται κάποιο από τα αρνητικά κριτήρια που τέθηκαν στην απόφαση CILFIT. Και ναι μεν έχει προταθεί από τους Γενικούς Εισαγγελείς ο περιορισμός της εφαρμογής των κριτηρίων που έθεσε η νομολογία CILFIT, υποδεικνύοντας ουσιαστικά στο Δικαστήριο να διορθώσει τη σχετική νομολογία, όμως το ΔΕΕ με την παγιωμένη νομολογία του φαίνεται να μη συμερίζεται τις σχετικές απόψεις, παρά τις κάποιες διακυμάνσεις αυτής, πιθανώς θέλοντας να αποφύγει την διασταλτική ερμηνεία της σαφούς πράξης από τα εθνικά δικαστήρια⁹⁷. Συνεπώς, τα εθνικά ποινικά δικαστήρια, οι αποφάσεις των οποίων δεν μπορούν να προσβληθούν με ένδικα μέσα του εθνικού δικαίου, θα πρέπει να αξιολογούν, με ίδια ευθύνη και αμερόληπτα, κατά πόσον υφίσταται *acte clair*⁹⁸, αξιολόγηση που πρέπει να αποτυπώνεται στο σκεπτικό των αποφάσεών τους, προφανώς με διατύπωση σχετικής αιτιολογίας βασισμένη στα ανωτέρω κριτήρια, όπως αυτά έχουν διευκρινισθεί με πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου⁹⁹, σε κάθε όμως περίπτωση θα πρέπει, εφόσον κρίνουν ότι η προδικαστική απόφαση είναι

⁹⁵ Τσόλκα, Ό. (υπό έκδοση), ό.π., σ. 232.

⁹⁶ ΔΕΚ 22.10.1987, C-314/85, *Foto-Frost*, σκ. 14: «Τα δικαστήρια αυτά (σημ. που οι αποφάσεις τους δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα) μπορούν να εξετάζουν το κύρος κοινοτικής πράξεως και, αν κρίνουν αβάσιμους τους λόγους ακυρώσεως που επικαλούνται ενώπιον τους οι διάδικοι, να απορρίπτουν τους λόγους αυτούς αποφαινόμενα ότι η πράξη είναι καθ' όλα έγκυρη. Πράγματι, ενεργώντας κατά τον τρόπο αυτό, δεν θίγουν την υπόσταση της κοινοτικής πράξεως».

⁹⁷ Σαφούρης, Γ., ό.π., σ.σ. 44-45, με παραπομπή στις σχετικές Προτάσεις των Γενικών Εισαγγελέων στις υποσ. 125-129.

⁹⁸ ΔΕΕ 9.9.2015, C-72/14 και C-197/14, *X και Van Dijk*, σκ. 59.

⁹⁹ ΔΕΕ 6.10.2021, C-561/19, *Consorzio Italian Management and Catania Multiservizi*.

αναγκαία για να αχθούν σε δικανική κρίση, να προσφύγουν στο μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ.

3. Επείγουσα προδικαστική διαδικασία και προϋποθέσεις εφαρμογής της

Σύμφωνα με το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, όταν ανακύπτει ζήτημα υποβολής προδικαστικού ερωτήματος σε εκκρεμή υπόθεση ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους, η οποία αφορά πρόσωπο υπό κράτηση, το Δικαστήριο αποφαινεται το συντομότερο δυνατόν. Η διατύπωση αυτή παραπέμπει στο άρθρο 23^a του Οργανισμού του Δικαστηρίου της ΕΕ¹⁰⁰ (Πρωτόκολλο αριθ. 3) σύμφωνα με το οποίο ο κανονισμός διαδικασίας του ΔΕΕ μπορεί να προβλέψει τη διεξαγωγή ταχείας διαδικασίας, για δε τις αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως που αφορούν το χώρο ελευθερίας, ασφαλείας και δικαιοσύνης, τη διεξαγωγή επείγουσας διαδικασίας. Έτσι στα άρθρα 23^a-39 του Οργανισμού καθορίζονται τα πλαίσια εντός των οποίων θα διεξαχθεί η επείγουσα διαδικασία, οι ειδικότεροι όμως κανόνες αυτής ορίζονται στα άρθρα 107-114 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου¹⁰¹, προς το σκοπό όσο το δυνατόν ταχύτερης έκδοσης προδικαστικών αποφάσεων, εντός εύλογου χρόνου. Η εν λόγω διαδικασία εφαρμόζεται κατόπιν σχετικού αιτήματος από το εθνικό ποινικό δικαστήριο, αλλά σε εξαιρετική περίπτωση και από το ΔΕΕ αυτεπαγγέλτως (άρθρο 107 του Κανονισμού Διαδικασίας), ενώ σε περίπτωση μη υπαγωγής της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στην επείγουσα διαδικασία, δηλ. σε περίπτωση απόρριψης του αιτήματος του ποινικού Δικαστηρίου, η διαδικασία συνεχίζεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 23 του Οργανισμού και τις εφαρμοστέες διατάξεις του Κανονισμού Διαδικασίας (άρθρο 109 παρ. 6). Μάλιστα, παρότι τα άρθρα 109-110 του Κανονισμού περιγράφουν την έγγραφη διαδικασία που ακολουθείται στην περίπτωση που κριθεί ότι η υπόθεση πληροί το κριτήριο του επείγοντος, σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, μπορεί να αποφασισθεί ακόμη και η παράλειψη αυτής (έγγραφης διαδικασίας). Στο πλαίσιο των διαδικασιών αυτών μπορεί να εφαρμοσθεί βραχύτερη προθεσμία σε σχέση με την προβλεπόμενη στο άρθρο 23, όσον αφορά την κατάθεση υπομνημάτων ή γραπτών παρατηρήσεων και, κατά παρέκκλιση από το άρθρο 20 τέταρτο εδάφιο, η υπόθεση μπορεί να εκδικασθεί χωρίς προτάσεις του γενικού εισαγγελέα. Επιπλέον, στο πλαίσιο της επείγουσας

¹⁰⁰ https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2024-08/statut_cour_el.pdf

¹⁰¹ <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2024-08/rdp-cour-el.pdf>

διαδικασίας μπορεί να περιορισθεί ο αριθμός των διαδίκων και των λοιπών ενδιαφερομένων, περί των οποίων γίνεται λόγος στο άρθρο 23 και στους οποίους έχει επιτραπεί η κατάθεση υπομνημάτων ή γραπτών παρατηρήσεων.

Η επείγουσα διαδικασία ακολουθείται κατά κύριο λόγο σε περιπτώσεις κράτησης του εκζητούμενου στις περιπτώσεις εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης¹⁰², αλλά και σε περιπτώσεις προσωρινής κράτησης¹⁰³ (καθ' ημάς άρθ. 286 του ΚΠΔ, σε συνδ. με άρθ. 6 παρ. 4 του Σ.). Όσον αφορά το κριτήριο του επείγοντος, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, προκειμένου μία υπόθεση να υπαχθεί στην επείγουσα διαδικασία, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος στην υπόθεση της κύριας δίκης στερείται της ελευθερίας του και ότι η συνέχιση της κρατήσεώς του εξαρτάται από τη λύση της διαφοράς της κύριας δίκης¹⁰⁴, στο μέτρο μάλιστα που η απάντηση του Δικαστηρίου θα μπορούσε να οδηγήσει στην άμεση αποφυλάκισή του¹⁰⁵, ενώ η κατάσταση του ενδιαφερομένου πρέπει να εκτιμάται όπως αυτή εμφανίζεται κατά τον χρόνο εξετάσεως του αιτήματος για υπαγωγή της προδικαστικής παραπομπής στην επείγουσα διαδικασία¹⁰⁶.

Έτσι, με τη διαδικασία αυτή καθίσταται εφικτή η εφαρμογή του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής από τον ποινικό δικαστή, ο οποίος, στα πλαίσια του εθνικού ποινικού συστήματος απονομής της δικαιοσύνης, έχει να αντιμετωπίσει πολλές φορές, πιεστικές, αν όχι ασφυκτικές, δικονομικές προθεσμίες και συγκεκριμένα πλαίσια εντός των οποίων οφείλει να περατώσει οποιαδήποτε ποινική υπόθεση. Βέβαια, κρίσιμο ζήτημα εν προκειμένω, που απασχολεί τον εθνικό ποινικό δικαστή είναι η διάρκεια της εν λόγω επείγουσας διαδικασίας και σε περίπτωση απορρίψεως του αιτήματος υπαγωγής της υπόθεσης σε αυτήν, ο χρόνος που απαιτείται για την απάντηση του Δικαστηρίου με τη συνήθη διαδικασία, σε συνδυασμό και με το δικονομικό στάδιο, κατά το οποίο ανακύπτει η ανάγκη

¹⁰²Βλ.ενδ. ΔΕΕ 17.12.2020, C-416/20 PPU, *Generalstaatsanwaltschaft Hamburg*; ΔΕΕ 24.5.2016, C-108/16 PPU, *Dworzecki*; ΔΕΕ 10.11.2016, C-452/16 PPU, *Poltorak*.

¹⁰³ΔΕΕ 19.9.2018, C-310/18 PPU, *Milev*.

¹⁰⁴ΔΕΕ 24.5.2016, C-108/16 PPU, *Dworzecki*, σκ. 22; ΔΕΕ 16.7.2015, C-237/15 PPU, *Lanigan*, σκ. 24.

¹⁰⁵ΔΕΕ 19.9.2018, C-310/18 PPU, *Milev*, σκ.36; ΔΕΕ 22.12.2017, C-571/17 PPU, *Ardic*, σκ.59.

¹⁰⁶ΔΕΕ 15.2.2016, C-601/15 PPU, *J. N.*, σκ. 40, όπου η υπόθεση εκδικάσθηκε με την επείγουσα διαδικασία, καθώς, αν και το προδικαστικό ερώτημα που υπεβλήθη αφορούσε διοικητική διαδικασία κράτησης (Οδηγία 2013/32/ΕΕ σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας), κατά το χρόνο εξέτασης του σχετικού αιτήματος (περί υπαγωγής της υπόθεσης στην επείγουσα διαδικασία) ο διάδικος της κύριας δίκης εξέτιε στερητική της ελευθερίας ποινής, βάσει απόφασης ποινικού δικαστηρίου, μετά την έκτιση της οποίας, θα ετίθετο εκ νέου σε διοικητική κράτηση.

υποβολής προδικαστικού ερωτήματος. Σύμφωνα με την πλέον πρόσφατη δικαστική στατιστική του ΔΕΕ για το έτος 2023¹⁰⁷, ενώπιον του Δικαστηρίου υποβλήθηκαν σημαντικά λιγότερες αιτήσεις εφαρμογής της ταχείας και της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας σε σχέση με το 2021 (όπως συνέβη και το 2022). Ειδικότερα, ενώ το 2021 είχαν υποβληθεί συνολικά 90 τέτοιες αιτήσεις, το 2023 υποβλήθηκαν μόλις 41, ενώ η επείγουσα προδικαστική διαδικασία κινήθηκε δύο φορές το 2023¹⁰⁸, με μέση διάρκεια των διαδικασιών να ανέρχεται σε 16,1 μήνες για τη συνήθη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής και σε 4,3 μήνες στις επείγουσες προδικαστικές διαδικασίες¹⁰⁹. Και μπορεί η διάρκεια περάτωσης της επείγουσας διαδικασίας να μη θεωρείται χρονοβόρα, όμως από τα ανωτέρω στοιχεία προκύπτει ότι δεν γίνεται δεκτή άνευ ετέρου τινός η αίτηση εθνικού Δικαστηρίου στην υπαγωγή της επείγουσας διαδικασίας¹¹⁰. Επιπλέον, ο ποινικός δικαστής δεν μπορεί να παραβλέψει ζητήματα δικονομικού, αλλά και ουσιαστικού, εθνικού ποινικού δικαίου, όπως είναι π.χ. καθ' ημάς, το ανώτατο όριο προσωρινής κράτησης του κατηγορουμένου ή ο χρόνος παραγραφής των αδικημάτων, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι οι σχετικές ρυθμίσεις πρέπει να λειτουργούν σε βάρος του μηχανισμού προδικαστικής παραπομπής. Προς την κατεύθυνση αυτή εύστοχα προτείνει η Τσόλκα¹¹¹, αφενός τη θέσπιση ειδικής διάταξης στον ΚΠΔ, με την οποία να προβλέπεται αναστολή της ποινικής διαδικασίας μέχρι την έκδοση προδικαστικής απόφασης, αφετέρου την ίδρυση ειδικού τμήματος του ΔΕΕ, το οποίο να ασχολείται αποκλειστικά με ποινικές υποθέσεις.

Τέλος, όσον αφορά τη δυνατότητα υποβολής αιτήματος στο ΔΕΕ για εκδίκαση της υπόθεσης στην ταχεία διαδικασία του άρθρου 105 του Κανονισμού Διαδικασίας του, το Δικαστήριο έχει, μέχρι τώρα, αποφανθεί αρνητικά σε σχετικά αιτήματα. Χαρακτηριστικές εν προκειμένω είναι οι ακόλουθες αποφάσεις του ΔΕΕ: α) Η απόφαση της 23^{ης} Νοεμβρίου 2021, IS¹¹², που αφορά την ερμηνεία διατάξεων οδηγίων για δικονομικά δικαιώματα κατηγορουμένου (διερμηνείας, μετάφρασης, ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών). Το Δικαστήριο απέρριψε το συμπληρωματικώς υποβληθέν αίτημα του εθνικού δικαστηρίου για υπαγωγή της

¹⁰⁷https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7032

¹⁰⁸ ΔΕΕ 18.4.2023, C-1/23 PPU, *Afrin*, ΔΕΕ 24.7.2023, C-107/23 PPU, *Lin*.

¹⁰⁹<https://curia.europa.eu/panorama/2023/el/judicial-activity.html#the-court-of-justice>

¹¹⁰ ΔΕΕ 23.11.2021, C-564/19, *IS*.

¹¹¹ Τσόλκα, Ο. (υπό έκδοση), ό.π., σ.σ. 240 και 238, αντίστοιχα.

¹¹² ΔΕΕ 23.11.2021, C-564/19, σκ. 52-56.

υπόθεσης στην ταχεία διαδικασία του άρθρου 105 του Κανονισμού Διαδικασίας, κρίνοντας ότι αφενός η ποινική υπόθεση της κύριας δίκης δεν αφορά άτομο εις βάρος του οποίου έχει ληφθεί στερητικό της ελευθερίας μέτρο, αφετέρου ότι η υπόθεση εγείρει ιδιαιτέρως ευαίσθητα και σύνθετα ζητήματα, ενώ τα στοιχεία που παρείχε το αιτούν δικαστήριο δεν θεμελιώναν επείγοντα χαρακτήρα σε τέτοιο βαθμό ώστε να δικαιολογείτο η κατ' εξαίρεση παρέκκλιση από τους συνήθεις δικονομικούς κανόνες που έχουν εφαρμογή επί προδικαστικών παραπομπών. β) Η απόφαση της 30^{ης} Απριλίου 2024, Μ.Ν.¹¹³, που αφορούσε την ερμηνεία διατάξεων της Οδηγίας 2014/41/ΕΕ για την ευρωπαϊκή εντολή έρευνας. Το αιτούν εθνικό δικαστήριο είχε ζητήσει να εκδικαστεί η υπόθεση με την ταχεία προδικαστική διαδικασία, αφού επικαλέσθηκε εθνικό ένταλμα σύλληψης που δεν είχε μεν εκτελεσθεί, αλλά υφίστατο κίνδυνος ακύρωσης αυτού, λόγω παράτασης της ποινικής διαδικασίας και επιπλέον είχε επισημάνει ότι η απόφαση του Δικαστηρίου έχει σημασία για μεγάλο αριθμό παρόμοιων διαδικασιών που βρίσκονται σε εξέλιξη. Το ΔΕΕ, αφού υπενθύμισε ότι μια τέτοια ταχεία διαδικασία αποτελεί δικονομικό μέσο για την αντιμετώπιση εξαιρετικά επείγουσας περιπτώσεως, απεφάνθη αρνητικά, αφενός λόγω του ότι δεν είχε ληφθεί στερητικό της ελευθερίας μέτρο σε βάρος του Μ.Ν., αφετέρου, λόγω του ότι δεν στοιχειοθετείται επείγουσα περίπτωση από μόνο το γεγονός ότι τα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα ενδέχεται να αφορούν σημαντικό αριθμό προσώπων. Ωστόσο, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου αποφάσισε ότι η υπόθεση έπρεπε να εκδικαστεί κατά προτεραιότητα, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 53, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας, κρίση που πιθανώς (και ορθώς) να εκπορεύθηκε από τον κίνδυνο ακύρωσης του εθνικού εντάλματος σύλληψης.

4. Περιεχόμενο και παραδεκτό της αίτησης του εθνικού ποινικού δικαστηρίου

Σύμφωνα με το άρθρο 94 του Κανονισμού Διαδικασίας του ΔΕΕ, η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να περιλαμβάνει: α) συνοπτική έκθεση του αντικειμένου της διαφοράς, καθώς και των σχετικών διαπιστωθέντων από το αιτούν δικαστήριο πραγματικών περιστατικών ή, τουλάχιστον, έκθεση των πραγματικών στοιχείων στα οποία στηρίζονται τα ερωτήματα, β) το περιεχόμενο των δυνητικά εφαρμοστέων εν προκειμένω εθνικών διατάξεων και, ενδεχομένως, τη σχετική εθνική

¹¹³ ΔΕΕ 30.4.2024, C-670/22, Μ.Ν (EncroChat), σκ. 55-62.

νομολογία, γ) έκθεση των λόγων που οδήγησαν το αιτούν δικαστήριο να υποβάλει ερωτήματα ως προς την ερμηνεία ή το κύρος ορισμένων διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, καθώς και της κατά τη γνώμη του σχέσεως μεταξύ των διατάξεων αυτών και της εφαρμοστέας στη διαφορά της κύριας δίκης εθνικής νομοθεσίας. Επιπλέον, στην περίπτωση που το αιτούν δικαστήριο υποβάλλει αίτημα για εκδίκαση της υπόθεσης με την επείγουσα διαδικασία, η οποία αναπτύχθηκε στο αμέσως προηγούμενο κεφάλαιο, θα πρέπει να εκθέτει στην αίτησή του, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 107 του Κανονισμού Διαδικασίας, τα νομικά και πραγματικά στοιχεία που στοιχειοθετούν το επείγον και δικαιολογούν την κατά παρέκκλιση εφαρμογή της ως άνω διαδικασίας και στο μέτρο του δυνατού, την απάντηση την οποία προτείνει να δοθεί στα προδικαστικά ερωτήματα.

Επίσης, σύμφωνα με τις «Συστάσεις προς τα εθνικά δικαστήρια, σχετικές με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων» (2019/C 380/01) και ειδικότερα με το Παράρτημα αυτών υπενθυμίζονται στον εθνικό δικαστή συνοπτικά τα κύρια στοιχεία που πρέπει να περιλαμβάνει η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως. Έτσι, σύμφωνα με τις εν λόγω Συστάσεις οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να διαλαμβάνουν: 1. την ονομασία του δικαιοδοτικού οργάνου που υποβάλλει το προδικαστικό ερώτημα και, κατά περίπτωση, το αρμόδιο τμήμα ή δικαστικό σχηματισμό (σημεία 3 έως 7 των συστάσεων), 2. τα ακριβή στοιχεία των διαδίκων της κύριας δίκης και των τυχόν εκπροσώπων τους ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου (όσον αφορά τους διαδίκους της κύριας δίκης, βλ. σημεία 21 και 22 των συστάσεων, σχετικά με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα), 3. το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης και τα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά (σημείο 15 των συστάσεων), 4. τις κρίσιμες διατάξεις του εθνικού δικαίου και του δικαίου της Ένωσης (σημεία 15 και 16 των συστάσεων), 5. τους λόγους για τους οποίους το αιτούν δικαστήριο αμφιβάλλει για την ερμηνεία ή το κύρος του δικαίου της Ένωσης (σημεία 8 έως 11 και 15 έως 18 των συστάσεων), 6. τα προδικαστικά ερωτήματα και, ενδεχομένως, 7. της τυχόν απαιτούμενης ειδικής μεταχειρίσεως της αιτήσεως όσον αφορά, παραδείγματος χάριν, την ανάγκη τηρήσεως ανωνυμίας ως προς τα φυσικά πρόσωπα που εμπλέκονται στη διαφορά ή επισπεύσεως της εκδίκασής της από το Δικαστήριο (σημ. 33 επ.). Όπως ήδη έχει εκτεθεί ανωτέρω (Κεφάλαιο 1, Προϋποθέσεις υποβολής του προδικαστικού ερωτήματος), το ΔΕΕ δεν

απαντά σε υποθετικά ερωτήματα¹¹⁴, ούτε σε ερωτήματα που δεν έχουν συνάφεια με το αντικείμενο της κύριας δίκης ενώπιον του εθνικού Δικαστηρίου, ενώ έχει αποφανθεί ότι δεν είναι αρμόδιο για ερωτήματα που δεν είναι αναγκαία για την κρίση της εθνικής διαφοράς από το παραπέμπον δικαστήριο¹¹⁵. Δηλαδή, αν η αίτηση δεν περιέχει ένα ή περισσότερα από τα προαναφερόμενα στοιχεία, το ΔΕΕ μπορεί να κρίνει εαυτό αναρμόδιο να αποφανθεί επί των προδικαστικών ερωτημάτων που του υποβλήθηκαν ή να απορρίψει την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως ως απαράδεκτη.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ο κομβικός ρόλος του εθνικού δικαστή στη διατύπωση του προδικαστικού ερωτήματος, καθώς είναι πιθανό το ΔΕΕ να απορρίψει, κατά τα προαναφερθέντα, μια αίτηση προδικαστικής παραπομπής, ως απαράδεκτη, λόγω μη ορθής διατύπωσης του ερωτήματος, με συνέπεια να μείνει αναπάντητο ένα ερώτημα, το οποίο πιθανώς να ήταν απαραίτητο για την ορθή επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης στο εθνικό δικαστήριο. Πάντως, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου την οποία θεσπίζει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, εφόσον το προδικαστικό ερώτημα κριθεί παραδεκτό, εναπόκειται στο Δικαστήριο να δώσει στον εθνικό δικαστή μια χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα επιλύσεως της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί και υπό το πρίσμα αυτό, το Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει, εφόσον είναι αναγκαίο, τα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί¹¹⁶, ενώ μπορεί να λάβει υπόψη του κανόνες του δικαίου της Ένωσης στους οποίους το εθνικό δικαστήριο δεν αναφέρθηκε με το ερώτημά του¹¹⁷.

5. Το τεκμήριο λυσιτέλειας των ερωτημάτων

Κατά πάγια νομολογία του ΔΕΚ/ΔΕΕ τα ερωτήματα των εθνικών δικαστηρίων απολαμβάνουν ένα «τεκμήριο λυσιτέλειας»¹¹⁸, υπό την έννοια ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμά, ενόψει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε υπόθεσης, τόσο την αναγκαιότητα έκδοσης προδικαστικής

¹¹⁴ ΔΕΚ 28.9.2006, C-467/04, *Gasparini*, σκ. 45.

¹¹⁵ ΔΕΚ 9.10.1997, C-291/96, *Grado and Bashir*.

¹¹⁶ ΔΕΕ 13.10.2016, C-303/15, *M. και S.*, σκ. 16· ΔΕΕ 28.4.2016, C-233/15, *Oniors Bio*, σκ.30.

¹¹⁷ Διάταξη της 14ης Ιουλίου 2016, BASF, C-456/15, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:567, σκ. 15 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

¹¹⁸ Ενδ. ΔΕΚ 7.9.1999, υπόθεση C-355/97, *Beck και Bergdorf*, σκ. 22, ΔΕΚ 15.5.2003, υπόθεση C-300/01, *Salzmann*, σκ. 31, ΔΕΕ 31.5.2018 υπόθεση C-190/17, *Lu Zheng*, σκ. 20,21, και στο πλαίσιο του ευρω-ενωσιακού ποινικού δικαίου, ΔΕΕ 29.1.2013, C-396/11, *Radu*, σκ. 22 επ.· ΔΕΕ 23.11.2021, C-564/19, *IS*· ΔΕΕ 12.10.2023, C-726/21, *Inter Consulting*, σκ. 31 επ.

απόφασης, προκειμένου να είναι σε θέση να αποφανθεί επί της υπόθεσης, όσο και τη λυσιτέλεια του ερωτήματος που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Στο πλαίσιο του τεκμηρίου αυτού, το ΔΕΕ αρνείται να υπεισέλθει σε διαδικασία ελέγχου της ακρίβειας του πραγματικού και κανονιστικού πλαισίου που προσδιόρισε το εθνικό δικαστήριο και στο οποίο εντάσσονται τα σχετικά με την ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου προδικαστικά ερωτήματα.

Το εν λόγω τεκμήριο είναι μαχητό, καθώς το Δικαστήριο δεν υποχρεούται ν' αποφανθεί, όταν υφίσταται ζήτημα του παραδεκτού των ερωτημάτων, όπως αυτό αναλύθηκε στο αμέσως προηγούμενο κεφάλαιο (υποθετικού προδικαστικού ερωτήματος, όταν η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, ή, ακόμη, όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί). Συνεπώς, η εκτίμηση της λυσιτέλειας και της αναγκαιότητας του προδικαστικού ερωτήματος αποτελεί, κατ' αρχήν, αποκλειστικώς και μόνον ευθύνη του αιτούντος δικαστηρίου το οποίο διατάσσει την προδικαστική παραπομπή, υπό την επιφύλαξη του περιορισμένου ελέγχου τον οποίο διενεργεί το Δικαστήριο¹¹⁹. Οι παρεμβαίνοντες και μετέχοντες στη δίκη επί του προδικαστικού ερωτήματος συχνά προβάλλουν αντιρρήσεις επί του παραδεκτού αυτού, επικαλούμενοι το αλυσιτελές των ερωτημάτων, πρακτική που ακολουθούν συνήθως οι παρεμβαίνουσες κυβερνήσεις των κρατών μελών¹²⁰, όμως στις περισσότερες περιπτώσεις το Δικαστήριο απορρίπτει τους εν λόγω ισχυρισμούς, επαναλαμβάνοντας την ανωτέρω πάγια νομολογία του¹²¹.

Το τεκμήριο λυσιτέλειας των ερωτημάτων των εθνικών δικαστηρίων συνάδει πλήρως με το πνεύμα συνεργασίας μεταξύ δικαστών που πρέπει να διαπνέει όλο το μηχανισμό προδικαστικής παραπομπής. Και τούτο διότι, εφόσον από τον εθνικό δικαστή υφίσταται εμπιστοσύνη στην κρίση του ΔΕΕ ότι με την απόφασή του θα παρέχει ορθή ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου, πρέπει και από την πλευρά του το Δικαστήριο να έχει εμπιστοσύνη ως προς τη χρησιμότητα που θα έχει η ερμηνεία του

¹¹⁹ ΔΕΚ 16.12.2008, C-210/06, *Cartesio Oktató és Szolgáltató bt*, σκ. 96.

¹²⁰ Τσόλκα, Ό. (υπό έκδοση), ό.π., σ. 227.

¹²¹ Στο πεδίο του ευρω ενωσιακού ποινικού δικαίου ενδ. ΔΕΕ 16.11.2021, *Prokuratura Rejonowa w Mińsku Mazowieckim* κ.λπ., C 748/19 έως C 754/19, σκ.52· ΔΕΕ 24.11.2020, C-510/19, *AZ*, σκ. 21-37· ΔΕΕ 19.11.2020, C-454/19, *ZW*, σκ. 19-25· ΔΕΕ 26.2.2013, C-399/11, *Melloni*, σκ. 27,28.

για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης από τον εθνικό δικαστή, γιατί διαφορετικά θα αποδομήσει με πλάγιο τρόπο το τεκμήριο αυτό¹²².

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση του ΔΕΕ C-564/19 (IS)¹²³, σχετικά με το τεκμήριο λυσιτέλειας που ενδιαφέρει εν προκειμένω (μεταξύ άλλων, καθώς πρόκειται περί απόφασης ιδιαίτερης αξίας και μείζονος σημασίας), όπου αιτούν δικαστήριο ήταν το μονομελές τμήμα του Pesti Központi Kerületi Bíróság (κεντρικό πρωτοβάθμιο δικαστήριο του διαμερίσματος της Πέστης, Ουγγαρία), το οποίο και είχε επιληφθεί ποινικής δίωξης κατά του κατηγορουμένου IS, Σουηδού υπηκόου τουρκικής καταγωγής, για πιθανολογούμενη παράβαση των διατάξεων του ουγγρικού δικαίου που διέπουν την απόκτηση, την κατοχή, την κατασκευή, την εμπορία, την εισαγωγή, την εξαγωγή και τη μεταφορά πυροβόλων όπλων και πυρομαχικών. Το ανωτέρω δικαστήριο υπέβαλε προς το ΔΕΕ προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την οδηγία για την ποιότητα της διερμηνείας και της μετάφρασης, για το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και σχετικά με την ποινική κατηγορία, αλλά και για το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή σε αμερόληπτο δικαστήριο, λόγω των συστημικών προβλημάτων στη λειτουργία και οργάνωση της ουγγρικής δικαιοσύνης, τα οποία εξέθετε ο Ούγγρος δικαστής στη αίτησή του για προδικαστική παραπομπή.

Με συμπληρωματική αίτησή του το αιτούν δικαστήριο εξέθεσε ότι μετά από την υποβολή των ανωτέρω προδικαστικών ερωτημάτων ο Ούγγρος γενικός εισαγγελέας άσκησε αναίρεση υπέρ του νόμου δυνάμει του άρθρου 667 του κώδικα ποινικής δικονομίας ενώπιον του Kúria (Ανώτατου Δικαστηρίου), κατά της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως που είχε ήδη υποβληθεί στο ΔΕΕ και με απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2019, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι η εν λόγω αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δεν ήταν σύννομη, με το σκεπτικό ότι τα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα δεν ήταν λυσιτελή για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης, ενώ κινήθηκε σε βάρος του Δικαστή διαδικασία πειθαρχικού ελέγχου. Κατόπιν αυτού το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε συμπληρωματικά νέο προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ και ειδικότερα ζήτησε από το Δικαστήριο να απαντήσει: α) αν αντιβαίνει στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ η απόφαση του προαναφερόμενου ανωτάτου ουγγρικού δικαστηρίου, δυνάμει της οποίας αυτό, που αποφασίζει αμετακλήτως, στο πλαίσιο διαδικασίας που αποσκοπεί στην ενοποίηση της νομολογίας του κράτους μέλους,

¹²²Σαφούρης, Γ., ό.π., σ.σ. 33-34.

¹²³ΔΕΕ 23.11.2021, C-564/19, IS, σκ. 55-66.

χαρακτηρίζει ως μη σύννομη τη διάταξη του κατώτερου δικαστηρίου με την οποία κινήθηκε η διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, χωρίς να θίγονται οι έννομες συνέπειες της επίμαχης διατάξεως περί παραπομπής, β) σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο ερώτημα αυτό, αν το αιτούν δικαστήριο οφείλει να μην εφαρμόσει τις αντίθετες αποφάσεις του ανώτερου δικαστηρίου και τις αρχές οι οποίες, προς τον σκοπό ενότητας του δικαίου, διαλαμβάνονται στις αποφάσεις αυτές, γ) σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως στο ερώτημα αυτό αν μπορεί σε μια τέτοια περίπτωση να συνεχιστεί η, εν τω μεταξύ, ανασταλείσα ποινική διαδικασία, ενώ εκκρεμεί η διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, δ) αν έχει η αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ και στο άρθρο 47 του Χάρτη, καθώς και στη νομολογία του Δικαστηρίου, την έννοια ότι, υπό το πρίσμα του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, η αρχή αυτή παραβιάζεται όταν κινείται πειθαρχική διαδικασία κατά δικαστή για τον λόγο ότι αυτός υπέβαλε αίτημα εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

Η ουγγρική κυβέρνηση, η οποία παρενέβη στη δίκη, υποβάλλοντας παρατηρήσεις, υποστήριξε ότι τα νέα προδικαστικά ερωτήματα είναι απαράδεκτα, δεδομένου ότι το σκεπτικό που εκτίθεται στη συμπληρωματική αίτηση προδικαστικής αποφάσεως σχετικά με την ανάγκη ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης δεν ασκεί επιρροή για την έκβαση της υπόθεσης της κύριας δίκης, λαμβανομένου ιδίως υπόψη του ότι η απόφαση του ανώτατου Ουγγρικού δικαστηρίου δεν έχει έννομες συνέπειες επί της απόφασης περί παραπομπής. Επιπλέον, ισχυρίστηκε ότι οι εκτιμήσεις τις οποίες διατυπώνει το αιτούν δικαστήριο ως προς τις συνέπειες που η απόφαση αυτή θα μπορούσε να έχει στο μέλλον επί των διαδικασιών προδικαστικής παραπομπής στηρίζονται σε μελλοντικά και υποθετικά γεγονότα, οπότε οι εκτιμήσεις αυτές είναι επίσης αλυσιτελείς για την έκβαση της υπόθεσης της κύριας δίκης, ήτοι επιχείρησε να ανατρέψει το τεκμήριο λυσιτέλειας.

Το Δικαστήριο, αφού επανέλαβε την ανωτέρω πάγια νομολογία του περί του τεκμηρίου λυσιτέλειας των προδικαστικών ερωτημάτων, απεφάνθη ότι όταν ανώτατο δικαστήριο κρίνει μη σύννομη αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβληθείσα από κατώτερο δικαστήριο, η κρίση αυτή έχει κατ' ανάγκην συνέπειες για το κατώτερο δικαστήριο, ακόμη και ελλείψει άμεσων αποτελεσμάτων επί του κύρους της απόφασης περί παραπομπής. Και συνεχίζει, αναφέροντας ότι (α) το αιτούν δικαστήριο καλείται, ειδικότερα, να αποφασίσει αν θα εμμείνει ή όχι στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε και, ως εκ τούτου, συγχρόνως, αν θα εμμείνει

ή όχι στην απόφασή του να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία, απόφαση την οποία το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε, κατ' ουσίαν, παράνομη, ή αν, αντιθέτως, θα αποσύρει τα ερωτήματά του υπό το πρίσμα της απόφασης αυτής και θα συνεχίσει την ποινική διαδικασία της κύριας δίκης, (β) υπό τις περιστάσεις αυτές, το αιτούν δικαστήριο πρέπει επίσης να εκτιμήσει αν, εμμένοντας στην αρχική αίτησή του προδικαστικής αποφάσεως, εκθέτει την επί της ουσίας απόφαση που θα εκδώσει στην υπόθεση της κύριας δίκης σε κίνδυνο προσβολής της με ένδικο μέσο για τον λόγο ότι, κατά τη διάρκεια της δίκης, το δικαστήριο αυτό εξέδωσε διάταξη περί προδικαστικής παραπομπής η οποία κρίθηκε παράνομη από το Ανώτατο Δικαστήριο. Με τις σκέψεις αυτές, δεχόμενο ότι η απόφαση του ανωτάτου Ουγγρικού Δικαστηρίου δεν είναι άνευ συνεπειών για το αιτούν δικαστήριο και για την ποινική διαδικασία της κύριας δίκης, έκρινε ότι το εν λόγω προδικαστικό ερώτημα δεν μπορεί να θεωρηθεί αλυσιτελές για την έκβαση της υπόθεσης της κύριας δίκης και ότι, ως εκ τούτου, είναι παραδεκτό. Έτσι το Δικαστήριο έδωσε μία άλλη νομολογιακή διάσταση του τεκμηρίου λυσιτελείας των προδικαστικών ερωτημάτων, χωρίς να υπεισέλθει, σε διαδικασία ελέγχου της ακρίβειας του πραγματικού και κανονιστικού πλαισίου που προσδιόρισε το αιτούν δικαστήριο. Με την απόφασή του διασφάλισε τη δυνατότητα παραδεκτής προσφυγής των εθνικών δικαστηρίων σε αυτό με προδικαστικά ερωτήματα, οσάκις θίγεται, αφενός, το προνόμιο αυτών, όπως συνέβη στην ανωτέρω υπόθεση, το οποίο τους αναγνωρίζει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, αφετέρου η αποτελεσματικότητα της συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων βάσει του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής ¹²⁴.

6. Η δυναμική των αυτοτελών εννοιών

Οι αυτοτελείς έννοιες, είναι έννοιες τις οποίες ερμηνεύει αυτόνομα και ενιαία το ΔΕΕ, χωρίς να επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να τις ερμηνεύει μόνον με την δική του εθνική ματιά, αποτελούν δε νομολογιακό εργαλείο, το οποίο συμβάλλει αποφασιστικά στην επίτευξη ομοιόμορφης ερμηνείας και εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Ειδικότερα, κατά την πάγια νομολογία του ΔΕΕ *«από τις απαιτήσεις τόσο της ενιαίας εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης όσο και της αρχής της ισότητας συνάγεται ότι οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης που δεν περιέχουν ρητή παραπομπή στο δίκαιο των κρατών μελών για τον προσδιορισμό της έννοιας και του περιεχομένου τους πρέπει,*

¹²⁴ ΔΕΕ 5.7.2016, *Ognyanov*, C-614/14, σκ. 25.

κατά κανόνα, να ερμηνεύονται κατά τρόπο αυτοτελή και ενιαίο σε ολόκληρη την Ένωση, βάσει του πλαισίου στο οποίο εντάσσονται και του σκοπού της επίμαχης ρυθμίσεως». Ο μηχανισμός της προδικαστικής παραπομπής είναι εν προκειμένω κομβικός, καθώς (και) μέσω της χρήσης του νομολογιακού εργαλείου των αυτοτελών εννοιών και της συστηματικής ερμηνείας των διατάξεων της Ένωσης μπορεί να διασφαλίσει την αποτελεσματική εφαρμογή του ενωσιακού ποινικού δικαίου, την ενότητά του, αλλά και την ισότητα των πολιτών έναντι του νόμου.

Η απόφαση του ΔΕΚ Unger¹²⁵ ήταν η πρώτη σχετική απόφαση του Δικαστηρίου, που έκρινε ότι η έννοια του «εργαζομένου» που περιέχεται στον Κανονισμό 3 του Συμβουλίου της ΕΟΚ (περί κοινωνικής ασφάλισης των διακινουμένων εργαζόμενων), αποτελεί έννοια όχι του εσωτερικού δικαίου, αλλά του κοινοτικού δικαίου, η οποία θα μπορούσε να μην έχει στη νομοθεσία καθενός από τα κράτη μέλη την ίδια έννοια και λειτουργία, με συνέπεια να είναι αδύνατον να προσδιοριστεί το περιεχόμενό της με παραπομπή στις παρεμφερείς εκφράσεις που ενδεχομένως θα υπήρχαν στις εθνικές νομοθεσίες. Έτσι, ουσιαστικά νοηματοδότησε τις έννοιες αυτές, χωρίς όμως να χρησιμοποιήσει τον όρο «αυτοτελείς», ο οποίος καθιερώθηκε αργότερα. Στη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής, όπως εκτέθηκε ανωτέρω, στα οικεία κεφάλαια, η έννοια του «δικαστηρίου» αποτελεί επίσης μια αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η νομολογιακή διάπλαση αυτής διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία του μηχανισμού του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, ενώ στο άρθρο 22 του Κανονισμού της ΕΡΡΟ συναντούμε τις αυτοτελείς έννοιες «επίκεντρο» της εγκληματικής δραστηριότητας και «άρρηκτο σύνδεσμο» αξιόποινων πράξεων με πράξεις της παρ. 1 του άρθρου 22. Εν προκειμένω, οι αυτοτελείς έννοιες, οι οποίες υφίστανται σε επίπεδο ενωσιακής νομοθεσίας και το Δικαστήριο καλείται, μέσω της προδικαστικής παραπομπής, να τις ερμηνεύσει αυτόνομα, θα επισκοπηθούν ενδεικτικά, μέσα από τη νομολογιακή χρήση τους, ειδικά στο πεδίο του ενωσιακού ποινικού δικαίου, όπου, από τότε που η Ένωση απέκτησε ρητά ποινική αρμοδιότητα (με τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας), διαδραματίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο.

Έτσι, με την απόφαση Dworzecki¹²⁶, το ΔΕΕ, ερμηνεύοντας την απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, απεφάνθη ότι οι εκφράσεις «είχε κλητευθεί αυτοπροσώπως» και «είχε δι' άλλων μέσων ενημερωθεί

¹²⁵ ΔΕΚ 19.3.1964, 75/63, Unger.

¹²⁶ ΔΕΕ 24.5.2016, C-108/16 PPU, Dworzecki, σκ. 32.

πραγματικά και επισήμως για την προγραμματισμένη ημερομηνία και τον τόπο διεξαγωγής της δίκης αυτής, κατά τρόπον ώστε να αποδεικνύεται σαφώς ότι τελούσε εν γνώσει της προγραμματισμένης δίκης» συνιστούν αυτοτελείς έννοιες του ενωσιακού δικαίου και πρέπει να ερμηνεύονται κατά τρόπο ενιαίο σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ακολουθώντας, με την απόφαση *Kozłowski*¹²⁷, το ΔΕΕ ανήγαγε τις έννοιες «διαμένει» και «κάτοικος» της ίδιας ως άνω απόφασης-πλαίσιο σε αυτοτελείς, με συνέπεια να μην επιτρέπεται στα κράτη μέλη να προσδίδουν στους όρους αυτούς, με τις διατάξεις για τη μεταφορά του άρθρου 4, σημείο 6, της απόφασης πλαίσιο στο εσωτερικό δίκαιο, ευρύτερο περιεχόμενο από αυτό που προκύπτει από την ομοιόμορφη ερμηνεία. Επίσης, με την απόφαση *A.Z.*¹²⁸, το ΔΕΕ απεφάνθη ότι η έννοια της «δικαστικής αρχής εκτέλεσης», στο άρθρο 6, παράγραφος 2, της απόφασης-πλαίσιο 2002/584, συνιστά αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης και πρέπει να ερμηνεύεται ως περιλαμβάνουσα τις αρχές κράτους μέλους οι οποίες, χωρίς να είναι κατ' ανάγκη δικαστές ή δικαστήρια, μετέχουν στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης εντός του κράτους μέλους αυτού, ενεργούν κατά τρόπο ανεξάρτητο κατά την άσκηση των καθηκόντων, που είναι συμφυή με την εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος συλλήψεως και ασκούν τα καθήκοντά τους στο πλαίσιο διαδικασίας που ικανοποιεί τις απαιτήσεις της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Περαιτέρω, με την απόφαση *D.B.*¹²⁹ που ασχολήθηκε με την απόφαση-πλαίσιο 2005/214/ΔΕΥ, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης επί χρηματικών ποινών, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η έννοια του «δικαστηρίου που έχει δικαιοδοσία ειδικά σε ποινικές υποθέσεις», συνιστά αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης και έχει την έννοια ότι εμπίπτει σε αυτήν κάθε δικαστήριο που εφαρμόζει διαδικασία, η οποία συγκεντρώνει τα ουσιώδη χαρακτηριστικά ποινικής διαδικασίας και, ειδικότερα, έχει πλήρη δικαιοδοσία και εφαρμόζει διαδικασία, στο πλαίσιο της οποίας πρέπει να τηρούνται οι δικονομικές εγγυήσεις που προσιδιάζουν στις ποινικές υποθέσεις.

Η παραγωγή της ανωτέρω νομολογίας προκλήθηκε από την υποβολή αντίστοιχων προδικαστικών ερωτημάτων από εθνικούς δικαστές. Συνεπώς, η εξέλιξη της και η επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει η οικεία διαδικασία, προϋποθέτει τη

¹²⁷ ΔΕΚ 17.7.2008, C-66/08, *Kozłowski*, σκ. 43.

¹²⁸ ΔΕΕ 24.11.2020, C-510/19, *A.Z.*

¹²⁹ 214 ΔΕΕ, 7.4.2022, C-150/21, *D.B.*, σκ. 41 (με αναφορά στην απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2013, *Baláž*, C-60/12, σκ. 39 και 42).

συμμετοχή των εθνικών δικαστηρίων στον δικαιοδοτικό διάλογο με το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου, ούτως ώστε όταν αυτά διαπιστώνουν ή αμφιβάλλουν, κατά την άσκηση των δικαιοδοτικών τους καθηκόντων, για το αν μία έννοια του ενωσιακού ποινικού δικαίου συνιστά αυτοτελή έννοια, να προστρέχουν στο μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής και να θέτουν στην κρίση του ΔΕΕ την αυθεντική ερμηνεία αυτής. Έτσι θα επιτυγχάνεται η άμβλυνση των διαφορών ανάμεσα στις εκάστοτε εθνικές ερμηνείες και η ενότητα του ενωσιακού ποινικού δικαίου.

7. Η δεσμευτικότητα της απόφασης του ΔΕΕ επί του προδικαστικού ερωτήματος

Σύμφωνα με το άρθρο 91 του Κανονισμού Διαδικασίας του ΔΕΕ οι αποφάσεις του Δικαστηρίου αναπτύσσουν ισχύ από την ημέρα δημοσίευσής τους, διάταξη που δεν κάνει διάκριση ως προς τη διαδικασία ή το είδος των αποφάσεων. Από δε το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 91 παρ. 1, 152 παρ. 4 και 156 παρ. 1¹³⁰ του Κανονισμού συνάγεται η άνευ ετέρου ισχύς των αποφάσεων του Δικαστηρίου, οι οποίες δεν υπόκεινται σε ανακοπή ερημοδικίας, όπως είναι αυτές που αποφαίνονται επί προδικαστικού ερωτήματος. Η θετική λειτουργία της δεσμευτικής ενέργειας των αποφάσεων του ΔΕΕ στο πλαίσιο της κύριας δίκης συνίσταται στην υποχρέωση του αιτούντος δικαστηρίου και κάθε άλλου εθνικού δικαστηρίου που θα επιληφθεί σε ανώτερο βαθμό της υπόθεσης, να εφαρμόσει πλήρως την απόφαση του Δικαστηρίου που εξεδόθη βάσει του προδικαστικού ερωτήματος, ενώ η αρνητική λειτουργία αυτού στην απαγόρευση εκ νέου υποβολής προδικαστικού ερωτήματος¹³¹, εκτός αν προκύψουν νέα στοιχεία εκτιμήσεως, ικανά να οδηγήσουν το Δικαστήριο σε νέα, διαφορετική κρίση. Το ΔΕΚ με την απόφαση *Benedetti*¹³² έκρινε ότι η δέσμευση της προδικαστικής απόφασης προκύπτει ευθέως αφενός από το άρθρο 177 ΣυνθΕΟΚ (πλέον 267 ΣΛΕΕ), αφετέρου από τις πράξεις των οργάνων της Ένωσης, υπό την έννοια ότι η προδικαστική απόφαση τέμνει ένα νομικό ζήτημα και ο εθνικός δικαστής δεσμεύεται ως προς την ερμηνεία των επίμαχων διατάξεων και πράξεων. Επιπλέον, η με τέτοιο περιεχόμενο δέσμευση του εθνικού δικαστή από την ερμηνευτική απόφαση του ΔΕΕ απορρέει πρώτα από όλα από τη δική του απόφαση για υποβολή

¹³⁰ Κατά το άρθρο 41 του Οργανισμού, η ερήμην απόφαση υπόκειται σε ανακοπή.

¹³¹ Κουτσούκου, Γ. (2020). *Έννομες συνέπειες των αποφάσεων του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί προδικαστικής παραπομπής*. Εκδόσεις Σάκκουλα. σ.σ. 49, 50.

¹³² ΔΕΚ 3.2.1977, C-52/76, *Benedetti*.

προδικαστικού ερωτήματος, συνεπώς θεμελιώνεται στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ, υπό την έννοια ότι επιβάλλεται οι σχετικές αποφάσεις του Δικαστηρίου να έχουν δεσμευτική ενέργεια έναντι εκείνων στους οποίους απευθύνονται, καθώς είναι αυτοί που τις προκάλεσαν, προς το σκοπό διασφάλισης της ενιαίας εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου¹³³.

Οι αποφάσεις που κηρύσσουν μία πράξη του δευτερογενούς δικαίου ανίσχυρη, αναπτύσσουν δεσμευτικότητα *erga omnes*¹³⁴ και όπως χαρακτηριστικά απεφάνθη το ΔΕΚ στην απόφαση *International Chemical Corporation*¹³⁵, μία απόφαση του Δικαστηρίου που διαπιστώνει, το ανίσχυρο της πράξεως ενός οργάνου, αν και δεν απευθύνεται ευθέως, παρά μόνο στον δικαστή που προσέφυγε στο Δικαστήριο, αποτελεί επαρκή λόγο για κάθε άλλο δικαστή, ώστε να θεωρήσει την εν λόγω πράξη ανίσχυρη, για τις ανάγκες της απόφασης που πρόκειται να εκδώσει¹³⁶. Όπως υποστηρίζει ο Σαφούρης¹³⁷ η *erga omnes* δεσμευτικότητα αναπτύσσεται εμμέσως, υπό την έννοια ότι δεν είναι δυνατόν μία ενωσιακή πράξη να δεσμεύει τους πάντες, πλην των διαδίκων της απόφασης, ως προς τους οποίους να θεωρείται ανίσχυρη. Ακολούθως, οι αποφάσεις που κρίνουν υπέρ του κύρους ενωσιακής πράξης είναι δεσμευτικές μόνο για τους λόγους ακυρότητας που εξετάσθηκαν και απορρίφθηκαν¹³⁸ και συνεπώς το εθνικό Δικαστήριο οφείλει να συνταχθεί με το πόρισμα του ΔΕΕ, δεν εμποδίζεται όμως να υποβάλλει νέο προδικαστικό ερώτημα βάσει νέων στοιχείων ή για άλλα ελαττώματα της πράξης. Σύμφωνα δε με τα πορίσματα του ΔΕΕ στην υπόθεση *Wünsche Handelsgesellschaft GmbH & Co*¹³⁹ το κύρος με το οποίο περιβάλλεται η απόφαση που εκδίδεται σε προδικαστική υπόθεση δεν εμποδίζει το εθνικό δικαστήριο που είναι αποδέκτης της αποφάσεως αυτής, αν κρίνει αναγκαίο, να απευθυνθεί εκ νέου στο Δικαστήριο πριν τάμει τη διαφορά στην κύρια δίκη, τέτοια δε προσφυγή δικαιολογείται όταν το εθνικό δικαστήριο προσκρούει σε δυσχέρειες κατανόησης ή εφαρμογής της αποφάσεως, όταν υποβάλλει στο Δικαστήριο νέο νομικό ερώτημα ή ακόμη όταν του υποβάλλει νέα

¹³³ Μπακόπουλος, Κ., ό.π., σ. 131.

¹³⁴ Σαφούρης, Γ., ό.π., σ.σ. 66· Μπακόπουλος, Κ., ό.π., σ.133.

¹³⁵ ΔΕΚ 13.5.1981, C-66/80, *International Chemical Corporation*, σκ. 13.

¹³⁶ Βλ. όμως Κουτσούκου, Γ., ό.π., σ.σ.54-55, που υποστηρίζει ότι οι σχετικές αποφάσεις του ΔΕΕ δεν αναπτύσσουν ακυρωτική ενέργεια, αντιθέτως κηρύσσουν την πράξη ανίσχυρη *in concreto*, δηλ. μόνο στο πλαίσιο της διαφοράς που αποτέλεσε την αφορμή της υποβολής του προδικαστικού ζητήματος.

¹³⁷ Σαφούρης, Γ., ό.π., σ. 66.

¹³⁸ Κουτσούκου, Γ., ό.π., σ. 59· Μπακόπουλος, Κ., ό.π., σ. 135.

¹³⁹ Διάταξη ΔΕΚ 5.3.1986, 69/85, *Wünsche Handelsgesellschaft GmbH & Co*, σκ. 15.

στοιχεία εκτιμήσεως ικανά να οδηγήσουν το Δικαστήριο να απαντήσει διαφορετικά σε ήδη υποβληθέν ερώτημα.

Ακολούθως, η δεσμευτικότητα των αποφάσεων του ΔΕΕ επί ερμηνείας ενωσιακής διάταξης, έναντι άλλων δικαστηρίων ενώπιον των οποίων εκκρεμεί διαφορά, προς επίλυση της οποίας ανακύπτει όμοιο ή συναφές ερώτημα, απορρέει από την τελεολογία της διάταξης του άρθρου 267 ΣΛΕΕ και το σκοπό της προδικαστικής παραπομπής, ήτοι τη διασφάλιση της ομοιόμορφης ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης από τα εθνικά δικαστήρια¹⁴⁰, σε κάθε δε περίπτωση το εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να τη λάβει υπόψη σαν ένα είδος νομολογιακού προηγούμενου. Όπως δε, αναφέρει ο Γενικός Εισαγγελέας Warner στις Προτάσεις του στην υπόθεση *Manzoni*¹⁴¹, όλα τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να δεσμεύονται από την ερμηνευτική απόφαση του Δικαστηρίου, ως λύση ικανή να υπηρετήσει τόσο τον ενοποιητικό ρόλο των προδικαστικών αποφάσεων του Δικαστηρίου, όσο και τη δυνατότητα μετεξέλιξης του ευρωπαϊκού δικαίου.

Από την άλλη, παρά τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό προδικαστικών ερωτημάτων, εγείρονται ζητήματα σχετικά με την ερμηνευτική συλλογιστική του ΔΕΕ, καθώς μερικές φορές με τη στάση του τροφοδοτεί τη δυσπιστία απέναντί του, ενώ ασκείται κριτική για την έλλειψη επίγνωσης της σημασίας των σκέψεων και ανησυχιών που εκφράζουν τα αιτούντα εθνικά «δικαστήρια» σε ζητήματα, τα οποία άπτονται της οργάνωσης των εθνικών συστημάτων δικαιοσύνης ή της εθνικής συνταγματικής ταυτότητας, κατ' άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ¹⁴². Η διαδικασία του διαλόγου μεταξύ ΔΕΕ και εθνικών ποινικών «δικαστηρίων» (κάθε βαθμού δικαιοδοσίας) απαιτεί ένα είδος αμοιβαιότητας, υπό την έννοια ότι αμφότερα τα μέρη θα πρέπει να αναγνωρίζουν τη μεταξύ τους θεσμική συλλειτουργία, ως έκφανσης της αρχής της καλόπιστης συνεργασίας, κατ' άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ¹⁴³. Έτσι, στα πλαίσια αυτού του δυναμικού διαλόγου ένα εθνικό «δικαστήριο» μπορεί, μέσω της υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων, να ζητήσει από το ΔΕΕ την αναθεώρηση ή τροποποίηση προγενέστερης νομολογίας του, όπως επίσης τη διευκρίνιση επιμέρους αποφάσεών του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι αποφάσεις *Taricco* (I και II)¹⁴⁴, στις οποίες η συλλογιστική του ΔΕΕ και η στάση του ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου

¹⁴⁰Κουτσούκου, Γ., ό.π., σ.σ. 66-67.

¹⁴¹ΔΕΚ 20.9.1977, υποθ. 112/76, *Manzoni*.

¹⁴²Τσόλκα, Ό. (υπό έκδοση), ό.π., σ. 220.

¹⁴³Ό.π., σ. 221.

¹⁴⁴ΔΕΕ 8.9.2015, C-105/14, *Taricco* I, ΔΕΕ 5.12.2017, C-42/17, M.A.S. και M.B. ή *Taricco* II.

καταδεικνύει την ευρύτερη σημασία για το διάλογο μεταξύ ΔΕΕ και εθνικών ποινικών «δικαστηρίων». Στην προκείμενη περίπτωση το ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο επέλεξε το δρόμο του ουσιαστικού διαλόγου με το ΔΕΕ, υποβάλλοντας εκ νέου προδικαστικό ερώτημα, με την παράθεση συγκεκριμένων αντεπιχειρημάτων στο σκεπτικό της πρώτης απόφασης Taricco, με συνέπεια να προκαλέσει την αναδίπλωση και τον αναστοχασμό του Δικαστηρίου, το οποίο ανέφερε ότι, κατά την έκδοση της απόφασης Taricco I δεν μπορούσε να γνωρίζει τους «προβληματισμούς», τους οποίους ανέπτυξε το ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο -στην υπόθεση Taricco II- με την παραπεμπτική του απόφαση. Και κατέληξε ότι, «εναπόκειται» στο ίδιο (ήτοι στο ΔΕΕ), «λαμβάνοντας υπόψη» τους νέους πλέον προβληματισμούς, να «διευκρινίσει» την «ερμηνεία» του άρθρου 325 παρ. 1 και 2 ΣΛΕΕ, στην οποία είχε προβεί με την πρώτη απόφαση. Όπως επισημαίνει η Τσόλκα¹⁴⁵, το ΔΕΕ επιχείρησε ουσιαστικά να διαφυλάξει το κύρος του, μεταφέροντας στα εθνικά «δικαστήρια» ένα μερίδιο ευθύνης για την εκάστοτε κρίση του και συνάμα έγινε φανερό ότι η επαναφορά ενός ζητήματος ενώπιον του ΔΕΕ δεν υποβαθμίζει, αλλά (αντίθετα) ενισχύει τη θέση των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων, καθιστώντας τα συνδιαμορφωτές των εξελίξεων.

Στα καθ' ημάς και στα πλαίσια του ανωτέρω προβληματισμού, η υπ' αριθμ. 16/2013 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου¹⁴⁶ (η οποία έκρινε επί αστικού ζητήματος) στη μείζονα σκέψη αυτής αναφέρει ότι η απόφαση του ΔΕΕ είναι δεσμευτική τόσο για το εθνικό δικαστήριο που υπέβαλε το σχετικό ερώτημα, όσο και για όλα τα εθνικά δικαστήρια που τυχόν θα δικάσουν στη συνέχεια την ίδια υπόθεση, δεσμευτικότητα που δεν προβλέπεται μεν ως συνέπεια ρητά στη ΣΕΕ, είναι όμως αναμφίβολη, αφού μόνον έτσι εξυπηρετείται ο σκοπός της ενιαίας και ομοιόμορφης εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, για τις ανάγκες της οποίας επιτρέπεται και νέα παραπομπή του ζητήματος στο ΔΕΕ, αν το εθνικό δικαστήριο κρίνει ότι αντιμετωπίζει δυσχέρειες κατανόησης ή εφαρμογής της απόφασης που εκδόθηκε ήδη σε προηγούμενο προδικαστικό ερώτημα ή όταν υποβάλλεται στο Δικαστήριο νέο νομικό ζήτημα ή νέα στοιχεία, ικανά να το οδηγήσουν σε διαφορετική απάντηση σε ερώτημα που ήδη υποβλήθηκε¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Τσόλκα, Ο. (υπό έκδοση), ό.π., σ.σ. 223-224.

¹⁴⁶ ΟΛΑΠ 16/2013, ΤΝΠ Nomos, ΧρΙΔ 2013/596, ΕΕμπΔ 2013/578.

¹⁴⁷ Με παραπομπή στην απόφαση του ΔΕΚ 11.6.1987, Pretore di Salo, 14/1986, σκέψη 12.

8. Η στάση των ελληνικών ποινικών δικαστηρίων έναντι του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής

Σύμφωνα με την Έκθεση Πεπραγμένων 2023 του Δικαστηρίου¹⁴⁸ στο ΔΕΕ, το έτος 2023, εισήχθησαν 82 προδικαστικά ερωτήματα, που αφορούσαν εν γένει το χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης (σελ. 8 της Έκθεσης), επί συνόλου 518 νέων προδικαστικών ερωτημάτων που εισήχθησαν στο Δικαστήριο το ίδιο έτος. Σύμφωνα με την ως άνω Έκθεση, το έτος 2023 υπεβλήθησαν έξι (6) προδικαστικά ερωτήματα εκ μέρους ελληνικών δικαστηρίων, ενώ το χρονικό διάστημα των ετών 2019-2023 συνολικά 19 προδικαστικά ερωτήματα (σελ. 11 της Έκθεσης, με στατιστική για τις αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος).

Ακολούθως, σύμφωνα πάντα με την ίδια ως άνω Έκθεση, το χρονικό διάστημα των ετών 1952-2023 υπεβλήθησαν μόνον 14 προδικαστικά ερωτήματα από τον Άρειο Πάγο, 68 ερωτήματα από το Συμβούλιο της Επικρατείας, 3 ερωτήματα από το Ελεγκτικό Συνέδριο και 119 ερωτήματα από τα λοιπά δικαστήρια (σελ. 33 της Έκθεσης, Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας 1952-2023 - Υποβληθείσες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος και ανά δικαιοδοτικό όργανο).

Στην ανωτέρω στατιστική του Δικαστηρίου μέχρι πρότινος αντιστοιχούσε ένα προδικαστικό ερώτημα εκ μέρους ελληνικού ποινικού δικαστηρίου και δη του Αρείου Πάγου. Συγκεκριμένα, το ανώτατο ακυρωτικό Δικαστήριο της Ελλάδας με απόφαση της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1996, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 21 Οκτωβρίου 1996, υπέβαλε, κατ' εφαρμογήν του (τότε) άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ, δύο προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των άρθρων 7, 8, παράγραφοι 1 και 2, 8 Α, παράγραφος 1, 48, 52 και 59 της Συνθήκης ΕΚ, καθώς και κάθε κοινοτικής οδηγίας που αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, προκειμένου το ΔΕΚ να κρίνει κατά πόσον συμβιβαζόταν με τις διατάξεις αυτές ο ελληνικός νόμος, που προβλέπει την ισόβια απέλαση υπηκόων των άλλων κρατών μελών, που έχουν καταδικαστεί εντός της επικράτειας αυτής για ορισμένες παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών, όπως είχε συμβεί στην περίπτωση της κατηγορούμενης στην ποινική δίκη, Donatella Calfa. Το ΔΕΚ με την απόφασή του¹⁴⁹

¹⁴⁸ https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7032/el/
και https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2024-05/el_ra_2023_cour_statistiques_web_27052024.pdf

¹⁴⁹ ΔΕΚ 19.1.1999, *Calfa*, C-348/96.

απεφάνθη ότι ο ελληνικός νόμος που προέβλεπε ισόβια απέλαση υπηκόων άλλου κράτους μέλους που είχαν καταδικαστεί εντός της επικράτειας για παράβαση του νόμου περί ναρκωτικών κρίθηκε ασύμβατος προς τις διατάξεις του κοινοτικού δικαίου, καθότι η ισόβια απέλαση διατασσόταν αυτομάτως κατόπιν της ποινικής καταδίκης, χωρίς περιθώρια εκτίμησης της ατομικής συμπεριφοράς του δράστη.

Πλέον υπάρχει και ένα ακόμη υποβληθέν ερώτημα από ελληνικό ποινικό δικαστήριο, και δη, αυτό που υπεβλήθη με την υπ' αριθμ. 771/2024 απόφαση του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Πειραιώς και αφορά την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem*, σχετικά με την πράξη του εμπρησμού από πρόθεση από τον οποίο μπορεί να προκύψει και προέκυψε κοινός κίνδυνος για ξένα πράγματα, που τελέσθηκε στην Αθήνα από Αυστριακή υπήκοο, αλλά ασκήθηκε ποινική δίωξη τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Αυστρία. Επί των τεθέντων προδικαστικών ερωτημάτων το ΔΕΕ εξέδωσε την από 26 Φεβρουαρίου 2025 Διάταξή του (C-766/24), λόγω του ότι η απάντηση μπορούσε να συναχθεί σαφώς από τη νομολογία και δεν υπήρχε καμία εύλογη αμφιβολία ως προς την απάντηση που προσήκει σε ένα τέτοιο ερώτημα.

Αυτές είναι και οι μοναδικές περιπτώσεις υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από ελληνικό ποινικό δικαστήριο, μέχρι σήμερα. Αντίθετα, τα διοικητικά και πολιτικά δικαστήρια της χώρας, σύμφωνα με τα εκτεθέντα ανωτέρω στατιστικά στοιχεία, μολονότι η δραστηριότητά τους στον τομέα αυτό δεν μας κατατάσσει στις πρώτες θέσεις των χωρών της ΕΕ που κάνουν χρήση του μηχανισμού του άρθρου 267 ΣΛΕΕ¹⁵⁰, δεν παρουσιάζουν την ίδια διστακτικότητα. Όπως θα αναπτυχθεί κατωτέρω, η Ελλάδα έχει ήδη καταδικασθεί με απόφαση του ΕΔΔΑ, στην υπόθεση Γεωργίου κατά Ελλάδας¹⁵¹, καθώς διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, λόγω απόρριψης από τον Άρειο Πάγο αιτήματος, σε ποινική δίκη, για υποβολή προδικαστικού ερωτήματος.

Εξάλλου, όπως ήδη έχει αναφερθεί, ειδικά για τις υποθέσεις που θα κριθούν σε τελευταίο βαθμό, χωρίς τη δυνατότητα άσκησης ενδίκου μέσου, οι Συνθήκες προέβλεψαν υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος και τούτο προκειμένου, στο πλαίσιο της ομοιόμορφης ερμηνείας και εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου να προληφθεί η διαμόρφωση, σε κάποιο κράτος μέλος, πάγιας εθνικής

¹⁵⁰ Τα κράτη-μέλη με τις περισσότερες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως είναι η Γερμανία, η Βουλγαρία, η Πολωνία, η Ιταλία και η Ρουμανία, βλ. <https://curia.europa.eu/panorama/2023/el/judicial-activity.html#the-court-of-justice>.

¹⁵¹ ECtHR, Case of *Georgiou v. Greece* (Application no. 57378/18), [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-223435%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-223435%22]})

νομολογίας που να αποκλίνει από τους κανόνες του ενωσιακού δικαίου. Και τούτο διότι η απουσία ένδικου μέσου συνεπάγεται το αμετάκλητο της εν λόγω απόφασης, η οποία, πιθανόν να επηρεάσει την κρίση σε δίκες εκκρεμείς ή μελλοντικές στους λοιπούς βαθμούς δικαιοδοσίας. Συνεπώς, η απροθυμία των εθνικών ποινικών δικαστηρίων να χρησιμοποιήσουν τον μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής δεν είναι ανάλογη και αντίστοιχη με την επιτακτική ανάγκη περί ομοιόμορφης ερμηνείας και εφαρμογής των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου, καθώς τούτο απαιτεί, μεταξύ άλλων, τη συνειδητοποίηση από τον εθνικό Δικαστή ότι φέρει δύο μανδύες, όχι μόνο του εθνικού, αλλά και αυτόν του Ευρωπαϊκού Δικαστή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΕΝΝΟΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΛΕΙΨΗΣ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΣ

1. Έννομες συνέπειες, υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΔΕΕ

Στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας αναφέρθηκαν οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες υφίσταται υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου σε υποβολή προδικαστικού ερωτήματος και κατά λογική ακολουθία προκύπτει το ερώτημα/ζήτημα των εννόμων συνεπειών σε περίπτωση που τα εθνικά δικαστήρια δεν εκπληρώσουν την υποχρέωσή τους αυτή. Εάν ένα εθνικό δικαστήριο, κατά παράβαση του άρθρου 267 της Συνθήκης, δεν συμμορφωθεί στην υποχρέωσή του να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, παραβιάζει το ευρωπαϊκό δίκαιο, που είναι υπέρτερης ισχύος από την εθνική νομοθεσία. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, όμως, δεν υφίσταται κάποιος μηχανισμός, είτε ελέγχου, είτε εξαναγκασμού του εθνικού δικαστηρίου σε εκπλήρωση της υποχρέωσής του αυτής. Ποιες είναι λοιπόν οι συνέπειες στην περίπτωση που το δικαστήριο απορρίψει αίτημα του κατηγορουμένου για υποβολή προδικαστικού ερωτήματος και δύναται ο ύποπτος, ο κατηγορούμενος ή ο εκζητούμενος στην περίπτωση αυτή να τύχει δικαστικής προστασίας σε εθνικό και σε ενωσιακό επίπεδο ή με προσφυγή στο ΕΔΔΑ;

Σύμφωνα με το άρθρο 260 παρ. 1 ΣΛΕΕ «Εάν το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαπιστώσει ότι κράτος μέλος έχει παραβεί υποχρέωσή του εκ των Συνθηκών, το κράτος αυτό οφείλει να λάβει τα μέτρα που συνεπάγεται η εκτέλεση της αποφάσεως του Δικαστηρίου». Η υποχρέωση συμμόρφωσης του κράτους μέλους, κατά την παραπάνω διάταξη, περιλαμβάνει όλα τα κρατικά όργανα

συμπεριλαμβανομένων και των δικαστηρίων, η δε τήρηση της υποχρέωσης αυτής ελέγχεται από το Δικαστήριο μετά από άσκηση προσφυγής για παράβαση από την Επιτροπή. Μάλιστα, το ΔΕΕ με την απόφασή του στην υπόθεση Επιτροπή κατά Γαλλίας¹⁵² απεφάνθη ότι το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας), παραλείποντας να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μολονότι η ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης την οποία δέχθηκε το δικαστήριο αυτό με τις αποφάσεις του στην κύρια υπόθεση, δεν ήταν τόσο προφανής ώστε να μην καταλείπει περιθώριο για καμία εύλογη αμφιβολία, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Συνεπώς, μπορεί ο ύποπτος, κατηγορούμενος ή εκζητούμενος να μην έχει δικαίωμα προσφυγής ενώπιον της Επιτροπής ή του Δικαστηρίου, μπορεί όμως στην προκειμένη περίπτωση να καταγγείλει στην Επιτροπή την παραβίαση των δικαιωμάτων που αντλεί από το ενωσιακό δίκαιο, με σκοπό να ενεργοποιήσει την εκ του άρθρου 258 ΣΛΕΕ ελεγκτική της εξουσία (προσφυγή για παράβαση), ενώ επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 259 ΣΛΕΕ κάθε κράτος μέλος δύναται να προσφύγει στο ΔΕΕ αν κρίνει ότι άλλο κράτος μέλος έχει παραβεί υποχρέωσή του εκ των Συνθηκών.

Ακολούθως, στην υπόθεση Köbler¹⁵³ το ΔΕΕ δέχθηκε ότι τα κράτη-μέλη ευθύνονται σε αποκατάσταση της ζημίας, που προκαλείται στους ιδιώτες από αντίθετες με το ενωσιακό δίκαιο δικαστικές αποφάσεις των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων, ειδικά στην περίπτωση που αυτά οδηγήθηκαν στην αντίθετη με το ενωσιακό δίκαιο απόφαση χωρίς να αποστείλουν προδικαστικό ερώτημα ή αγνοώντας τη νομολογία του ΔΕΕ. Κατ' ουσία με την ανωτέρω απόφασή του το Δικαστήριο και παρά το συνταγματικό καθεστώς ανεξαρτησίας που απολαμβάνουν τα εθνικά δικαστήρια επέκτεινε την νομολογία Francovich¹⁵⁴ (για την ευθύνη των κρατών μελών να αποκαθιστούν τις ζημίες που προξενούν όταν παραβιάζουν το ενωσιακό δίκαιο κρατικά όργανα και υπάλληλοι κατά την άσκηση των καθηκόντων τους) και στα εθνικά δικαστήρια, ιδιαίτερα στα ανώτατα. Ειδικότερα, όπως επισημαίνει το ΔΕΕ στην υπόθεση Köbler, οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες οφείλουν τα κράτη μέλη να αποκαθιστούν τις ζημίες που προκλήθηκαν στους ιδιώτες από παραβιάσεις του κοινοτικού δικαίου που τους καταλογίζονται, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου είναι τρεις, ήτοι ο παραβιαζόμενος κανόνας δικαίου να αποσκοπεί στην

¹⁵² ΔΕΕ 4.10.2018, C-416/17.

¹⁵³ ΔΕΚ 30.9.2003, C-224/01, Köbler.

¹⁵⁴ ΔΕΚ 19.11.1991, C-6/90 και 9/90 Francovich, Bonifaci κ.λ.π.

απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες, η παραβίαση να είναι κατάφωρη και να υφίσταται άμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παραβιάσεως της υποχρεώσεως που υπέχει το κράτος και της ζημίας που υπέστησαν οι ζημιωθέντες, οι δε προϋποθέσεις αυτές ισχύουν και για την περίπτωση της ευθύνης του Δημοσίου για ζημίες προκληθείσες με απόφαση εθνικού δικαστηρίου κρίνοντας σε τελευταίο βαθμό. Σύμφωνα με το σκεπτικό της απόφασης η ευθύνη του Δημοσίου λόγω παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου με απόφαση εθνικού δικαστηρίου κρίνοντας σε τελευταίο βαθμό μπορεί να θεμελιωθεί μόνο στην εξαιρετική περίπτωση στην οποία ο δικαστής προδήλως αγνόησε το εφαρμοστέο δίκαιο, μεταξύ δε των στοιχείων που πρέπει να ληφθούν υπόψη προκειμένου να κριθεί η περίπτωση αυτή περιλαμβάνονται, ιδίως, ο βαθμός σαφήνειας και ακρίβειας του παραβιασθέντος κανόνα, ο αυτοπροαίρετος χαρακτήρας της παραβιάσεως, ο συγγνωστός ή ασύγγνωστος χαρακτήρας της νομικής πλάνης, η ενδεχόμενη διατύπωση γνώμης ενός κοινοτικού οργάνου, καθώς και η μη συμμόρφωση του συγκεκριμένου δικαστηρίου προς την υποχρέωση του να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα δυνάμει του άρθρου 234, τρίτο εδάφιο ΕΚ (σκ. 55 της απόφασης). Τελικά το Δικαστήριο, αν και αναγνώρισε ότι η ευθύνη του κράτους μέλους μπορεί να θεμελιωθεί λόγω μη συμμόρφωσης ανωτάτου δικαστηρίου προς την υποχρέωσή του να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, έκρινε ότι ενόψει των περιστατικών της συγκεκριμένης υπόθεσης, η εν λόγω παραβίαση δεν πρέπει να θεωρηθεί ως ενέχουσα πρόδηλο χαρακτήρα και, κατά συνέπεια, ως κατάφωρη (σκέψη 124 της απόφασης). Όμως, το Δικαστήριο στην υπόθεση *Ferreira da Silva e Brito*¹⁵⁵, όπου οι ενάγοντες υποστήριξαν ότι το Supremo Tribunal de Justiça (Ανώτατο Δικαστήριο) της Πορτογαλίας διέπραξε κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ένωσης, αναγόμενη στην άρνησή του να προβεί σε προδικαστική παραπομπή για την ερμηνεία διατάξεων του δικαίου αυτού, προχώρησε σε έλεγχο της παράλειψης υποβολής προδικαστικού ερωτήματος ως αυτοτελούς κατάφωρης παραβίασης του δικαίου της Ένωσης, η οποία θα μπορούσε να θεμελιώσει ευθύνη του Δημοσίου και όχι απλώς ως στοιχείου για την εκτίμηση του κατάφωρου χαρακτήρα της διαπραχθείσας παραβίασης της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων (άρθρο 48 της Συνθήκης ΕΚ), όπως στην απόφαση *Köbler*, κρίση που σύμφωνα με

¹⁵⁵ ΔΕΕ 15.9.2015, C-160/14, *Ferreira da Silva e Brito*.

την Πρεβεδούρου¹⁵⁶ αποτελεί «καλοδεχούμενη «διόρθωση» στο «αμφιλεγόμενο» τμήμα της απόφασης Köbler».

Συνεπώς, ο ύποπτος, κατηγορούμενος ή εκζητούμενος με ΕΕΣ δύναται να προσφύγει στο αρμόδιο εθνικό δικαστήριο (καθ' ημάς δυνάμει των άρθρων 105 και 106 ΕισΝΑΚ) και να αξιώσει, στρεφόμενος κατά του κράτους μέλους και επικαλούμενος την ανωτέρω νομολογία του ΔΕΕ, αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη κατά παράβαση του ενωσιακού δικαίου, στο βαθμό που το ανώτατο Δικαστήριο αποφάσισε χωρίς να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο για το επίδικο ζήτημα, αν, σύμφωνα με τα εκτεθέντα στο οικείο κεφάλαιο της παρούσας (Κεφάλαιο Τέταρτο, κεφάλαιο 2), δεν συνέτρεχε καμία από τις ανωτέρω αναφερόμενες εξαιρέσεις, που αίρουν τη σχετική υποχρέωση των δικαστηρίων των Κρατών-μελών. Σε κάθε περίπτωση όμως, πρέπει να σημειωθεί ότι πρόκειται για μία εκ των υστέρων, αποκαταστατική της ζημίας που υπέστη ο ιδιώτης, δικαιοδοτική κρίση και όχι για ένδικο βοήθημα που παρέχεται πριν την πρόκληση της ζημίας αυτής, κατά της σχετικής απορριπτικής κρίσης του εθνικού δικαστηρίου.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι πρόσφατα, στην απόφαση επί της υπόθεσης Consorzio Italian Management and Catania Multiservizi¹⁵⁷, το ΔΕΕ ερμήνευσε για πρώτη φορά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ υπό το πρίσμα του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, κατ' άρθρο 47 δεύτερο εδάφιο του ΧΘΔ¹⁵⁸ κι αποφάνθηκε ότι, όταν ένα εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας εκτιμά πως απαλλάσσεται από την υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής, σύμφωνα με τα κριτήρια CILFIT, τότε οφείλει να διαλαμβάνει στο σκεπτικό του σχετική αιτιολογία. Η απόφαση αυτή αποτελεί μεν ένα θετικό παράδειγμα αλληλοεπικοινωνίας ή διαλόγου μεταξύ του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ ή και των συνταγματικών δικαστηρίων, η στάση των οποίων αναφέρεται στη συνέχεια. Περαιτέρω, όμως, το ΔΕΕ άφησε μετέωρη τη σχέση μεταξύ των άρθρων 267 ΣΛΕΕ και 47 ΧΘΔ¹⁵⁹, καθότι δεν διευκρίνισε αν και σε ποιο βαθμό αναγνωρίζει ένα αντίστοιχο ατομικό δικαίωμα, όσον αφορά την επιβαλλόμενη

¹⁵⁶Πρεβεδούρου, Ε. (2016, Ιανουάριος 10). *Νομολογιακές εξελίξεις ως προς την ευθύνη των κρατών μελών λόγω των δικαστικών αποφάσεων (ΔΕΕ της 15.9.2015, C-160/14, Ferreira da Silva e Brito)*. <https://www.prevedourou.gr/no%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BE%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%89%CF%82-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%85%CE%B8%CF%8D/>.

¹⁵⁷ΔΕΕ 6.10.2021, C-561/19.

¹⁵⁸ Τσόλκα, Ο. (υπό έκδοση), ό.π., σ. 248.

¹⁵⁹ Τσόλκα, Ο. (υπό έκδοση), ό.π., σ. 248.

αιτιολογία, ώστε για την προστασία του να καθίσταται επιβεβλημένη η πρόβλεψη σχετικού ενδίκου μέσου ή βοηθήματος στο εσωτερικό νομικό σύστημα. Προφανώς θα κληθεί στο μέλλον να λάβει μια σαφή θέση επί αυτού.¹⁶⁰

2. Έννομες συνέπειες, υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ

Σύμφωνα με το άρθρο 41 της ΕΣΔΑ «Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, και αν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση». Συνεπώς, το άρθρο 41 της ΕΣΔΑ παρέχει τη δυνατότητα στο ΕΔΔΑ να υποχρεώσει κράτος, το οποίο προσέβαλε θεμελιώδες δικαίωμα ατόμου, να αποκαταστήσει τις ζημίες που υπέστη εξ αυτής της συμπεριφοράς ο ζημιωθείς πολίτης. Από τη νομολογία του εν λόγω Δικαστηρίου προκύπτει ότι μια τέτοια αποζημίωση μπορεί επίσης να χορηγηθεί όταν η προσβολή προκύπτει από το περιεχόμενο αποφάσεως εθνικού δικαστηρίου κρίνοντος σε τελευταίο βαθμό.

Στην υπόθεση *Sanofi Pasteur κατά Γαλλίας*¹⁶¹ το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, καθώς το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο (*Cour de cassation*) περιορίστηκε να απορρίψει αίτημα περί υποβολής προδικαστικού ερωτήματος αναφέροντας απλώς ότι *«παρέλκει η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ»*. Το ΕΔΔΑ στήριξε το σκεπτικό του στο ότι το εθνικό δικαστήριο δεν αναφέρθηκε ρητώς σε ένα από τρία κριτήρια CILFIT, οπότε δεν ήταν δυνατόν να συναχθεί ότι εκτίμησε αν οι επίμαχες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης είχαν ήδη αποτελέσει το αντικείμενο ερμηνείας από το ΔΕΕ ή ότι *«η ορθή εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης ήταν τόσο προφανής ώστε δεν άφηνε περιθώρια για εύλογη αμφιβολία»* (σκ. 75) και τόνισε ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, ήταν επιβεβλημένη η ρητή αιτιολόγηση της απόφασης περί μη προδικαστικής παραπομπής στο ΔΕΕ, δεδομένου

¹⁶⁰ Αξίζει εδώ ν' αναφερθεί και πάλι η απόφαση του ΔΕΕ της 23.11.2021 στην υπόθεση IS, C-564/19, IS, σκ.76, όπου το Δικαστήριο εμμέσως παρότρυνε τους διαδίκους της κυρίας ποινικής δίκης να ζητούν από τα εθνικά ποινικά «δικαστήρια» την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων. Όπως σχετικά επεσήμανε, *«η επαγρύπνηση [...] για την προστασία των δικαιωμάτων τους συνεπάγεται αποτελεσματικό έλεγχο»* μέσω (και) της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής, *«που προστίθεται σ' εκείνον»*, τον οποίο *«εμπιστεύονται»* στην επιμέλεια της Επιτροπής και των κρατών μελών οι διατάξεις του προαναφερθέντος άρθρου 258 ΣΛΛΕ, αλλά και του άρθρου 259 ΣΛΕΕ (προσφυγή λόγω παράβασης άλλου κράτους μέλους).

¹⁶¹ ΕΔΔΑ της 13.2.2020, *Sanofi Pasteur κατά Γαλλίας*.

ότι, κατά την ίδια ημερομηνία, η Cour de cassation είχε εκδώσει άλλη απόφαση, στο ίδιο πλαίσιο, με αναιρεσίβλητη την εταιρία Sanofi Pasteur, με την οποία υπέβαλε παρεμφερή προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ σχετικά με την ερμηνεία της ίδιας οδηγίας.

Στο ίδιο πλαίσιο, στην υπόθεση ελληνικού ενδιαφέροντος Γεωργίου κατά Ελλάδας¹⁶² το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ από τον Αρειο Πάγο, λόγω σιωπηρής απόρριψης του αιτήματος του κατηγορουμένου για υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ, προκειμένου το τελευταίο να ερμηνεύσει κρίσιμες για την υπόθεση του πρώην προέδρου της ΕΛΣΤΑΤ διατάξεις του Κώδικα Ορθής Πρακτικής για τις Ευρωπαϊκές Στατιστικές, χωρίς οποιαδήποτε αιτιολογία, καθώς από το περιεχόμενο και το σκεπτικό της απόφασης του Αρείου Πάγου δεν ήταν δυνατόν να διαπιστωθεί αν το ερώτημα θεωρήθηκε άσχετο, αν θεωρήθηκε ότι αφορούσε διάταξη που ήταν σαφής ή είχε ήδη ερμηνευθεί από το ΔΕΕ ή αν απλώς αγνοήθηκε. Λόγω δε του ότι ο προσφεύγων δεν υπέβαλε καμία αξίωση για χρηματική ή ηθική βλάβη ή για έξοδα και δικαστική δαπάνη, αλλά αιτήθηκε την επανάληψη της εθνικής διαδικασίας, το ΕΔΔΑ συνέστησε, εφόσον ζητηθεί, την επανάληψη της διαδικασίας ενώπιον του Αρείου Πάγου, ώστε να εξεταστεί εκ νέου η υποβολή του αιτηθέντος προδικαστικού ερωτήματος, η οποία από μόνη της συνιστά κατάλληλη αποζημίωση για την παραβίαση των δικαιωμάτων του προσφεύγοντος (ως αναφέρει στο σκεπτικό της η εν λόγω απόφαση)¹⁶³. Σύμφωνα με το άρθρο 46 ΕΣΔΑ, η Ελλάδα οφείλει να συμμορφωθεί προς την απόφαση του Στρασβούργου, με την επανάληψη της διαδικασίας ενώπιον του Αρείου Πάγου, ο οποίος θα πρέπει να απευθύνει το κρίσιμο προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ. Ο προσφεύγων έχει υποβάλλει σχετική αίτηση, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 525 παρ. 1 ΚΠΔ, η εξέλιξη της οποίας έχει ιδιαίτερο νομικό ενδιαφέρον, καθώς λόγω του πλημμεληματικού χαρακτήρα της αποδιδόμενης στον κατηγορούμενο πράξης είναι πιθανόν αυτή να έχει υποπέσει σε παραγραφή, με συνέπεια η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος να είναι πλέον αλυσιτελής.

Συνεπώς, ο ύποπτος, ο κατηγορούμενος ή ο εκζητούμενος, επικαλούμενος τα άρθρα 6 και 41 της ΕΣΔΑ και επιπλέον την ανωτέρω πρόσφατη ad hoc νομολογία του

¹⁶²ΕΔΔΑ της 14.03.2023, Γεωργίου κατά Ελλάδας.

¹⁶³«Αποφαίνεται ότι η λήψη μέτρων από το εναγόμενο κράτος για να εξασφαλίσει την επανεκκίνηση της διαδικασίας ενώπιον του Ακυρωτικού Δικαστηρίου, εφόσον ζητηθεί, θα αποτελούσε κατάλληλη επανόρθωση για την παραβίαση των δικαιωμάτων του προσφεύγοντος».

ΕΔΔΑ, δύναται να προσφύγει σε αυτό, να ζητήσει τη διαπίστωση της παράβασης και ταυτόχρονα να υποβάλει αίτημα για ηθική βλάβη ή έξοδα, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41. Σε περίπτωση δε διαπίστωσης της παραβίασης με σχετική απόφαση του ΕΔΔΑ, δύναται επιπλέον να ζητήσει την επανάληψη της διαδικασίας στο εθνικό δικαστήριο (καθ' ημάς βάσει των διατάξεων του άρθρου 525 παρ. 1 ΚΠΔ).

3. Η θέση εθνικών Συνταγματικών Δικαστηρίων

Το ζήτημα των συνεπειών της παράλειψης υποβολής προδικαστικού αιτήματος έχει απασχολήσει, εκτός από το ΔΕΕ και το ΕΔΔΑ και τα Συνταγματικά Δικαστήρια των κρατών μελών της Ε.Ε., όταν έχουν κληθεί να αποφανθούν σε σχετικές υποθέσεις¹⁶⁴.

Έτσι, το γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι η παράλειψη του δικαστηρίου να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα αποτελεί παραβίαση της αρχής του νόμιμου δικαστή. Ειδικότερα, στην απόφασή του της 6^{ης}.7.2010¹⁶⁵ απεφάνθη ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι νόμιμος δικαστής κατά τη συνταγματική πρόβλεψη, με συνέπεια όταν ένα γερμανικό δικαστήριο παραλείπει να τηρήσει την υποχρέωσή του να παραπέμψει ένα ζήτημα στο ΔΕΕ για προδικαστική απόφαση σύμφωνα με το άρθρο 267(3) ΣΛΕΕ, αυτό να συνιστά παραβίαση της αρχής του νόμιμου δικαστή. Επιπλέον, στο σκεπτικό του τόνισε ότι ένα δικαστήριο που δικάζει σε τελευταίο βαθμό είναι, κατά ορισμό, το τελευταίο δικαστικό όργανο στο οποίο τα άτομα μπορούν να ασκήσουν τα δικαιώματα που τους παραχωρούνται από το δίκαιο της ΕΕ, παραπέμποντας στις κρίσεις της προαναφερόμενης απόφασης του ΔΕΕ, Köbler.

Τα Συνταγματικά Δικαστήρια της Ισπανίας και της Σλοβενίας αναγνωρίζουν επίσης ότι η παράλειψη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ μπορεί να οδηγήσει σε παραβίαση συνταγματικού δικαιώματος, με διαφορετική όμως θέση και αιτιολογία, καθώς δεν θεωρούν το ΔΕΕ ως νόμιμο δικαστή. Ειδικότερα, το Ισπανικό Συνταγματικό Δικαστήριο (Tribunal Constitucional) θεωρεί ότι η άρνηση των εθνικών δικαστών τελευταίου βαθμού να συμμορφωθούν με την υποχρέωση του Άρθρου 267(3) ΣΛΕΕ μπορεί να παραβιάσει το δικαίωμα σε αποτελεσματική

¹⁶⁴Τσόλκα, Ό. (υπό έκδοση), ό.π., σ.σ. 248, 249.

¹⁶⁵BVerfG 6.7.2010 -2 BvR 2661/06,

https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2010/07/rs20100706_2bvr266106en.html

δικαστική προστασία, που κατοχυρώνεται στο Άρθρο 24 του Ισπανικού Συντάγματος, καθώς η άρνηση παραπομπής εμποδίζει την πρόσβαση στο ΔΕΕ και ενδέχεται να υπονομεύσει το δικαίωμα υπεράσπισης, συνεπώς, μπορεί να οδηγήσει, υπό ορισμένες συνθήκες, σε εσφαλμένη εφαρμογή του δικαίου, επηρεάζοντας το δικαίωμα σε αποτελεσματική δικαστική προστασία. Ακολούθως, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Σλοβενίας δέχεται ότι η άρνηση παραπομπής προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ μπορεί να παραβιάσει το δικαίωμα στη δικαστική προστασία σύμφωνα με το Άρθρο 23(1) του Σλοβενικού Συντάγματος. Το εν λόγω Συνταγματικό Δικαστήριο δέχθηκε ότι με την ένταξη της Σλοβενίας στην ΕΕ, η Σλοβενία μετέφερε την άσκηση μέρους των κυριαρχικών της δικαιωμάτων στην ΕΕ και ως εκ τούτου, σύμφωνα με το Άρθρο 23(1) του Συντάγματος, το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας του ατόμου, αναφέρεται επίσης στην υποχρέωση του δικαστηρίου να υποβάλει την υπόθεση στο ΔΕΕ με βάση το Άρθρο 267 ΣΛΕΕ.

Περαιτέρω, το Αυστριακό Συνταγματικό Δικαστήριο (Verfassungsgerichtshof), το ίδιο έτος της προσχώρησης της Αυστρίας στην ΕΕ, εξέδωσε απόφαση στην οποία αναγνώρισε το ΔΕΕ ως το νόμιμο δικαστή σύμφωνα με το Άρθρο 83(2) του Ομοσπονδιακού Συντάγματός της, κρίνοντας ότι η παράλειψη των εθνικών δικαστηρίων τελευταίου βαθμού να παραπέμπουν στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα μπορεί να παραβιάσει το ανωτέρω δικαίωμα. Ομοίως, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Τσεχίας δέχθηκε ότι η άρνηση ενός δικαστηρίου τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα ενδέχεται, υπό ορισμένες περιστάσεις, να παραβιάσει το συνταγματικό δικαίωμα σε νόμιμο δικαστή, αναγνωρίζοντας έτσι ταυτόχρονα το Δικαστήριο της ΕΕ ως νόμιμο δικαστή.

Τέλος, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Σλοβακίας, αποφαινόμενο επί προσφυγής σχετικά με παραβίαση του δικαιώματος σε νόμιμο δικαστή, όπως καθορίζεται στο Άρθρο 48(1) του Σλοβακικού Συντάγματος, λόγω του ότι το Περιφερειακό Δικαστήριο της Μπρατισλάβα δεν παρέπεμψε ερώτημα για προδικαστική απόφαση στο Δικαστήριο της ΕΕ, δέχθηκε επίσης ότι η άρνηση παραπομπής μπορεί να παραβιάσει το δικαίωμα σε νόμιμο δικαστή¹⁶⁶.

Η στάση των ανωτέρω Συνταγματικών Δικαστηρίων ενισχύει έμμεσα τον δικαιοδοτικό διάλογο των εθνικών δικαστηρίων με το ΔΕΕ, υποστηρίζοντας το

¹⁶⁶Lacchi, C. (2015). Review by Constitutional Courts of the Obligation of National Courts of Last Instance to Refer a Preliminary Question to the Court of Justice of the EU, German Law Journal, σ. 1663 επ.

μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής και προτρέποντας ουσιαστικά με τις αποφάσεις τους την εφαρμογή αυτού, ενώ ταυτόχρονα καλύπτει το κενό που υπάρχει στο ενωσιακό δίκαιο, όπου υφίσταται μεν υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος, όπως αυτή έχει αναπτυχθεί ανωτέρω, αλλά δεν υφίστανται ένδικα μέσα του θιγομένου προσώπου για την επιβολή ή τον έλεγχο της εφαρμογής της.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως επισημαίνει ο Horsley¹⁶⁷, η Επιτροπή, στις θεσμικές γνωμοδοτήσεις της σε αιτήσεις προσχώρησης κρατών στην Ε.Ε., επανειλημμένα έχει επισημάνει τη σημασία της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το δίκαιο αυτής. Παραθέτει δε ένα απόσπασμα σχετικής γνωμοδότησης¹⁶⁸: *«Μεταξύ των ουσιωδών στοιχείων της έννομης τάξης που θεσπίστηκε με τις εν λόγω Συνθήκες είναι ότι ορισμένες από τις διατάξεις τους και ορισμένες πράξεις που έχουν εγκριθεί από τα θεσμικά όργανα έχουν άμεση εφαρμογή, ότι η νομοθεσία της Ένωσης υπερισχύει των εθνικών διατάξεων που, ενδεχομένως, αντιβαίνουν σε αυτήν και ότι υπάρχουν διαδικασίες που διασφαλίζουν την ομοιόμορφη ερμηνεία της νομοθεσίας της Ένωσης. Η προσχώρηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση συνεπάγεται την αναγνώριση του δεσμευτικού χαρακτήρα των κανόνων αυτών, η τήρηση των οποίων είναι απαραίτητη για να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα και η ενότητα της νομοθεσίας της Ένωσης»*. Για αυτό, το Δικαστήριο της Ε.Ε. συχνά αποκαλείται η κινητήρια δύναμη της ενοποίησης της Ένωσης¹⁶⁹. Ειδικά στο χώρο ασφάλειας, ελευθερίας και δικαιοσύνης, όπου καλούνται να συνυπάρξουν διαφορετικά δικαιοσύνη συστήματα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης (όσα και τα κράτη μέλη της ΕΕ), το Δικαστήριο επιχειρεί με τη νομολογία του να συγκεράσει τις διαφορές στο πλαίσιο της ιδιότυπης αυτής συνύπαρξης, όπως καταδείχθηκε από την επισκόπηση των αναφερόμενων, στα οικεία κεφάλαια της παρούσας, αποφάσεων του ΔΕΕ. Στην Ε.Ε. αναπτύσσεται πλέον ένας χώρος ποινικής δικαιοσύνης, για τον οποίο η Ένωση νομοθετεί συστηματικά, θεσπίζοντας κανόνες «ποινικού χαρακτήρα», αλλά και κανόνες δικονομικού ποινικού δικαίου: ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, ευρωπαϊκή εντολή έρευνας, οδηγίες για τα

¹⁶⁷Horsley, The Court of Justice of the European Union as an Institutional Actor, 2018, σ. 222.

¹⁶⁸Γνώμη της Επιτροπής, της 12ης Οκτωβρίου 2011, για την αίτηση προσχώρησης της Δημοκρατίας της Κροατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σκ. 9.

¹⁶⁹Mitsilegas/Di Martino/Mancano (eds.), The Court of Justice and European Criminal Law, εκδ. Bloomsbury Publishing 2019, σ. 1.

οικονομικά δικαιώματα των υπόπτων και των κατηγορουμένων (δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης, δικαίωμα ενημέρωσης, δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, οικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά κλπ), ενώ συνεστήθη ιδιαίτερος οργανισμός, η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία, για την έρευνα, τη δίωξη και την παραπομπή ενώπιον της δικαιοσύνης των δραστών εγκλημάτων που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην προσπάθεια λοιπόν εναρμόνισης του ποινικού δικαίου εντός της Ε.Ε. και δημιουργίας μιας κοινής νομικής κουλτούρας στο χώρο του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει το ΔΕΕ με τις προδικαστικές αποφάσεις του. Όμως, το Δικαστήριο δεν επιλαμβάνεται αυτεπαγγέλτως μίας υπόθεσης, αλλά κατόπιν πρωτοβουλίας του εθνικού δικαστή, ο οποίος δεν πρέπει να περιχαράκωνεται ή να οχυρώνεται πίσω από την εθνική νομοθεσία και νομολογία, αγνοώντας, ακούσια ή εκούσια, το ενωσιακό -θετό και νομολογιακό- δίκαιο, αλλά αντίθετα να διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής, προβαίνοντας σε διάλογο με το ΔΕΕ, ώστε αμφότερα, ήτοι εθνικά ποινικά δικαστήρια και ΔΕΕ, να επιτελέσουν το θεσμικό τους ρόλο στο πλαίσιο του δικαιοδοτικού συστήματος της Ένωσης.

Συνεπώς, ο μελλοντικός ρόλος του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστηρίων στη διασφάλιση της δικαστικής προστασίας στον χώρο του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου, θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες υπό τις οποίες τα τελευταία, ήτοι τα εθνικά ποινικά δικαστήρια, θα εξετάζουν το ζήτημα της εγκυρότητας ή της ερμηνείας μιας διαδικαστικής πράξης της Ε.Ε., απευθείας βάσει του δικαίου της Ένωσης και θα χρησιμοποιούν το μηχανισμό του άρθρου 267 ΣΛΕΕ προς το σκοπό αυτό. Συνεπώς, ο διάλογος αυτός στην προκειμένη περίπτωση είναι απαραίτητος για μία ουσιαστική, ορθή και ασφαλή εφαρμογή των κανόνων του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου και για την εξέλιξη αυτού. Ταυτόχρονα μπορεί να λειτουργήσει και ως απόδειξη σεβασμού στην αρχή του Κράτους Δικαίου, που παράγει και ενισχύει την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών και μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών, στην οποία εδράζεται το νομικό ενωσιακό οικοδόμημα, μετά την εγκαθίδρυση ενός Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης¹⁷⁰.

¹⁷⁰ Χρυσομάλλης, Μ. (επιμ.) (2018). *Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Νομική Βιβλιοθήκη. Σ. 37.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσσες

Γαμπά, Δ. (2020, Ιούνιος 27). *Η ανεξαρτησία ως καθοριστικό στοιχείο της έννοιας του δικαστηρίου κατ' άρθρο 267 ΣΛΕΕ*, προσπελάσιμο: [εδώ](#).

Δαλακούρας, Θ. (2019). *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο (Τόμος Ι)*. Π. Ν. Σάκκουλας.

Κανελλοπούλου-Μαλούχου, Ν. (2012). *Η χειραφέτηση της Ευρώπης*. Παπαζήση.

Κουτσούκου, Γ. (2020). *Έννομες συνέπειες των αποφάσεων του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί προδικαστικής παραπομπής*. Εκδόσεις Σάκκουλα.

Κωνσταντινίδης, Α. (2015). *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*. Εκδόσεις Σάκκουλα.

Μπακόπουλος, Κ. (2020). *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ*. Εκδόσεις Σάκκουλα.

Πρεβεδούρου, Ε. (2016, Ιανουάριος 10). *Νομολογιακές εξελίξεις ως προς την ευθύνη των κρατών μελών λόγω των δικαστικών αποφάσεων (ΔΕΕ της 15.9.2015, C-160/14, Ferreira da Silva e Brito)*, προσπελάσιμο: [εδώ](#).

Πρεβεδούρου, Ε. (2020). Σε Σκουρή, Β., *Συνθήκη της Λισαβώνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*. Εκδόσεις Σάκκουλα.

Πρεβεδούρου, Ε. (2020). Αύγουστος 14). *Η έννοια του «δικαστηρίου κράτους μέλους» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ στην πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου: judicial passivism, ορθολογική νομολογιακή εξέλιξη ή δογματική συνέπεια;*, προσπελάσιμο: [εδώ](#).

Σαφούρης, Γ. (2021). *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων*. Νομική Βιβλιοθήκη.

Σκουρής, Β. (2016). Στο Παπαδοπούλου, Τ., Πρεβεδούρου, Ε. & Γώγος, Κ., *Το Δικαστήριο της ΕΕ, Εγγυητής της εύρυθμης λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των δικαιωμάτων των πολιτών*. Εκδόσεις Σάκκουλα.

Τσόλκα, Ό. (2021). *Ευρωπαϊκή εντολή έρευνας στις ποινικές υποθέσεις – Εναρμόνιση της νομοθεσίας με την Οδηγία 2014/41/ΕΕ και άλλες διατάξεις*. Στο Παύλου, Σ. & Σάμιου, Θ. (επιμ.), *Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι / 7η ενημ.* Π.Ν. Σάκκουλας.

Τσόλκα Ό. (2022). *Λειτουργικές αρμοδιότητες της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας και «δικαστικός έλεγχος», κατ' άρθρο 42 του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/1939, ΠονΧρ 2022/21*.

Τσόλκα, Ό. (υπό έκδοση). *Ευρωπαϊκός Χώρος Ποινικής Δικαιοσύνης – Θεμελίωση και σχέσεις διάδρασης μεταξύ ενωσιακού και εθνικού ποινικού δικονομικού δικαίου*.

Χρυσομάλλης, Μ. (επιμ.) (2018). *Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Νομική Βιβλιοθήκη.

Ξενόγλωσσες

Herrnfeld, H.-H. (2021). Στο Herrnfeld, H.-H., Brodowski, D. & Burchard, C., *European Public Prosecutor's Office*. Nomos.

Horsley, T. (2018). *The Court of Justice of the European Union as an Institutional Actor*. Cambridge University Press. σ. 222.

Lacchi, C. (2015). *Review by Constitutional Courts of the Obligation of National Courts of Last Instance to Refer a Preliminary Question to the Court of Justice of the EU*, *German Law Journal*, σ. 1663 επ.

Mitsilegas, V., Di Martino, A. & Mancano, L. (επιμ.) (2019). *The Court of Justice and European Criminal Law*. Bloomsbury Publishing

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)

ΕΔΔΑ της 13.2.2020, *Sanofi Pasteur κατά Γαλλίας*.

ΕΔΔΑ της 14.03.2023, *Γεωργίου κατά Ελλάδας*

Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ)

ΔΕΚ 5.2.1963, C-26/62, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration*

ΔΕΚ 27.3.1963, C-28 έως 30/62, *Da Costa en Schaake NV and Others v Administratie der Belastingen*

ΔΕΚ 19.3.1964, C-75/63, *Unger*

ΔΕΚ 15.7.1964, C-6/64, *Flaminio Costa v E.N.E.L.*

ΔΕΚ 17.12.1970, C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*

ΔΕΚ 4.12.1974, C-41/74, *Yvonne van Duyn v Home Office*

ΔΕΚ 3.2.1977, C-52/76, *Benedetti*

ΔΕΚ 20.9.1977, C-112/76, *Manzoni*

ΔΕΚ 9.3.1978, C-106/77, *Amministrazione delle finanze dello Stato κατά Société anonyme Simmenthal*

ΔΕΚ 28.3.1979, C-175/78, *Saunders*

ΔΕΚ 18.6.1980, C-138/80, *Borker*

ΔΕΚ 13.5.1981, C-66/80, *International Chemical Corporation*

ΔΕΚ 16.12.1981, C-244/80, *Foglia II*

ΔΕΚ 6.10.1982, C-283/81, *CILFIT*

ΔΕΚ 5.3.1986, C-69/85, *Wünsche Handelsgesellschaft GmbH & Co*

ΔΕΚ 5.3.1986, C- 318/85, *Greis Unterweger*

ΔΕΚ 11.6.1987, C-14/86, *Pretore di Salò*

ΔΕΚ 22.10.1987, C-314/85, *Foto-Frost*

ΔΕΚ 17.10.1989, C-109/88, *Danfoss*

ΔΕΚ 19.11.1991, C-6 και 9/90, *Andrea Francovich and Danila Bonifaci and others v Italian Republic*

ΔΕΚ 16.7.1992, C-83/91, *Meilicke*

ΔΕΚ 27.4.1994, C-393/92 *Almelo κ.λ.π.*

ΔΕΚ 19.10.1995, C-111/94, *Job Centre*

ΔΕΚ 30.6.1996, C-61/65, *Vaassen-Gobbels*
ΔΕΚ 12.12.1996, C-74/95 και C-129/95, *Procura della Repubblica presso la Pretura circondariale di Torino και Pretura circondariale di Torino - Italy*
ΔΕΚ 17.9.1997 C-54/96, *Dorch Consult*
ΔΕΚ 9.10.1997, C-291/96, *Grado and Bashir*
ΔΕΚ 19.1.1999, C-348/96, *Calfa*
ΔΕΚ 7.9.1999, C-355/97, *Beck και Bergdorf*
ΔΕΚ 21.3.2000, C-110/98, *Gabalfrisa*
ΔΕΚ 15.5.2003, C-300/01, *Salzmann*
ΔΕΚ 30.9.2003, C-224/01, *Köbler*
ΔΕΚ 28.9.2006, C-467/04, *Gasparini*
ΔΕΚ 12.2.2008, C-2/06, *Willy Kempter KG*
ΔΕΚ 3.6.2008, C-308/06, *Intertanko*
ΔΕΚ 17.7.2008, C-66/08, *Kozlowski*
ΔΕΚ 16.12.2008, C-210/06, *Cartesio Oktató és Szolgáltatóbt*

Δικαστηρίου Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)

ΔΕΕ 28.4.2011, C-61/11 PPU, *El Dridi*
ΔΕΕ 28.6.2012, C-192/12/PPU, *West*
ΔΕΕ 29.1.2013, C-396/11, *Radu*
ΔΕΕ 31.1.2013, C-394/11, *Belov*
ΔΕΕ 26.2.2013, C 617/10, *Åkerberg Fransson*
ΔΕΕ 26.2.2013, C-399/11, *Melloni*
ΔΕΕ 18.7.2013, C-136/12, *Consiglio nazionale dei geologi*
ΔΕΕ 14.11.2013, C-60/12, *Baláž*
ΔΕΕ 16.7.2015, C-237/15 PPU, *Lanigan*
ΔΕΕ 9.9.2015, C-72/14 και 197/14, *X κατά Inspecteur van Rijksbelastingdienst και T.A. van Dijk κατά Staatssecretaris van Financiën*
ΔΕΕ 15.9.2015, C-160/14, *Ferreira da Silva e Brito*
ΔΕΕ 15.10.2015, C-494/14, *Axa Belgium*
ΔΕΕ 15.2.2016, C-601/15 PPU, *J.N.*
ΔΕΕ 28.4.2016, C-233/15, *Oniors Bio.*
ΔΕΕ 24.5.2016, C-108/16 PPU, *Dworzecki*

ΔΕΕ 29.6.2016, C-486/14, *Kossowski*
ΔΕΕ 5.7.2016, C-614/14, *Ognyaonov*
ΔΕΕ Διάταξη της 14^{ης}.7.2016, C-456/15, *BASF* [μη δημοσιευθείσα]
ΔΕΕ 13.10.2016, C-303/15, *M. και S.*
ΔΕΕ 10.11.2016, C-452/16 PPU, *Poltorak*
ΔΕΕ 22.12.2017, C-571/17 PPU, *Ardic*
ΔΕΕ 27.2.2018, C-64/16, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses κατά Tribunal de Contas*
ΔΕΕ 31.5.2018, C-190/17, *Lu Zheng*
ΔΕΕ 25.7.2018, C-220/18 PPU, *M.L.*
ΔΕΕ 19.9.2018, C-310/18 PPU, *Milev*
ΔΕΕ 4.10.2018, C-416/17, *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Γαλλικής Δημοκρατίας*
ΔΕΕ 23.5.2019, C-105/19, *Τράπεζα Πειραιώς*
ΔΕΕ 24.6.2019, C-573/17, *Daniel Adam Poplawski*
ΔΕΕ 24.9.2019, C-467/19 PPU, *Spetsializirana prokuratura*
ΔΕΕ 21.1.2020, C-274/14, *Banco de Santander SA*
ΔΕΕ 9.7.2020, C-272/19, *VQ v Land Hessen*
ΔΕΕ 19.11.2020, C-454/19, *Z.W.*
ΔΕΕ 24.11.2020, C-510/19, *A.Z.*
ΔΕΕ 17.12.2020, C-416/20 PPU, *Generalstaatsanwaltschaft Hamburg*
ΔΕΕ 2.2.2021, C-481/19, *Consob*
ΔΕΕ 2.9.2021, C-66/20, *XK.*
ΔΕΕ 6.10.2021 C 561/19, *Consorzio Italian Management and Catania Multiservizi*
ΔΕΕ 21.10.2021, C-282/20, *Z.X.*
ΔΕΕ 16.11.2021, C-748/19, *Prokuratura Rejonowa w Mińsku Mazowieckim*
ΔΕΕ 23.11.2021, C-564/19, *I.S.*
ΔΕΕ 29.3.2022, C-132/20, *Getin Noble Bank*
ΔΕΕ, 7.4.2022, C-150/21, *D.B.*
ΔΕΕ 2.3.2023, C-16/22, *M.S.*
ΔΕΕ 18.4.2023, C-1/23 PPU, *Afrin*
ΔΕΕ 24.7.2023, C-107/23 PPU, *Lin*
ΔΕΕ 12.10.2023, C-726/21, *Inter Consulting*
ΔΕΕ 21.12.2023, C-281/22, *G.K.*
ΔΕΕ 30.4.2024, C-670/22, *M.N. (EncroChat)*

ΔΕΕ6.6.2024, C-255/23 και C-285/23, *Criminal proceedings against AVVA and Others*

Εθνικών Δικαστηρίων

BVerfG 6.7.2010 - 2 BvR 2661/06, προσπελάσιμη: [εδώ](#).

ΟΛΑΠ 15/2013 (ΕΝαυτΔ 2013/81, ΧρΙΔ 2013/601, ΕΕμπΔ 2013/820, ΕπισκΕμπΔ 2013/35)

ΟΛΑΠ 16/2013 (ΤΝΠ Nomos, ΧρΙΔ 2013/596, ΕΕμπΔ 2013/578)

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ – ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ – VARIA

- Δικαστικές στατιστικές του Δικαστηρίου – 2023, προσπελάσιμες: [εδώ](#)
- Το Δικαιοδοτικό Έργο: Α) Το Δικαστήριο το 2023, προσπελάσιμο: [εδώ](#)
- Έκθεση Πεπραγμένων 2023 – Τα Στατιστικά του Δικαστηρίου, προσπελάσιμο: [εδώ](#)
- Έκθεση για το κράτος δικαίου 2022: Η Επιτροπή εκδίδει ειδικές συστάσεις για τα κράτη μέλη, προσπελάσιμη: [εδώ](#)
- Έκθεση του 2023 για το κράτος δικαίου, προσπελάσιμη: [εδώ](#)
- Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων: «Ναι μεν, αλλά...» στην επιλογή ηγεσίας της Δικαιοσύνης και με τη συμμετοχή δικαστών – Θέσεις, σχόλια και προτάσεις (2024, Ιούλιος 16), Nomiki Bibliothiki Daily, προσπελάσιμο: [εδώ](#)
- Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2024/2019 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Απριλίου 2024, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προσπελάσιμος: [εδώ](#).
- Προοίμιο Κανονισμού (ΕΕ, Ευρατόμ) 2024/2019 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Απριλίου 2024, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ 8.11.2019, C 380/1 επ.

- Οργανισμός του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Κωδικοποιημένο Κείμενο), προσπελάσιμος: [εδώ](#)
- Κωδικοποιημένο κείμενο του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου της 25ης Σεπτεμβρίου 2012, προσπελάσιμο: [εδώ](#)
- Γνώμη της Επιτροπής, της 12ης Οκτωβρίου 2011, για την αίτηση προσχώρησης της Δημοκρατίας της Κροατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σκ. 9.
- Συστάσεις του ΔΕΕ προς τα εθνικά δικαστήρια σχετικές με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων (2016/C 439), σκ. 1.
- Υπ' αριθμ. 2/13 Γνωμοδότηση του ΔΕΕ (σε Ολομέλεια) επί του τότε σχεδίου προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ
- Ανακοινωθέν Τύπου ΔΕΕ υπ' αριθ. 125/24, προσπελάσιμο: [εδώ](#)